

Національна академія наук України
Інститут української мови

Лексикографічний бюлетень

Випуск 21

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО
КИЇВ – 2012

УДК 811.161.2'373'374

ББК Л 43 Лексикографічний бюлетень: Збірник наукових праць
Заснований у 1951 р.

Відновлений у 2004 р. випуском 10

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

С. Я. Єрмоленко, В. В. Німчук, І. С. Гнатюк (*відповідальний редактор*),
К. Г. Городенська, В. Л. Іващенко, С. О. Соколова,
О. М. Тищенко (*відповідальний секретар*)

Рецензенти

Н. О. Яценко, *к. філол. н.*
О. М. Данилевська, *к. філол. н.*

*До друку схвалила вчена рада
Інституту української мови НАН України
(протокол №10 від 25 грудня 2012 р.)*

Л 43 **ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ.** 36. наук. праць / Відпов. ред. к. філол. н.
І. С. Гнатюк. – Вип. 21. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 176 с.

ISBN 966 02 3450 3 (серія)

ISBN 978 966 489 177 3 (вип. 21)

Збірник висвітлює питання, пов'язані з історією лексикографії, методикою й технологією укладання словників різних типів, аналізом українського й іноземного словникарства, лексикологією, фразеологією, а також із проблемами структурного, семасіологічного, комунікативного аналізу мовного матеріалу як передумови його кодифікації й параметризації.

Для науковців, студентів-філологів.

ЗМІСТ

НЕ ВСЕ СПЛИВА РІКОЮ ЧАСУ (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Л. С. ПАЛАМАРЧУКА)

Василь ВИННИК

Спомини про великого словникаря. 7

Вероніка ЯРМАК

Мій дорогий Учителю! 19

ЛЕКСИКОГРАФІЯ, ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Олена БОЯРЧУК

Історія слів *діловодство* / *справочинство* в лексикографічній практиці
XX – початку XXI століть 22

Наталія ГОРДІЄНКО

Типологія додатків у сучасних лінгвістичних словниках 31

Валентина ЛЕСНОВА

Емоційно-оцінна лексика в діалектних словниках: проблема оформлення
лексикографічної статті 38

Лідія ТИМЕНКО

Тлумачна параметризація абстрактних іменників 52

Юлія ГРИГОРЧУК

Афористика Віри Вовк як відображення світогляду авторки 59

Олена ДЮНДИК

Оказіоналізми як джерело збагачення сучасної української літературної
мови (на матеріалі романів Є. Пашковського) 65

Ніна ЛОЗОВА

Моделі творення нових слів (на матеріалі словників «Нові і актуалізовані
слова та значення») 71

Оксана ОЛІЙНИК

Вивіски Києва: деякі аспекти номінації 78

Людмила УСТЕНКО

Фраземіка Пантелеймона Куліша в «Словарі української мови»
за редакцією Бориса Грінченка 86

СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ**Людмила П. ДЯДЕЧКО, Оксана СУХОВІЙ**

Адамів рід у фразеографічному висвітленні 97

Валентина БАЛОГ

Позасловникова лексика у прозі Ліни Костенко (на матеріалі роману
«Записки українського самашедшого», К., 2010): словникові матеріали 112

Наталія ГАВРИЛЮК

Авторські лексичні новотвори як джерело поповнення словникового
складу мови. 121

Олександр СКОПНЕНКО, Тетяна ЦИМБАЛЮК-СКОПНЕНКО

Матеріали до «Словника фразеологічних синонімів Миколи Лукаша» 129

Оксана ТИЩЕНКО

Іншомовне в новій лексиці (матеріали до словника) 142

РЕЦЕНЗІЇ**Тетяна МИХАЙЛОВА**

Словник агентивів української мови. 158

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ТОВАРИСТВ**Володимир ДУБІЧИНСЬКИЙ**

Харківське лексикографічне товариство 166

CONTENTS

NOT ALL SURFACED RIVER OF TIME (the 90th anniversary of L. Palamarchuk)

Vasyl VYNNYK

Memories of Great Lexicographer 7

Veronika YARMAK

My dear Teacher! 19

LEXICOGRAPHY, LEXICOLOGY, PHRASEOLOGY: THEORY AND PRACTICE

Olena BOIARCHUK

The History of Words *діловодство / справочинство* in the Lexicographic
Practice of the 20th – the Beginning of the 21st Centuries..... 22

Natalia GORDIENKO

Typology of additions is in modern linguistic dictionaries 31

Valentyna LESNOVA

Representation of Emotional and Evaluation Vocabulary in Dialectal Dictionaries:
Regarding the Problem of Lexicographic Entry Composition 38

Lidiya TYMENKO

Commenting parameterization of abstract nouns 52

Yuliya HRYHORCHUK

The aphoristic by Wira Wowk's as a Reflection of Autorin's Weltanschauung 59

Olena DIUNDYK

Occasionals like a source for widening modern Ukrainian language
(by the novels of Evgen Pashkovsky) 65

Nina LOZOVA

Formation models of new words (on the base of the dictionaries materials
«New and actualized words and meanings») 71

Oksana OLIYNIK

Signboards of Kyiv: some aspects of nomination 78

Lyudmyla USTENKO

Actuality of conclusion of Idioms idiolect writer's Dictionary was motivated 86

DICTIONARY MATERIALS

Liudmyla P. DIADECHKO, Oksana SUKHOVII

Adam's Kin in Phraseographical Interpretation. 97

Valentyna BALOG

Lina Kostenko's new words (in prose novel «Memoirs of Ukrainian crazy»
(Записки українського самашедшого), К., 2010). 112

Natalija GAVRYLJUK

Author's lexical new formations as a source of vocabulary adjunction 121

Oleksandr SKOPNENKO, Tetyana TSYMBALYUK-SKOPNENKO

Materials for the «Phraseological Synonyms Dictionary of Mykola Lukash» 129

Oksana TYSHCHENKO

Foreign language elements in the new vocabulary (Dictionary Materials) 142

REVIEW

Tetiana MIKHAILOVA

The dictionary of Ukrainian agentive names 158

ACTIVITY OF CENTRES FOR LEXICOGRAPHY

Volodymyr DUBICHYNSKY

Kharkiv centres for lexicography 166

НЕ ВСЕ СПЛИВА РІКОЮ ЧАСУ (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Л. С. ПАЛАМАРЧУКА)

Василь Винник

Спомини про великого словникаря

Уперше я зустрівся з Леонідом Сидоровичем Паламарчуком 13 вересня 1960 р., коли складав вступний іспит з української мови до аспірантури Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Ми, п'ятеро вступників, чекали в коридорі, поки вчений секретар Інституту Марія Михайлівна Пешак не запросила нас до екзаменаційної кімнати. У комісії було четверо чоловіків. Як я дізнався пізніше, це були Федот Трохимович Жилко – доктор філологічних наук, Михайло Андрійович Жовтобрюх, Олександр Савович Мельничук і Леонід Сидорович Паламарчук – тоді ще кандидати філологічних наук. Мою увагу привернув на вигляд наймолодший серед них, коротко підстрижений, з добрим смаком одягнений, із привітним поглядом ясно-волосяних очей, яким він окинув кожного з нас. Признатись, у мене чомусь майнула думка: чи не Білодід це? Але відразу ж відкинув її: Білодід – людина старшого віку (про І. К. Білодіда як про мовознавця я чув ще з кінця 40-х років, а пізніше, коли він уже був міністром освіти, із спогадів Тимофія Шашла дізнався, що він, колишній його вчитель, був першим комендантом Порт-Артура). А це був Леонід Сидорович.

Екзамен вів Ф. Т. Жилко. Він продиктував кожному з нас по три питання, і ми почали готуватися до відповіді. Мої питання видалися мені зовсім не складними, і я відразу був готовий відповідати. Але я не поспішав і вирішив відповідати другим. Вислухали мене досить уважно, лише вкінці, коли я сказав про першого дослідника діалектів української мови і помилково назвав прізвище «Шанський», Федот Трохимович сказав, що прізвище схоже, але інше, а потім, витримавши паузу, додав: «Шафонський». Пригадую, що Леонід Сидорович розсміявся. Мені здалося, що, мабуть, він вважав це неістотним.

Мене було прийнято до аспірантури. Учений секретар Інституту Марія Михайлівна Пешак, сказавши, куди звертатися з приводу влаштування в гуртожиток, запропонувала підійти до завідувача відділу перекладних словників (на той час в Інституті було два словникові відділи) Леоніда Сидоровича

Паламарчука, якого призначено моїм науковим керівником. Леонід Сидорович привітав мене зі вступом до аспірантури (після складання першого екзамєну я з ним не зустрічався), розпитав про родину, домашні справи, про наукові зацікавлення, мабуть, маючи на увазі вибір теми дисертаційного дослідження. Потім, побажавши успішного розв'язання всіх поточних справ, запропонував при потребі звертатися до нього.

Найяскравіші перші враження, які збереглися в моїй пам'яті, – це насамперед розширене засідання вченої ради Інституту, на якому обговорювався недавно виданий другий том Українсько-російського словника, та урочисте відзначення ювілею (шістдесятиріччя) ветерана Інституту, завідувача відділу тлумачних словників Василя Семеновича Ільїна.

Засідання вченої ради відбувалося в кінці листопада 1960 р. Відкрив його директор Інституту Л. А. Булаховський, вів заступник директора К. К. Цілуйко. Крім співробітників Інституту, у ньому брала участь група письменників-перекладачів, зокрема Микола Лукаш та Олекса Кундзіч. Я вперше побачив академіка Л.А. Булаховського, дістав повніше уявлення про колектив Інституту, зокрема про його провідних мовознавців, відчув деякі «підводні течії». Леонід Арсенійович тоді уже був серйозно хворий. Боляче було дивитися, як один із тодішніх аспірантів – Г. М. Колесник – ледве не на руках усаджував його на стілець за столом президії. Леонід Сидорович тоді не виступав, але пригадую тодішню розмову з ним про потребу видання словників, «щоб і в нас було не гірше, ніж у людей», тобто в інших народів.

Тим часом я продовжував готуватися до кандидатських екзамєнів. Одnocześnie, за порадою Леоніда Сидоровича, переглядав автореферати дисертацій останніх років і опрацьовував мовознавчу літературу, намагаючись визначитися з темою дисертації. Спершу я думав писати її на матеріалі наукової спадщини Агатангела Кримського. Я був першим аспірантом у Леоніда Сидоровича, тому він проконсультувався з Л. А. Булаховським. Леонід Арсенійович сказав, що А. Ю. Кримський передусім сходознавець, тому дослідження його наукової спадщини слід починати саме в цьому аспекті. А майбутньому лексикографові він радив дослідити одну з тематичних груп лексики, наприклад, формування одиниць виміру і ваги та засобів їх вираження в українській мові. Леонідові Сидоровичу пропозиція ця видалася прийнятною. Мені він сказав, що тема в ідеологічному плані нейтральна, і це убезпечить мене від звинувачень у різних «ізмах» (на той час такі звинувачення ще не стали анахронізмом). Звичайно, Леонід Сидорович тоді не зміг передбачити, що в майбутньому – у 1966 р. – після виходу моєї монографії якийсь занадто пильний і запобігливий клерк із апарату тодішнього секре-

таря ЦК КПУ А. Д. Скаби підготує йому для виступу перед вченими-суспільствознавцями матеріал про «дрібнотем'я» в дослідженнях із суспільних наук, і до названих «дрібнотемних» робіт потрапить і моя монографія.

У червні 1961 року я склав відповідно до плану два кандидатські екзамени – з філософії та англійської мови й занурився в роботу над дисертацією. З Леонідом Сидоровичем зустрічався частіше. Кожного разу, вислухавши мій короткий звіт про виконану роботу та прочитавши написане, він висловлював поради, як працювати далі. Часом розмови виходили за межі моєї роботи. Леонід Сидорович розповідав про свої аспірантські роки, зокрема згадував, як важко було студіювати і свідомо сприймати «нове вчення про мову» М. Я. Марра, яке в роки його аспірантської підготовки було «теоретичною основою радянського мовознавства». Я, знаючи, що заступник директора Інституту К. К. Цілуйко був до дискусії в мовознавстві апологетом «нового вчення», поцікавився, як Л. А. Булаховський у ті часи зміг утриматися на позиціях традиційного індоєвропейського мовознавства. Леонід Сидорович розповів, як Марія Федорівна Бойко (співробітниця, яка намагалася старанно дотримуватися цього «вчення») неодноразово запитувала Леоніда Арсенійовича, коли він нарешті перейде на позиції нового вчення. На це він, лагідно усміхаючись, делікатно відповідав: «М. Я. Марр – фахівець з іберійсько-кавказьких мов, а я славіст, і мені складно освоювати об'єкт його дослідження».

Іншим разом Леонід Сидорович розповідав, як напружено працював над рукописами творів Михайла Коцюбинського, про свої чернігівські враження. Мене захоплювала його зібраність, уміння організовувати свій робочий процес. На робочому столі у нього все лежало на своєму визначеному місці, почерк його був чітким, рівним, розбірливим, писав він майже без виправлень і закреслень, що свідчило про чіткість і зосередженість мислення.

Піклувався Леонід Сидорович і про облаштування мого побуту. Під час другого мого аспірантського року аспірантів було переселено в новий гуртожиток в Академістечку, умови життя в якому були значно кращі, ніж у старому: крім кімнат на дві-три особи, були в кожному блоці й кімнатки на одну особу. Леонід Сидорович допоміг мені оселитися в такій кімнатці. То ж коли до мене приїздили мої рідні, їм було де зупинитися. Ініціював він і неодноразові надання мені матеріальної допомоги місцевкомом профспілки, оздоровлення моїх дітей в академічному піонерському таборі у Ворзелі, сприяв моїм можливостям заробити якусь дешицу рецензуванням словникових чи інших праць, що надходили до Інституту мовознавства. А згодом, коли я вже працював на посаді молодшого наукового співробітника відділу, дозволив

мені працювати за сумісництвом з погодинною оплатою в Київському педагогічному інституті іноземних мов.

Кандидатський екзаме́н із загального мовознавства я склав уже на другому році навчання. Леонід Сидорович був задоволений моїми відповідями, прокоментувавши їх дуже стисло: «Так тримати!». Незабаром я в основному підготував перший розділ дисертації. Леонід Сидорович його схвалив, і я виступив з доповіддю на конференції молодих учених Інституту. Узимку 1962 року Леонід Сидорович допоміг мені поїхати у відрядження до Львова для поповнення зібраного матеріалу з історичної та народної метрології в картотеці Історичного словника української мови. Ще до закінчення терміну перебування в аспірантурі я в основному закінчив написання дисертації і був зарахований на посаду молодшого наукового співробітника відділу лексикології та лексикографії, приступивши до укладання матеріалів IV тому «Словника української мови» (редактор А. А. Бурячок). На деякий час, освоюючи нову для мене роботу словникаря, я не поспішав з підготовкою до захисту дисертації. Та незабаром Леонід Сидорович підігнав мене, давши мені досить стислий термін для подання її на обговорення у відділі.

Пригадую курйозний випадок, що трапився зі мною приблизно в той самий час. Після зарахування на посаду мене включили в системі політосвіти в комсомольську групу. А я ще в Бердянську керував групою в такій системі, що складалася з учителів молодших класів, потім були філософські семінари в аспірантурі. Мені нічого було робити в комсомольській групі, і я відверто сказав про це її керівникові. Та це було розцінено, як моє небажання вивчати «всеперемагаюче вчення», про що Леонідові Сидоровичу дорікнув заступник директора К. К. Цілуйко. За це я мав нагінку від Леоніда Сидоровича. Він порадив запам'ятати, що в системі політосвіти зобов'язані навчатися всі, незалежно від рівня освіченості. І мене було включено в групу, що вивчала філософські питання мовознавства.

Дисертацію до обговорення я підготував у визначений Леонідом Сидоровичем час, і її було рекомендовано до захисту, що відбувся 28 червня 1965 р. на засіданні вченої ради з захисту дисертацій відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР. А наступного дня вчена рада Інституту мовознавства скорочений варіант дисертації рекомендувала до друку.

Для ширшого дослідження лексичної системи української мови Леонід Сидорович вирішив спрямувати увагу своїх нових аспірантів на студіювання інших предметно-тематичних груп лексики української мови: назв часових понять (М. П. Кочерган), ремесел і професій (Г. Г. Дідківська), грибів (Л. О. Симоненко), лікарських рослин (М. М.Фещенко) та ін. З часом те-

матика дисертаційних досліджень його аспірантів розширювалась. Сам же Леонід Сидорович, працював над дослідженням історії української лексикографії радянського періоду, яке мало вилитися в докторську дисертацію.

Але робота над нею була загальмована трагічними обставинами: в 1969 році після тривалої невиліковної хвороби помер його син. Леонід Сидорович дуже тяжко переживав його приреченість і передчасну смерть, тому тривалий період був вибитий з робочої колії. Він навіть мав намір відмовитись від посади завідувача відділу. Але керівництво Інституту, глибоко співчуваючи Леоніду Сидоровичу і високо цінуючи його як ученого та організатора науки, робило все, щоб допомогти йому пережити душевну кризу. Було вирішено тимчасово ввести у відділі посаду заступника завідувача, який мав би насамперед опікуватися роботою з видавництвом «Наукова думка». Ці обов'язки було покладено на Тетяну Купріянівну Черторизьку, яка, маючи чималий досвід видавничої роботи, успішно забезпечувала цю ділянку, доки в цьому була потреба.

Леонід Сидорович був людиною мужньою. Його характер формувался в суворих умовах найбільшої й найжорстокішої в історії людства війни. Поступово відходили душевні зашпори, спричинені тяжкою втратою, і він, долаючи випробування, які послала йому доля, поринув у роботу, забезпечуючи ритмічне функціонування найбільшого і найскладнішого в структурі Інституту підрозділу, спрямовуючи наукові пошуки своїх учнів, колективу відділу в цілому. Одночасно він зосередився на завершенні своєї основної праці – надзвичайно складної для об'єктивного висвітлення на той час теми з історії української лексикографії радянського періоду.

А тим часом у 1968 вийшов «Російсько-український словник» у трьох томах, одним із укладачів і керівником авторського колективу якого був Леонід Сидорович. Це була об'ємна новаторська академічна праця, при підготовці якої було творчо використано досвід і здобутки українських словників 20-х років, що тривалий час були під забороною. Вона дістала високу оцінку громадськості і була відзначена Державною премією УРСР у галузі науки і техніки 1971 року. Разом із Леонідом Сидоровичем її лауреатами стали директор Інституту академік І. К. Білодід та редактори тритомника С. І. Головашук і М. М. Пилинський.

У серпні 1972 року колектив Інституту урочисто вітав Леоніда Сидоровича, за образним визначенням Андрія Малишка, з полуднем віку. Своє п'ятдесятиліття він зустрів з чималим науковим доробком. Крім вагомого внеску у видання таких академічних праць, як «Українсько-російський словник» у шести томах, «Російсько-український словник» у трьох томах, одномомний «Українсько-російський словник», перші три томи багатотомного

тлумачного «Словника української мови», монографії «Лексична синоніміка художніх творів М. М. Коцюбинського» (1957 р.) та численних статей з лексикології та теорії лексикографії, в активі Леоніда Сидоровича було також створення своєї школи українських лексикологів і лексикографів, координування лексикографічної роботи в Україні.

Але урочистості ювілею були затьмарені хвилиною арештів української інтелігенції, яка побічно зачепила й Леоніда Сидоровича. Його аспірантка, а на той час уже молодший науковий співробітник відділу Г. Г. Дідківська, завершила роботу над дисертаційним дослідженням і подала його до захисту. Та несподівано було заарештовано її чоловіка Є. Пронюка, який працював в Інституті філософії АН УРСР і брав участь у національно-патріотичному русі. Захист дисертації опинився під загрозою. Проте восени 1972 року він все таки відбувся. Але «компетентні органи» наполягли на звільненні Г.Г. Дідківської з роботи в академічній установі, і вона була змушена подати заяву про звільнення «за власним бажанням». А під час чергового засідання вченої ради Інституту Леонідові Сидоровичу було кинуте докір з боку однієї з членкинь ради за недостатню увагу до виховання своєї аспірантки, що неприємно вразило його.

Ще з 1966 року я почав виконувати обов'язки вченого секретаря відділу. Це була помічна посада, не передбачувана штатним розписом. На вченого секретаря покладалося ведення поточної документації та звітності відділу, зокрема підготовка та виголошення річного звіту. Мої взаємини з Леонідом Сидоровичем стали тіснішими. Ми часто розмовляли не тільки про нашу спільну роботу, але й на інші теми. Пригадую, Леонід Сидорович розповів про тяжкі роки своєї юності, коли було репресовано його батька, про підтримку, яку він діставав від одного з учителів. Мені це було близьким і зрозумілим, адже я пережив те саме. Часом він згадував свою короточасну роботу в школі, перебування в аспірантурі, опрацювання рукописів творів М. М. Коцюбинського в Чернігові, окремі епізоди з часів гітлерівської окупації (Леонід Сидорович допомагав підпільникам), своєї участі у війні, розповідав про бойових побратимів, про свої враження від побаченого і пережитого.

Зокрема, мені врізалася в пам'ять його хвилююча розповідь про кількаразові безрезультатні атаки без належної підготовки однієї з висот новобранцями, які встелили своїми тілами підходи до неї, але командування знову кидало поповнення на її штурм (артилерійська частина, в якій служив Леонід Сидорович, підтримувала вогнем ті атаки). Це була так звана «розвідка боєм». Іншим разом при нагоді він розповів, як був свідком швидкого розв'язання командувачем танкової армії генералом Лелюшенком затримки на переправі:

генерал побив старшого офіцера, який керував переправою, а потім наказав скинути з понтонного мосту в річку машину, яка застрягла на ньому і затримувала рух. Часом, коли Леонід Сидорович був у доброму гуморі, він міг дотепно розповісти й який-небудь анекдот, зокрема й так званий «конкурсний», що стосувався подій у країні, політичних діячів. При цьому, звичайно іронічно посміхаючись, казав, що анекдот почув у міському транспорті. Але як справжній інтелігент він не терпів «масних» анекдотів, як і лихослів'я (а це був час, коли «матірна» лексика з верхів увійшла в моду серед номенклатурних працівників і нею вони нерідко шпетили своїх підлеглих).

Між нами була відносно невелика вікова різниця, але відчутною була різниця в життєвому досвіді: Леонід Сидорович пройшов сувору школу життя, добре розбирався в подіях і людях. Проте в його приватних («довірочних», як він казав) розмовах і міркуваннях ніколи не було «голої конкретики»: він уникав давати їм свою оцінку, а лише вміло підводив до потрібних висновків. Леонід Сидорович був, як тепер кажуть, харизматичною особистістю, і спілкування з ним було для мене, особливо в перші роки мого життя в столиці, важливою школою. Наші стосунки поступово набували дружнього характеру, але ніяк не були панібратськими. Він для мене завжди залишався старшим товаришем, наставником, і я, ніколи не втрачаючи відчуття дистанції між нами, не дозволяв собі переступити незриму межу в стосунках між нами. Якщо, наприклад, з В. М. Русанівським ми в звертанні один до одного давно перейшли на «ти», то з Леонідом Сидоровичем цього я собі дозволити не міг. Працювати з Леонідом Сидоровичем було приємно: я незмінно відчував його дружній лікоть і надійне плече.

Та були й проблеми: в мене не завжди складалися стосунки з окремими членами відділу. Спершу я не міг зрозуміти причин. Згодом це прояснилося. Справа в тому, що посада завідувача відділу словників (пізніше – лексикології та лексикографії) ніколи не була затишною. Василь Семенович Ільїн, переведений на цю посаду після відходу за вічну межу Іллі Микитовича Кириченка (до того він очолював відділ української мови – основний у структурі Інституту, яким став керувати тодішній заступник директора К. К. Цілуйко), з різних причин мав проблеми з окремими співробітницями (у відділі завжди переважали жінки). Одні вважали, що відділ мали очолити саме вони, а їх незаслужено обійшли, інші пред'являли новому завідувачеві різні надумані претензії. Про те, якою була на них реакція Василя Семеновича, ходила легенда: щоб угамувати пристрасті, він іноді вдавався до іронічної погрози: «Читьте, бо дам диктант!» Цим він натякав на неналежний фаховий рівень окремих співробітників (а їх на той час у відділі, на жаль, не бракувало).

Варто відзначити, що позиції В. С. Ільїна як завідувача відділу послаблювалися тим, що він був позапартійний, тоді як окремі партійні дами з відділу мали прямий вихід на секретарів ЦК Компартії України. Леонід Сидорович, ставши керівником відділу в 1960 році, почувався твердіше. Він постійно обирався до партбюро, неодноразово очолював парторганізацію Інституту. Та й це не гарантувало йому спокійного життя, хоч і стримувало випадки «з відкритим забралом». Принаймні пригадую двох співробітниць відділу, які час від часу конфліктували відкрито. Не буду їх називати. Вони давно відійшли у вічність. Але не можу не згадати про те, як після однієї з «розмов» Леонідові Сидоровичу стало недобре. Не пригадую, про що тоді йшлося, але він попросив мене потім провести його до будинку, в якому була його квартира (він не хотів хвилювати рідних), а про те, що з ним трапилося, нікому не говорити. На мій погляд, він переніс тоді мікроінсульт. Я, будучи помічником Леоніда Сидоровича, у відділі проводив його лінію, і тому мені діставалась роль буфера: перепадало часом те, що було «призначене» для нього.

В кінці 1976 року Леонід Сидорович підготував машинопис праці «Українська радянська лексикографія (питання історії, теорії і практики)» для її обговорення на об'єднаному засіданні трьох відділів – української мови, лексикології та лексикографії і культури мови – на предмет її рекомендації до захисту як докторської дисертації.

Головував на засіданні заступник директора Інституту, завідувач відділу української мови В. М. Русанівський, а рецензентами були доктори філологічних наук Л. Г. Скрипник (від відділу лексикології та лексикографії) та М. А. Жовтобрюх (від відділу української мови). Л. Г. Скрипник, відзначивши в роботі ряд нових положень, зауважила, що назва дисертації не відповідає її змісту: в ній є великий розділ про розвиток лексичного складу української мови в досліджувану добу, і треба або зняти цей розділ, або змінити назву дисертації. М. А. Жовтобрюх схвалив роботу і, висловивши зауваги щодо аналізу окремих неологізмів радянської доби, сказав, що є всі підстави рекомендувати її до захисту. Ніде правди діти, при всій повазі до Лариси Григорівни мені її порада видалася неконструктивною. Тому відразу після виступів рецензентів попросив слова. Я сказав, що перед засіданням ознайомився з вимогами ВАК до докторських дисертацій, одна з основних серед яких – створення докторантом нового напрямку в науці (до речі, вимоги тоді були значно суворіші, ніж у наш час). Дослідження Леоніда Сидоровича повністю відповідає вимогам до докторської дисертації. Леонід Сидорович брав участь в укладанні і редагуванні майже всіх словників, створених в Інституті в повоєнні роки, а в останні десятиліття очолив новий напрям в українській

лексикографії – роботу над підготовкою першого в історії багатотомного академічного «Словника української мови» тлумачного типу, виробив теоретичні засади створення цієї праці, досліджує історію і перспективи розвитку української лексикографії, координує лексикологічні студії і підготовку нових словників в Україні. Що ж до розділу про розвиток лексичного складу, то такий розділ просто необхідний у будь-якому дослідженні кожного нового етапу розвитку лексикографії (пізніше, під час захисту дисертації, про це сказали й офіційні опоненти). Я висловив тверде переконання, що праця Л. С. Паламарчука заслуговує бути рекомендованою до захисту.

Г. М. Колесник, М. М. Пилинський та інші учасники обговорення також належно оцінили працю Л. С. Паламарчука, його заслуги в розбудові української лексикографії і висловилися за її рекомендацію до захисту. Зокрема Г. М. Колесник наголосив, що Леонід Сидорович не тільки очолив новий напрям у розвитку української лексикографії, але й створив власну школу в українському мовознавстві, підготувавши близько десяти кандидатів філологічних наук. Головуючий на засіданні В. М. Русанівський підкреслив новаторство і вагомість дисертаційного дослідження Л. С. Паламарчука.

Успішний захист дисертації відбувся в 1977 році. А невдовзі – в 1978 році – Леоніда Сидоровича було призначено на посаду заступника директора Інституту, яку він обіймав до 1987 року, коли склав свої повноваження відповідно до Статуту АН УРСР за віком, після чого до кінця життя працював головним науковим співробітником.

У 1977 в Інституті відбулася подія, що, здавалося б, не мала прямого стосунку до спогадів про Леоніда Сидоровича, але, оскільки згодом вона обросла різними домислами та інсинуаціями, виникла необхідність із цього приводу дати деякі пояснення. На викладацьку роботу – завідувачем кафедри галузевого бібліографознавства Київського інституту культури – перейшла ветеран лексикографічної праці доктор філологічних наук Лариса Григорівна Скрипник. Перехід на викладацьку роботу – буденна подія в житті Інституту. Свого часу на викладацьку роботу з Інституту перейшли Г. М. Удовиченко, А. П. Грищенко, В. Т. Коломієць, пізніше М. М. Пилинський та інші співробітники Інституту далеко не пересічного рівня. Тим часом з'явилася версія, ніби Ларису Григорівну «вижив» з Інституту Леонід Сидорович (чи дирекція, у складі якої він працював, що прозвучало, наприклад, недавно у виступі Л.Т. Масенко на конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження Л. Г. Скрипник). Не хотілося б тривожити великі тіні дорогих для мене людей, але з повною відповідальністю заявляю, що це не відповідає дійсності. Я добре пам'ятаю, як Леонід Сидорович переконував Ларису Григорівну

залишитися в Інституті, аргументуючи це, зокрема, й тим, що вона відійшла від викладацької роботи (викладачем вона працювала ще в 40-х роках), до того ж, бібліографія для неї справа нова, яку треба буде освоювати. На це Лариса Григорівна відповіла з властивим їй звертанням до народної мудрості: не святі горшки ліплять. Та невдовзі пересвідчилася, що завідування кафедрою бібліографознавства не було для неї, як казав Г. С. Сковорода, «сродною» працею, і запросила повернутися в рідний колектив. Але дирекція (а не особисто Леонід Сидорович) тоді не пішла їй назустріч. Не забудьмо, що в кінці 70-х років в Академії наук ще існувала практика скорочення штатів з метою «омолодження кадрів», яку боляче переживали наші колеги, що підпадали під такі скорочення в попередні роки (пригадаймо, наприклад, сумну долю Т. В. Зайцевої та А. П. Білоштана). Згодом така практика відійшла в минуле, і в 1984 році Лариса Григорівна повернулася в Інститут, обійнявши посаду провідного наукового співробітника-консультанта.

В кінці 70-х – на початку 80-х років Леонід Сидорович побачив результати своєї напруженої багатолітньої праці. Після захисту докторської дисертації в 1978 році вийшла друком його монографія «Українська радянська лексикографія (питання теорії, історії й практики)». В 1979 році йому було присвоєно звання професора як визнання його заслуг у створенні власної школи українських лексикологів і лексикографів. 1980-й рік ознаменувався завершенням видання першої в історії української лексикографії фундаментальної академічної праці – «Словник української мови» в одинадцяти томах, що було здійснено під його керівництвом. У 1982 році колектив Інституту, мовознавці України, республік СРСР та сусідніх дружніх країн тепло вітали Леоніда Сидоровича з 60-річчям від дня народження. З нагоди ювілею Леоніду Сидоровичу як визнання його заслуг у розвитку українського мовознавства Верховна Рада УРСР присвоїла звання заслуженого діяча науки. А в 1983 році його як керівника колективу словників було вшановано разом з групою лексикографів, що найбільше відзначилися при створенні «Словника української мови» в одинадцяти томах, Державною премією СРСР у галузі науки і техніки.

У наступні роки після виходу в світ «Словника української мови» Леонід Сидорович керував підготовкою лексикографічних праць, створюваних у відділі лексикології та лексикографії, що з'явилися друком пізніше. Він був співредактором «Чесько-українського словника», підготовленого групою співробітників відділу разом з чеськими колегами і виданого в двох томах у 1988 -1989 роках, очолював редакційну колегію «Фразеологічного словника української мови» (вийшов друком у двох книгах двома виданнями: у 1993

і 1999 роках), був членом редакційної колегії «Словника синонімів української мови» (опублікований у двох томах у 1999 -2000 роках – уже після відходу Леоніда Сидоровича за вічну межу).

Науково-організаційна робота на посаді заступника директора Інституту в поєднанні з обов'язками керівника найбільшого в Інституті відділу заби-рала в Леоніда Сидоровича багато часу і сил. Тому на той час у відділі було введено посаду заступника завідувача, обов'язки якого було покладено на мене. Я став більше займатися справами відділу, хоч при вирішенні важли-вих питань завжди радився з Леонідом Сидоровичем.

У роки горбачовської «перестройки», а особливо після вибуху АЕС у Чорнобилі, чимало співробітників Інституту перейшли на викладацьку роботу. Я в другій половині 80-х років керував робочою групою, яка працювала над підготовкою «Фразеологічного словника української мови». Улітку 1986 р., коли багато людей після атомної катастрофи залишили Київ, наша група про-довжувала готувати словник до друку: того року ми мали подати його до ви-давництва. Але вибух у Чорнобилі вніс корективи в наші плани, і ми зробили це пізніше. На початку 1988 року ректорат Київського державного педагогіч-ного інституту запропонував мені перейти до них на посаду доцента (ще з 1964 року я співпрацював з цим інститутом). Цю пропозицію я прийняв, але попросив зачекати, поки закінчиться робота над редагуванням «Фразеоло-гічного словника». У вересні 1988 року словник було передано до видавни-цтва, і з 1-го жовтня я перейшов на нову роботу. На той час Леонід Сидоро-вич уже не очолював відділу, але керував темою, над якою я працював. До мого переходу він поставився з розумінням: з його боку заперечень не було.

Це був період, коли в СРСР на хвилі «перестройки» активізувалося суспіль-но-політичне життя. 24 серпня 1991 року Верховна Рада проголосила Акт неза-лежності України, підтверджений всенародним референдумом 1 грудня 1991 р.

Ці події вносили корективи в наше життя, але для нас, словників, за-лишалися девізом тичининське «нам своє робить». Розгорталася робота з редакторами видавництва над фразеологічним словником. Я приходив до Інституту, працював над матеріалами словника, знімаючи питання редакто-рів видавництва. З Леонідом Сидоровичем бачився рідше. Але, як і раніше, ми спільно залагоджували всі поточні питання, які виникали в процесі цієї роботи. Цікавився Леонід Сидорович і тим, як мені працюється на новому місці. Я відверто признавався, що, незважаючи на переваги (у мене стала по-рівняно більшою зарплатня), скучаю за колективом Інституту.

А незабаром роботу з редакторами було закінчено, і нагоди приходити до Інституту і зустрічатися з Леонідом Сидоровичем траплялися дедалі рід-

ше. Однією з таких нагод було моє прохання до Леоніда Сидоровича в кінці 1990 року написати відгук про мою наукову діяльність у зв'язку з обранням мене на посаду професора кафедри загального та українського мовознавства і присвоєнням звання професора. Леонід Сидорович охоче відгукнувся на це прохання і написав розгорнутий відгук-рекомендацію, що, звичайно, посприяло позитивному розв'язанню цього питання.

Традиційною щорічною нагодою для зустрічей з Леонідом Сидоровичем в останні роки його земного життя було вітання з днем народження. Разом з колегами з академічних установ та вишів України 9 серпня 1992 року в день останнього прижиттєвого ювілею Леоніда Сидоровича – 70-річчям від дня народження – привітав його і я. Але особливих урочистостей з цієї нагоди не пригадую. На засіданні вченої ради, присвяченому ювілею, Леонід Сидорович видавався пригніченим Мабуть, його гнітило не тільки наближення критичного віку, старості, а й пережиті удари долі: незадовго перед тим відійшла в засвіти дружина Мотря Федосіївна. Та й обстановка в країні не викликала оптимізму. Ейфорія перших днів після відновлення незалежності України змінилася розчаруванням, викликаним економічними негараздами.

У середині серпня 1995 року, коли я пізно ввечері повернувся додому із садової ділянки, дочка приголомшила мене сумною звісткою: телефонувала співробітниця з Інституту української мови (це була Галина Никифорівна Горюшина) і, стримуючи плач, повідомила: у Леоніда Сидоровича стався інсульт, і його в тяжкому стані поклали до лікарні. Минуло кілька днів. Стан Леоніда Сидоровича залишався тяжким. Провідувати його лікарі не дозволяли: він був у непритомному стані. А 26 серпня Леонід Сидорович відійшов у вічність.

В останню дорогу його ми проводжали на Першу Пречисту – 28 серпня. Під час громадянської панахиди в приміщенні Секції суспільних наук та похорону на Байковому кладовищі з прощальним словом виступили його колеги, колишні аспіранти, серед них і я. Усі говорили про Леоніда Сидоровича як про визначну, непересічну особистість, про тяжку втрату.

Леонід Сидорович, присвятивши своє життя словникарству, став одним із найвизначніших українських лексикографів ХХ ст., гідним продовжувачем справи своїх учителів і попередників на посаді завідувача відділу – Іллі Микитовича Кириченка і Василя Семеновича Ільїна, яких він завжди згадував з великим пієтетом. Усі найважливіші українські академічні словники другої половини ХХ ст. створювалися з його участю, а така фундаментальна академічна праця, як «Словник української мови» в 11 томах, та ряд інших вийшли в світ під його безпосереднім керівництвом. Майже півстоліття він був організатором і координатором лексикографічної роботи, провідним уче-

ним у галузі лексикологічних досліджень в Україні. Разом з тим йому були притаманні найкращі риси інтелігентної людини: скромність, демократизм, простота і доброзичливість у стосунках зі своїми учнями і колегами. Я вже відзначав, як він м'яко і тактовно висловлював свої поради, коли доводилося звертатися до нього з якого-небудь приводу: в них не було жодної тіні якоїсь зверхності чи категоричності. Як еталон ученого-лінгвіста найвищої проби і справжнього інтелігента світлий образ Леоніда Сидоровича назавжди залишиться в пам'яті всіх, хто з ним працював, хто його знав.

Вероніка Ярмач

Мій дорогий Учителю!

Свого часу мені надзвичайно поталанило: моїм науковим керівником став легендарний український лексикограф, доктор філологічних наук, професор Л. С. Паламарчук. Коли я замислююся над тим, як можна якомога лаконічніше й водночас вичерпно сказати про професора Л. С. Паламарчука, то пригадую висловлення німецького філософа і письменника Й. Г. Гердера: «Той, хто знає, але не може, той – теоретик, якому не вірять, якщо йдеться про практику; той, хто може, але не знає, – просто практик або ремісник: істинний художник поєднує в собі і перше, і друге». Річ у тім, що ці слова – саме про нього, справжнього вченого, мудрого Педагога, людину великої душі.

Незважаючи на зайнятість, він надзвичайно відповідально ставився до наукового керівництва: Леонід Сидорович безпомилково «відскановував» людину й одразу окреслював цілий комплекс завдань, стосовних усього періоду навчання в аспірантурі, був вельми вимогливим, проте надмірного навантаження не давав, а, головне, – не позбавляв аспіранта можливості креативно й аналітично мислити, даючи йому цілковиту свободу й право самостійно продумувати концепцію дисертації й розставляти певні акценти. Він терпляче, абсолютно не дратуючись, пояснював колишньому студентові, у чому полягає специфіка наукової роботи, як треба найраціональніше використовувати час, аналізувати й синтезувати мовний матеріал, відстоювати свої погляди. Разом із тим, він досить іронічно ставився до безперервного сидіння в читальних залах бібліотек, обгрунтовуючи необхідність раціонального

планування часу. Крім того, він давав справжні уроки життя, найбільш вагомим висновком з яких, на мою думку, було таке дорогоцінне для недосвідченої молоді людини вміння відрізняти головне від другорядного, філософськи сприймати тимчасові труднощі й дивитися на них, за його власним висловом, «з висоти пташиного польоту». Леонід Сидорович Паламарчук пройшов непростий життєвий шлях, проте він був дуже демократичним, надзвичайно доброзичливим, не втрачав уміння щиро спілкуватися з молоддю й робити людям добро: приходив на допомогу в складних життєвих ситуаціях, підбадьорював напередодні складних і відповідальних кандидатських іспитів, давав наукові й життєві поради, причому робив це напрочуд тактовно й тонко. Характерно, що таким незамінним та авторитетним радником він був і для молоді, і для солідних співробітників, які багато років працювали в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні. Поза всяким сумнівом, на весь колектив позитивно впливала дбайливо створювана ним мажорна, позитивна аура. Леонід Сидорович любив жартувати й, зазвичай, підсумовуючи чергове засідання відділу лексикології та лексикографії, питав: «Запитання є?». І сам же жартома відповідав: «Не є». Отже, й дійсно, «запитань не є»: Леонід Сидорович Паламарчук, учений-трудівник, був і залишається безумовним флагманом української лексикографії другої половини XX століття, який підняв цю галузь на новий, якісно вищий (порівняно з іншими періодами) щабель і стояв біля витоків розвитку новітньої української лексикографічної школи.

Леонід Сидорович дуже пишався своєю родиною і науковим колективом, у якому працював. Він був скромною людиною, діяльність якої, можливо, була недооціненою, але, безперечно, не наукові звання й не кількість нагород визначають вагу персоналій у лінгвістичній науці.

Спілкування з такими непересічними особистостями, як Л. С. Паламарчук, – водночас і щастя, і величезна відповідальність, адже саме вони формують наші уявлення про світ. Крім того, життя наших Учителів стає для нас дороговказом, уособленням сумління, й надалі ми, часто-густо навіть чітко цього не усвідомлюючи, намагаємося бути гідними тих високих ідеалів і життєвих принципів, які вони втілювали, так званої «високої планки».

Невдовзі після закінчення аспірантури й захисту кандидатської дисертації я перейшла до викладацької діяльності. Час від часу ми з Леонідом Сидоровичем спілкувалися, він завжди цікавився моїм життям і науковими успіхами, проте вже не так часто, як раніше. Коли я довідалася, що Леонід Сидорович серйозно захворів, то мені навіть на думку не спадало, що він уже не одужає, – настільки життєстверджуючим був у моїй свідомості його образ. Мене й досі не полишає відчуття, що я не встигла сказати Леонідові Сидо-

ровичу щось дуже важливе, а в час, коли вся наукова громадськість України відзначає 90-річчя від дня його народження, я з особливою силою відчуваю його символічну присутність. Через те у мене народилися такі поетичні рядки:

Пам'яті Л. С. Паламарчука

Мій дорогий Учителю! Коли згасає вечір,
І врешті хвиля справ вщухає недоречних,
Я думаю: де каса, де купить перепустку таку,
Що шлях відкриє на сеанс духовного зв'язку?
Або ж хоча б Вам надіслать короткий лист,
Подякувати за Ваш чудовий лінгвістичний хист,
Поради слухні, мудрість, усмішку лукаву,
І за серйозність в ставленні до справи.
Отож, не «мейл» скупий, не «месидж», – саме лист,
Щоб Вам його до брами Вічності приніс
Німий поштар в прозорій мантиї з дощу,
І дав би нам хоча б наговоритись досхочу...
Вас пам'ятають стіни, зала й словники,
На Вас іще чекають звершення нові,
А коридор карбує Ваш квапливий крок:
Прийдіть, щоб з нами знову провести урок.
Зайдіть до картотеки погортати книгу,
Поговорити й розтопити тиші кригу.
Шановний Вчителю, по-східному – ходжа,
Суворий Ви, й водночас зовсім на ханжа,
І пам'ять серця вдячно спогад береже,
І коридор завмер: мить Вашої появи стереже.
Але безжально стулені у Вічності вуста,
У відповідь – лиш прірви відповідь пуста,
Лише в повітрі сосен чути тихий дзвін,
То шум їх крон, що лине навздогін.
Зник листоноша-медіум у мантиї з туману,
Лиш на годину він увів мене в оману...
А за вікном – заплаканий і сонний ранок,
І сині квіти тісно обступили ганок,
Милуючись, як дощ жбурляє без жалю
У різні боки світлі бризки кришталю.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ, ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Олена Боярчук

Історія слів *діловодство* / *справочинство* в лексикографічній практиці XX – початку XXI століть

Коли в 1917 році з приходом до влади національного уряду Центральної Ради українська мова стає офіційною мовою в Україні [Див.: 1: 58–59] (а отже, діловодство відтоді має проводитися саме українською мовою), постає питання про вироблення української офіційно-ділової лексики на противагу російській, якою до того послуговувалися в канцеляріях та судах на українських територіях, що перебували в складі Російської імперії. Багатьом російським офіційно-діловим термінам не існувало питомих українських відповідників, тому запозичання цих лексем із російської мови було дуже поширеним. Надалі, вже після розгрому українізації, запозичення з російської мови стають частиною мовної політики радянської влади в Україні, що «сприяло проникненню до словникового складу української мови (зокрема на рівні нормативного вжитку) багатьох невинуватених інтерферентів та кальок, незважаючи на існування українського відповідника» [4: 6].

До лексем, яким на початок XX століття, очевидно, не було питомих українських відповідників, належали й російські терміни «делопроизводство», пізніше також «деловодство», і «делопроизводитель», які, швидше за все, є кальками з німецької мови (пор.: нім. *Geschäftsführung* < *Geschäft* – справа і *Führung* – ведення). Наприклад, «Російсько-український словарь» М. Уманця та А. Спілки як відповідники до російської лексеми «дѣлопроизводитель» фіксує слова *секретарь* і *письмоводитель* [УС], а в «Словарі української мови» Б. Грінченка ця російська лексема взагалі відсутня, хіба що українське дієслово *справувати* пояснено і як російське «вести (дѣла)» [СБГ].

Натомість уже в словниках періоду національно-визвольних змагань знаходимо українські відповідники *діловодство* й *діловод* [Бур.; Ван.; Леон.; УДК 811.161.2'373'374

Пад.; Пер.; Сл.ПУПТ], а також *справочинство* й *справочинець* [Пад.]. Очевидно, що ці лексеми є кальками з російської мови й до того ж абсолютними синонімами, функціонування яких є особливо небажаним в офіційно-діловому мовленні, що характеризується однозначністю викладу.

Автори всіх без винятку словників доби українізації пропонують лише варіант *діловодство* та *діловод* [Вер.; Із.; Лінк.; Ос.; РУС; РУСПр.; Св.; СДМ] в українській частині словникового реєстру. Ці ж лексеми знаходимо й у складі фразеологізмів, наприклад: «деловодство на украинском языке» – *діловодство українською мовою*; «работать по деловодству» – *працювати на діловодстві* [СДМ]; «делопроизводитель нагрузки и выгрузки» – *діловод у справах навантаження та розвантаження* [Лінк.]. Також у словнику цього періоду зафіксовано й похідну лексему «делопроизводственный», до якої подано два українські відповідники *діловодний* і *справоводний* [СДМ].

Словники русифікаційної доби так само фіксують винятково відповідники *діловодство* та *діловод* [РУСКалин.; РУСЗт.; РУСЮр.Т; СУМ; УР]. У цих словниках з'являється також лексема *діловодка* [РУСКалин.; РУСЗт.; УР] як відповідник до російського «делопроизводительница», проте в шеститомному «Українсько-російському словнику» цю лексему подано з ремаркою *розмовне*. Знаходимо у цих словниках також і термін *діловодний* [РУСКалин.; РУСЗт.; УР].

П'ять сучасних словників ділової мови подають лише по одному відповіднику на кожен з досліджуваних російських лексем, а саме *діловодство* і *діловод* [Ан.; Єр.; Ол.; ПДЛ; Тар.]. У двох словниках як відповідники до російського «делопроизводство» наведено синоніми *діловодство* та *справочинство* [Жайв.; Шев.], причому в загальномовному «Російсько-українському словнику» за ред. В. Жайворонка термін *справочинство* стоїть на першому місці в синонімічному ряді. Що ж до лексеми «делопроизводитель», то, на відміну від укладачів «Російсько-українського словника» за ред. В. Жайворонка, авторка «Російсько-українського словника ділового мовлення» С. Шевчук не фіксує в українській частині словникового реєстру лексему *справочинець*, подаючи лише відповідник *діловод* [Шев.]. Натомість укладачі «Російсько-українського словника» за ред. В. Жайворонка послідовно наводять не тільки іменник жіночого роду *справочинка*, а й прикметник *справочинний* [Жайв.], у той час як решта сучасних словників містять відповідники *діловодка* [Єр.; Тар.; Шев.] та *діловодний* [Єр.; Ол.].

Отже, як видно із вищенаведеного аналізу словників, сьогодні в українському офіційно-діловому мовленні паралельно функціонують два синонімічні терміни та їхні похідні. І хоча більшість лексикографів надає перевагу

лексемі *діловодство*, останнім часом мовознавці частіше обирають саме відповідник *справочинство*, на користь чого свідчить і назва навчального посібника О. Доценко «Історія мови українського справочинства», який вийшов у 2010 році [Див.: 2]. У свою чергу, ми також вважаємо, що доцільніше використовувати лексему *справочинство* з двох причин.

Як зазначає дослідниця О. Черемська, до ненормативного, невластиво-го українській мові калькування з російської мови належать інтерферени зі словотвірною морфемою *-вод-* [4: 8], яка входить і до складу лексем *діловодство*, *діловод*, *діловодний*, що є першою причиною, чому варто відмовитися від уживання цих термінів. І дійсно, проаналізувавши переклад інших російських лексем із морфемою *-вод-*, поданий у загальномовному «Російсько-українському словнику» 1924 р. та «Словнику ділової мови» М. Дорошенка, М. Станиславського, В. Страшкевича, ми дійшли висновку, що українські слова із цією морфемою переважно належать до запозичень початку минулого століття, оскільки решта російських слів із цією морфемою має питому українські відповідники, які можна віднести до давнішого шару української лексики. Так, наприклад, до російських слів «древовод» / «древоводство» лексикографи початку ХХ століття наводять українські відповідники *деревник* / *деревництво* [РУС], до «животноводство» – *тваринництво* [СДМ], «козоводство» – *козівництво* [РУС], «коневод» / «коневодство» – *конівник*, *коняр* / *конівництво*, *конярство* [РУС], «лесовод» / «лесоводство» – *лісівник* / *лісівництво* [СДМ], «овцевод» / «овцеводство» – *вівчар* / *вівчарство* [РУС], «полеводство» – *рільництво*, *польове господарство* [СДМ], «птицевод» / «птицеводство» – *птахівник* / *птахівництво* [РУС], «пчеловод» / «пчеловодство» – *пасічник*, *бджоляр*, *бджолярник* / *бджільництво*, *пчільництво*, *бджолярство*, *пасічництво*, *пасіка* [РУС], «рыбовод» / «рыбоводство» – *рибник* / *рибництво* [СДМ], «садовод» / «садоводство» – *садівничий* / *садівництво* [СДМ], «семеновод» / «семеноводство» – *насінняр* / *насінництво* [СДМ], «скотовод» / «скотоводство» – *скотар* / *скотарство* [СДМ], «табаковод» – *тютюнник* [СДМ], «цветовод» / «цветоводство» – *квітникар*, *квітляр* / *квітництво* [СДМ] тощо. Як бачимо з вищенаведених прикладів, більшість із цих лексем належить до сільськогосподарської лексики. Проте ми знайшли й власне офіційно-ділові терміни «счетовод» / «счетоводство», до яких дібрано питому українські відповідники *рахівник*, *рахівничка* та *рахівництво* [СДМ]. До новозапозичених лексем із морфемою *-вод-*, зафіксованих у словниках періоду українізації, разом із українськими термінами *діловод* і *діловодство* також належать слова *домовода* (спільний рід), *домоводник* і *домоводниця* [РУС] як відповідники до російських термінів «домовод», «домо-

водка» (хоча російське «домоводство» перекладено в цьому словнику як *домове (хатнє) господарювання, хазяйнування* [РУС]), *книговодство* [СДМ] – калька з російського «книговодство», а також кальки *колоновід* і *колоновода* [РУС] – «колонновожатый». Можемо зробити висновок, що лексеми з морфемою *-вод-* не є питомо українськими (окрім хіба що більш давніх слів, на зразок, *воєвода* (як варіант *воївода*) / *воєводство* (як варіанти *воїводство, воєвідство*) та *верховода* / *верховодити*, зафіксованих у досліджуваних словниках [РУС]), а отже, слід надавати перевагу термінам *справочинець* / *справочинство* перед *діловод* / *діловодство*.

Однією із настанов, якими керувалися мовознавці ІУНМ при творенні термінів, була гнучкість (пластичність) терміна, тобто його придатність для творення похідних лексем [3: 24]. Цей принцип можна вважати основоположним у термінотворенні й сьогодні. Якщо розглядати з цієї точки зору терміни *діловод* / *діловодство* та *справочинець* / *справочинство*, то гнучкішою буде саме остання пара термінів.

Російський термін «делопроизводитель» утворений способом основоскладання і відповідно складається з двох основ «дело» та «производитель». Якщо прослідкувати переклад лексеми «дело» в російсько-українських словниках ХХ століття, то більшість із них як до загального значення цього слова – «робота, заняття людини, пов'язані з розумовим і фізичним напруженням» [СУМ], – так і до спеціальних його значень – «питання або ряд питань, які вимагають розв'язання» та «документи, які стосуються якої-небудь особи, події і т. ін.» [СУМ] – переважно подають український відповідник *справа* і досить рідко *діло*, часто маркуючи останнє як *розмовне*. Так, п'ять словників періоду визвольних змагань першою в синонімічному ряді наводять саме лексему *справа* [Ван.; Леб.; Леон.; Пад.; Сл.ПУПТ:] як відповідник до російського «дело». Відповідник *діло* [Бур.; Пер.] ми зустрічаємо на першому місці в синонімічному ряді лише у двох словниках цього періоду. У словосполучення переважно вводять лексему *справа*, наприклад: «вести дѣло» – *вести справу*, «возбудить дѣло» – *підняти справу, залажити позов* [Леб.], «по дѣлам (чего)» – *у справах (чого)* [Пад.], але тут же: «дѣло по описи архива» – *діло по описові архиву* [Пад.].

Більшість укладачів лексикографічних праць доби українізації так само ставить лексему *справа* [Вер.; Из.; Лінк.; РУСПр.; Св.; СДМ] на перше місце в синонімічному ряді. Цій же лексемі надають перевагу при перекладі фразеологізмів: «судебное дело» – *судова справа*, «по делам службы» – *у справах службових* [Вер.], «дело начато» – *справу розпочато* [Лінк.], «круг дел» – *обсяг справ*, «понимать в деле» – *розумітися на справі*, «гражданское дело» – *цивільна справа* [ФДМ] тощо. І хоча в останньому із цитованих

словників на перше місце в синонімічному ряді винесено відповідник *діло*, винятково лексему *справа* введено до майже всіх фразеологічних зворотів із російським словом «дело» (Див. таблицю 1).

Таблиця 1.

**Переклад найуживаніших канцеляризмів
із компонентом «дело» у найпоказовіших словниках
1923–1933, 1937–1990 і 1991–2011 років**

Російський фразеологізм	Український відповідник			
	1923–1933 роки	1937–1990 роки	1991–2011 роки	
	ФДМ, 1927	Баб., 1985	ПДЛ, 1995	Єр., 1998
«Безотлагательное / неотложное дело»	<i>Пильна справа</i>	_____	<i>Невідкладна (нагальна) справа</i>	_____
«Бракоразводное дело»	_____	<i>Справа шлюботорозлучна, справа про розлучення</i>	_____	<i>Справа про розлучення</i>
«Братся, взяться за дело»	<i>Братися до справи; заходжуватися коло справи; стати до справи</i>	_____	<i>Братися, взятися за діло (до діла, до роботи)</i>	_____
«Возбуждать [уголовное] дело»	<i>Порушувати, розпочинати справу</i>	<i>Порушувати, порушити справу</i>	<i>Порушити кримінальну справу</i>	_____
«Личное дело»	<i>Особиста, власна справа</i>	«(о личности)» <i>Справа особиста, «(о документе)» справа особова</i>	<i>Особиста справа</i>	«(документ)» <i>Особова справа</i>
«По делам службы»	<i>У справах службових</i>	_____	<i>У службових справах</i>	<i>У службових справах</i>
«Приобщать к делу»	<i>Прилучати до справи</i>	_____	_____	<i>Залучати до справи; долучати до справи</i>
«Уголовное дело»	<i>Карна, кримінальна справа</i>	<i>Справа кримінальна</i>	юр. <i>Кримінальна справа</i>	<i>Кримінальна справа</i>

Якщо говорити про загальне значення російського слова «дело», то в усіх російсько-українських словниках русифікаційної доби на першому місці в синонімічному ряді як відповідник до цієї лексеми стоїть українське слово *справа* [РУСКалин.; РУСЗт.; РУСЮр.Т]. До лексеми «дело» в значенні «документи, які стосуються якої-небудь особи, події і т. ін.» [СУМ] з ремаркою *канцелярське слово* словники цього періоду переважно подають тільки відповідник *справа* [РУСКалин.; РУСЗт.], окрім шеститомного «Українсько-російського словника», який також фіксує відповідник *діло* [УР], та одинадцятитомного «Словника української мови», де в цьому значенні так само наведено й відповідник *діло*, проте з ремаркою *рідко* [СУМ]. Щодо лексеми «дело» в значенні «того, що підлягає адміністративному чи судовому розгляду» [СУМ], то лексикографи надають перевагу українському відповіднику *справа* [РУСЗт.], відповідник *діло* теж присутній у цих словниках, але з ремаркою *рідко* [СУМ].

П'ять сучасних словників ділової мови подають лексему *справа* як єдиний відповідник до російського «дело» [Ан.; Бояр.; Др.; Тар.; Шев.]. Решта новітніх словників фіксують синоніми *справа* та *діло*, причому відповідник *справа* стоїть на першому місці в синонімічному ряді [Єр.; Жайв.; Ол.; ПДЛ], хоча в «Новому російсько-українському словнику-довіднику юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери» до російського «дело» в значенні «документи, які стосуються якої-небудь особи, події і т. ін.» [СУМ] з ремаркою *офіційно-ділове слово* подано лише відповідник *справа* [Єр.]. Щодо фразеології із лексемою «дело», то в переважній більшості випадків укладачі сучасних словників уводять до зворотів український відповідник *справа*: «банковское дело» – *банківська справа* [Бояр.; Єр.; ПДЛ; Тар.], «по делам службы» – у *службових справах* [Єр.; Жайв.; ПДЛ; Тар.; Шев.], «уголовное дело» – *кримінальна справа* [Єр.; Жайв.; ПДЛ; Шев.], «приобщать к делу» – *залучати до справи, долучати до справи* [Єр.] та багато інших. Виняток становить лише «Порадник ділової людини», де слово-сполучення «братся, взятися за дело», «по делу» й «употребить (пустить) в дело (что)» відповідно перекладено як *братися, узятися за діло (до діла, до роботи); у справі, за ділом і пустити в діло (що), ужити (що), скористатися (чим, з чого)* [ПДЛ]. Також варто зауважити, що під час перекладу слово-сполучень із російською лексемою «дело» у деяких випадках користувачі словників, а подекуди й самі їхні укладачі можуть стикатися із труднощами. Нам видалися проблемними переклади двох таких фразеологізмів: «бракоразводное дело» і «личное дело». Щодо першого фразеологізму, то у двох досліджених словниках в українській частині словникового реєстру зафіксова-

но кальку з російської мови *шлюбозрозлучна справа* [Ан.; Др.]. Звичайно, що таке словосполучення не є доречним у сучасному діловому мовленні, натомість набагато природніше звучить зворот *справа про розлучення*, який також подано в кількох сучасних словниках [Ан.; Др.; Єр.; Тар.]. Невідповідний переклад канцеляризму «личное дело» може взагалі викликати плутанину в діловодстві, оскільки в деяких словниках його без жодних уточнень перекладено як *особова справа* [Др.; Ол.; Тар.], а в інших – як *особиста справа* [Др.; Шев.]. Ситуацію можуть виправити ремарки *про документ*, коли йдеться про *особову справу*, та *про особу*, коли мають на увазі *особисту справу*.

Отже, з вищенаведеного аналізу стає зрозумілим, що саме лексемі *справа* як відповіднику до російського слова «дело» надає перевагу більшість укладачів словників, виданих упродовж ХХ століття, особливо коли йдеться про фразеологічні звороти з цією лексемою, що свідчить на користь її більшої пластичності в порівнянні з відповідником *діло*. Посилаючись на «Словарь української мови» Б. Грінченка, наведемо групу похідних від лексеми *справа*: *справа* → *справування* («отправление, исправление (должности)») → *справувати* → *справник* → *справників* → *справниця* («присутственное мѣсто») [СБГ]. В одинадцятитомному «Словнику української мови» знаходимо такі похідні, як *справоздання*, тобто звіт, та *справоздавець* – оглядач [СУМ]. За сучасним «Російсько-українським словником» за ред. В. Жайворонка можна вибудувати такий ланцюг похідних: *справа* → *справочинець* → *справочинка* → *справочинний* → *справочинство* [Жайв.]. Тому, зважаючи на вищенаведені аргументи, ми вважаємо за доцільне надавати перевагу термінам *справочинець* і *справочинство* як відповідникам до російських лексем «делопроизводитель» і «делопроизводство». Проте, чи перейдуть ці терміни до активного слововжитку, покаже майбутнє, а на сьогодні узвичаєними в діловому мовленні залишаються відповідники *діловод* і *діловодство*.

Література

1. Данилевська О. М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР / Оксана Данилевська. – К., 2009. – 176 с.
2. Доценко О. А. Історія мови українського справочинства: навчальний посібник / Олена Доценко. – Вид. 2-ге, доп. – К.: Альфа Реклама, 2010. – 300 с.
3. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Галина Наконечна. – Львів: Кальварія, 1999. – 110 с.
4. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси Харківщини 50–80-х років ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ольга Степанівна Черемська; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2002. – 16 с.

Джерела

- Ан.** Словник юридичних термінів (російсько-український) / [Андерш Ф. та ін.]. – К., 1994. – 322 с.
- Бояр.** Боярова Л. Г. Російсько-український словник сучасних банківських, фінансово-кредитних та комерційних термінів: [близько 10 000 термінів] / Л. Г. Боярова, О. П. Корж. – Х.: Основа, 1997. – 256 с.
- Бур.** Бурак В. Російсько-український словар / В. Бурак. – Одеса, [без року]. – 397 с.
- Ван.** Ванько Е. Кишеньковий російсько-український правничий словник: для адвокатів, суддів, нотарів та урядовців / Е. Ванько. – К., 1918. – 32 с.
- Вер.** Веретка С. Практичний російсько-український правничий словник / С. Веретка, М. Матвієвський. – Х.: Юридичне видавництво НКЮ УСРР, 1926. – 84 с.
- Др.** Драюк В. М. Російсько-український словник юридичних термінів / В. М. Драюк, С. Ю. Журавльов. – К., 1993. – 240 с.
- Єр.** Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери: [близько 85 тис. слів] / [уклад. С. Я. Єрмоленко та ін.]. – К.: Довіра, 1998. – 783 с.
- Жайв.** Російсько-український словник / І. О. Анніна [та ін.]; за ред. В. В. Жайворонка. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.
- Із.** Ізюмов О. Російсько-український словник / О. П. Ізюмов. – К.: Книгоспілка, 1926. – 670 с.
- Леб.** Лебідь Д. Українська мова. Російсько-український словник та зразки паперів українською мовою / Д. Лебідь. – Чернігів, 1918. – 256 с.
- Леон.** Леонтович В. Московсько-український правничий словничок / В. Леонтович, О. Єфімов. – К., 1919. – 141 с.
- Лінк.** Практичний російсько-український словник ділової мови (конторської та рахівничої) / Лінкевич Є. та ін.; зредагували: Гладкий М., Туркало К. – К.: ДВУ, 1926. – 136 с.
- Ол.** Олійник О. Б. Словник ділової людини (російсько-український) / Ольга Олійник. – К.: КІА «Слов'янський клуб», 1996. – 448 с.
- Ос.** Осипів М. Російсько-український словник щонайпотрібніших у діловодстві слів (практичний порадник) / М. Осипів. – Х., 1926. – 83 с.

Пад.	Падалка Л. Російсько-український діловодний словник / Л. Падалка. – Полтава, 1918. – 106 с.
ПДЛ	Російсько-український словник-довідник «Порадник ділової людини» / Коренга О. М. [та ін.]. – К., 1995. – 320 с.
Пер.	Перебендя Ів. Російсько-український словник: містить більше 18000 слів і виразів, з потрібними поясненнями, для ділових, юридичних і літературних робіт / Ів. Перебендя. – К., 1918. – 192 с.
РУС	Російсько-український словник / Укр. академія наук. Комісія для складання словників української живої мови. – К., 1924–1933. – 1–3 т.
РУСКалин.	Російсько-український словник / [гол. ред. М. Я. Калинович]. – М., 1948. – 800 с.
РУСПр.	Російсько-український словник правничої мови: понад 67000 слів / [гол. ред.: акад. А. Ю. Кримський]. – К., 1926.
РУСЗт.	Російсько-український словник: у 3 т. – К., 1970.
РУСЮр.Т	Русско-украинский словарь юридической терминологии / под общей ред. Б. М. Бабия. – К.: Наук. думка, 1985. – 407 с.
СБГ	Словарь української мови Бориса Грінченка: в 4 т. / [зібрала редакція журналу «Кіевская старина»; упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко] – Репринтне видання. Друк. за вид. 1907–1909 рр. – К.: Довіра, УНВЦ «Рідна мова», 1997.
Св.	Свободін М. Практичний російсько-український правничий словник / М. Свободін, М. Кохановський. – К., 1925. – 72 с.
СДМ	Дорошенко М. Словник ділової мови: термінологія та фразеологія (проект) / М. Дорошенко, М. Станиславський, В. Страшкевич. – Х: ДВУ, 1930. – 314 с.
Сл.ПУПТ	Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства. – 2-ге доп. вид. Полтавського українського правничого товариства. – Полтава, 1918. – 126 с.
СУМ	Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
Тар.	Тараненко О. О. Російсько-український словник для ділових людей / О. О. Тараненко, В. М. Брицин. – К., 1992. – 214 с.
УР	Українсько-російський словник: у 6 т. – К., 1953–1963.
УС	Словарь російсько-український: у IV т. / зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. – Львів: Друкарня НТШ, 1893–1898.
ФДМ	Підмогильний В. Фразеологія ділової мови / В. Підмогильний, Є. Плужник. – 2-ге вип. видання. – К., 1927. – 129 с.

Шев. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення / С. В. Шевчук. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 487 с.

Olena BOIARCHUK

The History of Words *діловодство* / *справочинство* in the Lexicographic Practice of the 20th – the Beginning of the 21st Centuries

The article is dedicated to the issue of functioning of two Ukrainian synonymic official-business language terms *діловодство* and *справочинство* that are counterparts of the Russian term «делопроизводство» («деловодство»). The history of translation of this Russian term and its derivatives into Ukrainian language was analyzed. As a material 32 dictionaries (mostly Russian-English official-business language dictionaries) of the 20th – the beginning of the 21st centuries were chosen.

Наталія Гордієнко

**Типологія додатків
у сучасних лінгвістичних словниках**

Для практичної лексикографії ХХІ ст. характерні досить швидкі зміни, пов'язані не лише зі збільшенням кількості лексикографічної продукції, а й з оновленням структурної організації словників, осучасненням їхнього формату. На макроструктурному рівні такі зміни відбуваються передусім у додаткових матеріалах до словників. На нашу думку, характер додатків у структурі лексикографічного твору залежить насамперед від уподобань укладача, а також обсягу, формату й призначення словника.

У статті проаналізуємо найхарактерніші особливості додатків для словників лінгвістичного типу, класифікуємо їх, а також спробуємо подати типологію додаткового матеріалу.

Аналітичний аналіз додаткового матеріалу в сучасних тлумачних словниках дав змогу виокремити основні їхні типи:

а) правописні: у ВТССУМі – «Імена та по батькові, поширені в Україні», більшість із яких можуть становити труднощі під час відмінювання та вживання у кличному відмінку. Великі за обсягом доповнення – «Населені пункти України» та «Гідрографічний словник» інформують про правильне

наголошення, написання та відмінювання власних назв. Під час перевидань словника додатки постійно поповнювалися. Так, у виданні за 2009 р. уміщено такі: «Орографічний словник (назви об'єктів земного рельєфу України)». До ТСУМК уведено додаток «Назви мешканців населених пунктів України»;

б) алфавітні: у ТСУМ до основного змісту лексикографічної праці подано додаток «Алфавітний покажчик синонімів», який полегшує користувачам роботу над словником. Зокрема, за допомогою алфавітного покажчика зменшиться витрата часу на пошук незрозумілого слова і водночас репрезентація тлумачень складних чи маловідомих реєстрових одиниць буде компактною;

в) енциклопедичні: інформація, репрезентована в такому типі додатків, повідомляє про історію лексикографії, її видатних діячів, інших відомих постатей в українському мовознавстві, типологію словників. Наведемо деякі з них: «Гімн України», «Князі Київської Русі», «Гетьмани України», «Президенти Національної академії наук України», «Відомі лексикографи та мовознавці України», «Країни світу (офіційні назви)», «Алфавіти (латинський, грецький, російський)» [ВТССУМ];

г) міні-словники з конкретною групою лексики: «Короткий фразеологічний тлумачний словник», де подано не лише загальновідомі та широкоживані фразеологізми, але й такі, що з'явилися в мові не так давно, пор.: **давати дряла (дьбру)**. Швидко тікати, бігти кудись [ВТСУМЗ: 693]; **іти ва-банк**. Діяти, ризикуючи всім [ВТСУМЗ: 695].

Таким чином, найпоширенішим типом додаткового матеріалу в сучасних тлумачних словниках є додатки правописного та енциклопедичного типів. Проте вважаємо за доцільне зазначити, що критерії добирання матеріалів мають бути суто лінгвістичними. Наприклад, не зовсім раціональним вважаємо уведення тексту гімну, інформації про гетьманів України, нотні записи пісень тощо. Етнолінгвістичні та культурологічні параметри додаткового матеріалу мають бути реалізовані насамперед через мовознавчу призму, а не довідково-історичну.

Параметр додаткового матеріалу в перекладних словниках на макроструктурному рівні має факультативний характер. З-поміж аналізованих праць виокремлюємо небагато словників, у яких уведено додатки. Це, зокрема, такі: НРУСА, РУСДСЦ, НРУСД. Увесь додатковий матеріал можемо розмежувати в такі типи: 1) правописний, де подано орфографію: а) власних назв (імена людей, прізвища); б) географічні поняття: топоніми, гідроніми (уперше подано в мікроструктурі НРУСД); в) назви установ, закладів, організацій (НРУСД, РУСДСЦ); г) історичних подій тощо (НРУСД); г) назв релігійних свят, міфологічних істот, казкових героїв (НРУСД); 2) переклад-

ний, де подано переклад складних слів чи словосполучень, у яких найчастіше виникають помилки (напр.: *задавать вопрос* – ставити запитання; *на должном уровне* – на належному рівні; *пользуясь случаем* – користуючись нагодою [РУСДСЦ: 936–937]).

Таким чином, параметр додаткового матеріалу в макроструктурі сучасних перекладних словників є явищем несистемним, який репрезентовано переважно додатковим матеріалом правописного характеру та перекладом складних слів.

Формування макроструктури фразеологічних словників передбачає вирішення низки організаційних питань. Зокрема, це стосується способів швидкого пошуку фразеологічних одиниць (ФО). У сучасній фразеографії це вирішено за допомогою індексованого алфавітного покажчика, специфіка укладання якого полягає в тому, що до кожної реєстрової одиниці подано літеру та номер, які вказують на місце розташування тієї чи тієї одиниці в загальній структурі корпусу словника. Так, буквений символ – це літера опорного слова фразеологізму, а цифра – його реєстровий номер. Такий покажчик можемо вважати своєрідним словником-довідником тезаурусного типу, в якому локалізовано фразеологічну систему української мови. Зазначимо, що укладання таких покажчиків характерне для розвитку сучасної лексикографії, у працях, створених наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., їх не розробляли.

Для перекладної фразеографії характерними є додатки малозрозумілих слів чи усталених зворотів, пор.: «Деякі іншомовні звороти, які зустрічаються в англійській літературі» (**ab ovo usque ad mala** *лат.* з початку до кінця; *букв.* «від яйця до фруктів» [у стародавніх римлян обід звичайно починався з яєць і закінчувався фруктами]) [АУФС: 1038] тощо. Такі звороти не входять до загального реєстру, їх виокремлено в додаток, а дібрані синонімічні відповідники паспортизовано відповідно до місця розташування в макроструктурі.

Додаток у РУФС має правописний характер, його своєрідність полягає передусім в історичній цінності. У зібраних матеріалах можна простежити динаміку мовних змін на фонетичному та граматичному рівнях, напр., «Слова, що у виданні 1927 р., подані з іншим наголосом (або у відмінній фонетичній чи граматичній формі)»: с. 114: титульна; с. 196: наперекір; с. 208: звязку, здоровля тощо. У ССНП подано додаток тлумачного типу «Словник малозрозумілих слів», де розкрито їх значення, наприклад, **обарінок** – бублик [ССНП: 173], **ясочка** – ласкава назва дівчини або жінки [ССНП: 174].

У деяких сучасних лексикографічних працях репрезентовано додатки, що містять позамовну інформацію. Наприклад, у ФПМЛ ідеться про життєвий і творчий шлях М. Лукаша, уривки з його епістолярної спадщини, копії заяв тощо, у РУФС в додатку «Про авторів» коротко подано біографію укладачів.

Алфавітні покажчики не розроблено в тих випадках, коли кожний фразеологізм подано стільки разів, скільки в ньому є іменників, або реєстрові слова подано в алфавітному порядку.

Таким чином, домінантним в сучасних словниках фразеологізмів є індексовані алфавітні покажчики, зумовлені принципами розташування ФО.

Сучасні діалектні словники мають додатки різного спрямування. Основою параметра додаткового матеріалу, на нашу думку, мають залишатися ті коментарі, у яких лаконічно викладено основні фонетичні та граматичні особливості говірок (наприклад, СБГ). Найновіші джерела, на зразок ЛЛПЖ, подають теоретичну інформацію про історію задуму видання та традиції становлення української літературної мови в певному регіоні, фактори, що впливали на її формування. Традиційно в сучасних словниках введено інформацію про населені пункти, у яких збирався діалектний матеріал, та список бібліографічних джерел. Інколи додатковим матеріалом є не окремі слова чи вирази, а цілі тексти, що репрезентують говірки певного регіону на всіх мовних рівнях. Для діалектних словників, зокрема для СЗПГ, властивим є покажчик індексів із зазначенням номера тому та сторінки, на якій розміщено відповідну лексему. У ФСГНН подано додатки за тематичними групами: «Каламбури й нісенітниця», «Діалогічні каламбури і дотепи», «Прокльони, лихі й добрі побажання, заклинання, погрози», «Повчання, поради, застереження», «Тости» та ін. У наведеному матеріалі подано коротке тлумачення або пояснення, з якою метою вжито той чи той вислів.

Досить часто укладачі словників упорядковують ономастичну лексику не у складі реєстру, а розробляють у формі додатків топонімічних назв, прізвищ, прізвиськ тощо (МСГГ). А у ЛЛПЖі зазначену групу лексики подано неоднорідно, зокрема вихідну форму імен уведено в реєстр, а їхні скорочені та пестливі форми подано в додатку. Новаторством діалектних видань є різні додатки, подані не окремими текстами, таблицями тощо, а введені до структури реєстрових статей. Напр., у ЛЛПЖі представлено репродукції з рекламних оголошень, опублікованих у часописі «Нова хата», та переписи кулінарних рецептів, що дає змогу повніше уявити картину життя історичного Львова.

Отже, параметр додаткового матеріалу в сучасних діалектних словниках є логічним продовженням реєстрової частини та функціонує у таких основних типах: тематичні додатки діалектних одиниць; алфавітні покажчики; повідомлення про особливості говорів, наріч тощо; додатки енциклопедичного змісту.

У словниках жаргонної лексики вагоме місце належить теоретичній інформації, у якій розкрито основні поняття зазначеної групи лексики, її

складники. Аналіз словникової продукції дав змогу констатувати, що на макроструктурному рівні в словниках жаргонної лексики параметр передмови з реєстровим блоком досить часто утворюють метатекст, на зразок поєднання словника й монографії.

У таких працях, як УМБТ, УЖС, КСЖЛУК, за комбінованим принципом розроблено покажчики синонімів. Додаткова інформація в макроструктурі словників подана різнобічно, оскільки репрезентована не лише у форматі звичних уже для словникарства текстів, а й за допомогою малюнків. Наприклад, додаток у СЖЗі «Ручна феня» містить понад 50 невербальних засобів спілкування з поясненнями їхніх значень. У «Словничку смайлів» та «СМС-малюнки» у ССУС поєднано графічне зображення символів та їх тлумачень.

Таким чином, параметр додатків у сучасних словниках жаргонної лексики зреалізовано у таких основних типах: 1) теоретико-інформативному; 2) алфавітно-покажчиковому (напр., для синонімів); 3) графічно-текстовому (креалізованому).

Істотним доповненням до основного змісту словників міжслівних зв'язків є додаткові матеріали, які функціонують у таких основних типах: а) лексичні додатки, у яких подано новітні чужомовні запозичення (ССП); б) алфавітні покажчики (ССП, СОДК, САУПКБ) в) фразеологічні додатки, у яких подано, наприклад, доброзичливі побажання, запевнення, нахвалення, відповіді на погрози, народні пританцівки (СУСВ); г) нормативні додатки, які містять теоретичну інформацію (ССУМ, СУСАП).

Подеколи, як наприклад у САУПКБ, додатковий матеріал може переобтяжувати макроструктуру словника. Зокрема, у цій праці подано алфавітний покажчик антонімічних пар з номером сторінки, що, на нашу думку, є не зовсім раціональним, оскільки реєстр словника становить лише 209 антонімічних пар, які легко знайти серед інших одиниць.

Вважаємо, що найпотрібнішим додатком у макроструктурі словників міжслівних зв'язків, середніх та повних за обсягом, є другий тип покажчиків – алфавітний, оскільки саме він значно полегшує користування словником. Так, у СОДК додаток укладено двома способами, перший з яких полягає у фіксуванні загального реєстру словника з номером сторінки та індексу омолексем, укладених за їхньою частиномовною належністю. Такі принципи індексування та розмежування омонімів свідчать про активні зміни в розвитку лексикографії та наближають традиційну лексикографію за критерієм зручності користування, швидкості пошуку до комп'ютерної.

Проаналізувавши додатки в сучасних словниках різних типів, можемо констатувати, що параметр додаткового матеріалу найчастіше реалізований

у таких основних типах: а) правописному; б) предметно-показчиковому; в) енциклопедичному; г) міні-словниковому з конкретною тематичною групою лексики. Найпоширенішими в сучасній практичній лексикографії, незалежно від типу словника, виявилися додатки правописного та енциклопедичного різновидів.

За способом розроблення параметра додаткового матеріалу виокремлюємо: а) текстові; б) графічні – у форматі схем, таблиць; в) графічно-текстові чи «креалізовані».

За способом розміщення: а) позареєстрові; б) дублювальні (дублювання матеріалу в реєстровій базі та в додатках).

Отже, до позитивних та перспективних особливостей додатків зараховуємо такі: компактність розташування лексичного матеріалу в загальній структурі словника, швидкий пошук, додаткове систематизування інформації, можливість сприймати її комплексно. Натомість варто усунути вже наявні недоліки та в перспективі врахувати такі завдання: варто чітко знати обсяг та доцільність повідомлюваного, його дотичність до типу словника та призначення кожної лексикографічної праці.

Джерела

АУФС	Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Баранцев К. Т.]. – 2-е вид., випр. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
ВТССУМ	Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. Бусел В. Т.]. – К.; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.: іл.
ВТСУМЗ	Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова / [упоряд. Загнітко А. П., Щукіна І. А.]. – Донецьк: БАО, 2008. – 704 с.
КСЖЛУМ	Короткий словник жаргонної лексики української мови / [упоряд. Ставицька Л. О.]. – К. : Критика, 2003. – 336 с.
ЛЛПЖ	Лексикон львівський: поважно і на жарт / [упоряд. Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 670 с.
МСГГ	Матеріали до словника гуцульських говірок: Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області / [упоряд. Піпаш Ю. О., Галас Б. К.]. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2005. – 263 с.
МСГГ	Матеріали до словника гуцульських говірок: Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області / [упоряд. Піпаш Ю. О., Галас Б. К.]. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2005. – 263 с.

НРУСА	Новітній російсько-український словник: Близько 60 тис. сл. / [уклад. Арттюх О. І. та ін.; за ред. Пелепейченко Л. М.]. – Х. : Прапор, 2006. – 1084, [1] с. – (серія від А до Я).
НРУСД	Новий російсько-український словник-довідник / [за ред. Єрмоленко С. Я.]. – К. : Довіра, 1996. – 797 с.
РУДСЦ	Російсько-український словник-довідник / [уклад. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В.]. – 3-є вид., випр. і допов. – К. : Довіра, 2007. – 415 с.
РУФС	Російсько-український фразеологічний словник: Фразеологія ділової мови / [уклад. В. Підмогильний, Є. Плужник]. – Перевид. 1927 р. – К. : Кобза, 1993. – 248 с.
САУПКБ	Словник антонімів учня початкових класів / [уклад. Будна Н. О., Головко З. Л.]. – Тернопіль : Богдан, 1997. – 48 с.
СБГ	Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Гуїванюк Н. В.]. – Чернівці : Рута, 2005. – 687 с.
СЖЗ	Словник жаргону злочинців / [упоряд. Поповченко О. І.]. – К. : Оберіг, 1996. – 136 с.
СЗПГ	Словник західнополіських говірок: у 2-х т. / [упоряд. Аркушин Г. Л.]. – Луцьк: Вежа, 2000.
СОДК	Демська О. М. Словник омонімів української мови / О. М. Демська. – Львів : Фенікс, 1996. – 222, [1] с.
ССНП	Словник стійких народних порівнянь / [укл. Юрченко О. С., Івченко А. О.]. – Х. : Основа, 1993. – 173 с.
ССП	Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – 3-є вид. – К. : Довіра, 2007. – 477 с.
ССУМ	Словник синонімів української мови: у 2-х т. / [упоряд. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін.]. – К. : Наук. думка, 2006.
ССУС	Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Кондратюк Т. М.]. – Харків : Фоліо, 2006. – 349, [1] с.
СУСАП	Словник українських синонімів і антонімів / [упоряд. Полюга Л. М.]. – К. : Довіра, 2007. – 574 с.
СУСВ	Словник українських синонімів: Понад 1500 синонімічних гнізд / [упоряд. Вусик О. С.; за ред. Поповського А. М.]. – Дніпропетровськ : Січ, 2000. – 423 с.
ТСУМ	Тлумачний словник української мови: Понад 12 500 ст. (близько 40 000 слів) / [уклад. Боярова Л. Г. та ін.; за ред. Калашника В. С.]. – 2-е вид., перероб. й допов. – Х. : Прапор, 2006. – 991, [1] с.
ТСУМК	Тлумачний словник української мови: [Близько 14 000 слів і словосполучень] / [уклад. Ковальова Т. В., Коврига Л. П.]. – Х. : Синтекс, 2005. – 671 с.

- УЖС** Український жаргон. Словник / [упоряд. Ставицька Л. О.]. – К. : Критика, 2005. – 494 с.
- УМБТ** Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників / [упоряд. Ставицька Л. О.]. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
- ФПМА** Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / [уклад. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В.]. – К. : Довіра, 2003. – 734 с.
- ФСГНН** Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / [упоряд. Чабаненко В. А.]. – Запоріжжя : Стат і К, 2001. – 200 с.

Natalia GORDIENKO

Typology of additions is in modern linguistic dictionaries

This article analyses the role of the outside matter in the structure of modern linguistic dictionaries, describes its characteristic features and suggests some typology. It shows that appendices have become more common and more informative in the XXI century dictionaries. Such changes account for updating the format of dictionaries, developing and improving their structure.

Валентина Лєснова

Емоційно-оцінна лексика в діалектних словниках: проблема оформлення лексикографічної статті

Українська діалектна лексикографія в останні дві десятиріч поповнилася багатьма новими словниками, укладачі яких працюють у різних напрямках. З'явилися фундаментальні праці, що містять лексику територіально великих діалектних ареалів, серед яких – чотиритомний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини [СГНН], двотомний словник західнополіських говірок [СЗПГ] та значний за обсягом словник буковинських говірок [СБукГ]. Нові словники охоплюють території, що тривалий час залишалися поза увагою діалектологів як об'єкт лексикографічного опису. Найбільшим серед таких є словник українських говорів Одещини [СУГО]. Опубліковано також словник українських східнословобожанських говірок [СУССГ], матеріали до словника східностепових говірок [Омельченко], вийшов перший випуск матеріалів до

УДК 811.161.2'28

діалектного словника Центральної Слобожанщини [МДСЦС]. Підготовлено також кілька тематичних словників, зокрема: «Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок» [Гриماشевич], «Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область)» [Магрицька], «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» [Березовська]. В останні роки мовознавці активно працюють над словниками однієї говірки, які, за словами І. В. Сабадоша, укладача словника закарпатської говірки села Сокириця Хустського району, «треба розглядати не як демонстрацію лексики саме певного населеного пункту, а як здійснення можливості на прикладі однієї говірки показати діалектну лексику, типову для певної діалектної зони» [Сабадош: 5]. Такі праці виконані переважно на матеріалі говірок південно-західного наріччя. Окрім уже названої закарпатської говірки, у словниках репрезентовано лексику гуцульських говірок [Негрич; Піпаш], покутсько-гуцульської [Лесюк], лемківської [Турчин], наддністрянської [Осташ].

У зв'язку з активним розвитком діалектного словникарства нагальною стає проблема вироблення єдиних вимог щодо принципів відбору лексики та правил її подання в лексикографічних працях, оформлення словникової статті. Цим і зумовлено актуальність пропонованої розвідки.

О. В. Загоровська, розробляючи теорію структурної організації лексичного значення, засвідчує, що основну специфіку семантики слова формують чотири великі «семантичні блоки», або чотири макрокомпоненти значення: предметно-логічний, або денотативний; емотивний, або емоційно-оцінний; власне мовний та емпіричний [4: 50]. У діалектному мовленні кількість слів, що мають експресивно-емоційно-оцінну семантику, значно більша, ніж у кодифікованій літературній мові. «Підвищена порівняно з письмовою формою експресія усного розмовного мовлення й особливо мовлення діалектного формує особливий фонд лексики, у якій емоційний заряд починає домінувати над логічним», – наголошує Й. А. Осовецький [13: 38].

У російському мовознавстві експресивна та емоційно-оцінна лексика в літературній мові й діалектах була предметом дослідження багатьох мовознавців [4; 10; 11; 12; 15 та ін.]. Українські мовознавці розглядають лінгвістичну категорію оцінки й суміжні з нею категорії емотивності та оцінності переважно на матеріалі літературної мови [1; 2; 7; 16 та ін.].

Мета статті – проаналізувати особливості репрезентації емоційно-оцінної лексики в українських діалектних словниках.

Сформульована мета передбачає розв'язання таких завдань: порівняти систему позначок, що кваліфікують експресивний, емоційний та оцінний

компоненти семантики діалектного слова, наведену в різних словниках; на конкретних прикладах визначити відповідність / невідповідність таких позначок значенню лексичної одиниці з огляду на специфіку її вживання в контексті.

Як зауважує О. В. Загоровська, усі контексти, що є матеріалом дослідження діалектної семантики, можна розподілити на три типи: інформативні, які досить повно відображають металінгвістичну діяльність носіїв говірки й, отже, план змісту діалектної словесної одиниці; малоінформативні, які дають мінімум відомостей про семантику діалектного слова, та неінформативні, які не відображають металінгвістичну діяльність і практично не містять відомостей про семантику діалектного слова [4: 133–134].

Уважаємо, що тексти, які подають укладачі в словниках як ілюстративний матеріал до діалектних експресивно-оцінних лексем, неодмінно мають бути інформативними, оскільки, як зазначає Н. І. Бойко, «роль контексту в з'ясуванні змісту оцінки першорядна, тому що саме він належить до вагомих засобів актуалізації конкретних аксіологічних сем» [1: 163]. Наведемо приклад словникової статті, тексти якої є достатньо інформативними: «**Буц**, -а, ч. *жарт*. 1. Товста, гладка людина (часто що нехтує простою їжею). *В нас ше 'буцом називають' та'кого глат'кого / що все йїст' / не перебирайє; Хто глат'кий / то й'ого називають' 'буцом або буцку'ватим*» [СУГО: 33].

На жаль, у багатьох словниках ілюстративного матеріалу взагалі немає [Негрич; Піпаш; Лесюк] або його подано обмежено [ГГ; СУССГ; Шило]. У тих лексикографічних працях, де багато словникових статей супроводжено текстами, вони не завжди є інформативними, бо не містять достатньої інформації про семантику слова, не дають відповіді на питання, чому оцінна лексема має саме таку позначку. Розглянемо кілька прикладів. У словнику І. В. Сабадоша зі значенням 'забудькуватий' подано лексеми *багымоватый* та *бенчиковатый*, першу з яких супроводжено позначкою *вulg.*, а другу – *зневажл.* Текст, наведений до першої лексеми, є малоінформативним: *Та'кий ба'гымоватый, шчо не" 'мос':а ним н'іч пуслу'жити* [Сабадош: 19], а другу лексему проілюстровано неінформативним словосполученням *'бенчиковата жо'на* [Сабадош: 22]. У словнику буковинських говірок до лексеми *клециун* із стилістичною позначкою *зневажл.* подано ілюстрацію: *Всі тіти, як тіти, а цей найменчий якийс клециун, яка не містить інформації про семантику діалектного слова 'низька, присадкувата людина'* [СБукГ: 208]. Коли семантика діалектного слова непрозора, то малоінформативні або неінформативні тексти лише ускладнюють його сприймання. Наприклад, у Словнику говірок Нижньої Наддніпряни з позначкою *зневажл.* подано слово *букиша*, що

має два значення: 'гладке обличчя, морда, пика' та 'чоловік або хлопець із гладким обличчям' [СГНН: 1, 112]; його ілюструє речення *Л'уди голоду'вали, а він б'укиу найі'дав*, що не дає інформації для з'ясування значення іменника *б'укиа*. Так само неінформативним є й текст, наведений до другого значення цього слова: *О / ти й б'укиу ўже того і'родивого при'в'їў // проже'ни його / то'д і побалакайе'м*. Розуміння семантики оцінного іменника *б'укиа* ускладнює вжите з ним означення *і'родивий* (у цьому ж словнику іменник *і'род* витлумачено як 'недолюдок, кат, лютий чоловік' [СГНН: 2, 123], що немає нічого спільного зі значенням 'чоловік або хлопець із гладким обличчям').

Контекст є обов'язковим у тлумаченні багатозначних слів. На жаль, їх не завжди ілюструють у діалектних словниках. Наприклад, для лексеми *гала'тин* у Словнику українських говорів Одещини подано чотири значення, до кожного з яких наведено контексти: 1. *експр.* Нерозважлива, криклива людина. *Чого розходивс'а / йак той гала'тин?* 2. *жарт.* Здоровий, великий, міцний, але незграбний чоловік. *Гала'тин // це так см'їуц'ц'а с та'кого здо'рового / нез'рабного чоло'віка.* 3. *експр.* Метушлива людина, яка без причини кудись поспішає, біжить. *Стан' / гала'тин / куді ле'тиш?* 4. *зневажл.* Дурний, недалекий розумом чоловік. *З гала'тином говори'ти не хочу* [СУГО: 48]. Як бачимо, тільки контекст, що ілюструє друге значення, є інформативним, решта не містить відомостей про семантику цього слова.

Відсутність контекстів у словникових статтях або їхня низька інформативність ускладнюють розуміння діалектного слова, значення якого відмінне в різних діалектах. Наприклад, слово *л'тавий* подано в чотирьох проаналізованих словниках з такими значеннями: 1) упертий, непоступливий; 2) неслухняний, вередливий [Негрич: 107]; упертий [Лесюк, 107]; 1) неслухняний; 2) непривітний, злий; 3) незграбний [ГГ: 115]; 1) мовчазний, похмурий; 2) *зневажл.* упертий, настирливий [СБукГ: 267]. У перших трьох джерелах текстів у словникових статтях немає, у словнику буковинських говірок інформативним є лише текст, поданий до значення 'упертий, настирливий': *Відаласи за тако'го л'тавого, шо лиш по йго має бути*; ілюстрація до другого значення не містить інформації про значення аналізованого слова: *Ни люб'ю цю дівку, вона вічно така л'тава*.

Як зауважує О. В. Загоровська, «складність розмежування мовної та мовленнєвої експресивності діалектного слова наочно відображена в суперечливості принципів визначення емоційно-експресивних характеристик словесних одиниць у різних діалектних словниках, у відсутності єдиної системи відповідних лексикографічних позначок, у розбіжностях кваліфікації тих самих явищ» [4: 136].

Перелік використовуваних укладачами словників позначок, що вказують на емоційно-оцінну семантику слова, не є універсальним (див. табл. 1). В усіх словниках наведено тільки дві з названих позначок – *зневажл.* та *пестл.*; у 13 словниках із 14 використано позначку *ірон.* та *лайл.*, у 12 – *згруб.* Позначку *експр.* подано лише в чотирьох джерелах, хоч це не означає, що в десятих інших немає експресивної лексики.

У деяких словниках емоційно-оцінна лексика з позначками *зневажл.*, *пестл.* та ін. становить значну частину, в інших її представлено небагатьма прикладами. Єдиних принципів подання такої лексики в діалектних словниках не вироблено. Зокрема, М. П. Лесюк кваліфікує як пестливі лише поодинокі лексеми, причому переважно ті, що належать до дитячого мовлення: *буба*, *бубка* ‘рана на тілі’, *га́мати* ‘їсти’, *монька* ‘молоко’ [Лесюк: 92, 94, 109].

Таблиця 1

**Наявність у діалектних словниках позначок,
що вказують на емоційно-оцінну семантику слова**

	ГГ	Лесюк	МДСС	Негрч	Піпаш	Сабодош	СБГ	СБукГ	СТНН	СЗПГ	СУТО	СУССГ	Турчин	Шило
вульт.	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-		+	-
глузл.	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-		-	-
експр.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	+	-
жарт.	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
збільш.	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-		-	-
збільш.-згруб.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
згруб.	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
здрібн.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+
здрібн.-пестл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
зменш.	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+
зменш.-пестл.	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-
зневажл.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ірон.	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
лайл.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
ласк.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
образл.	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
пестл.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
поблажл.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
співч.	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-

Незначну кількість слів з позначкою *зменш.-пестл.* представлено й у Матеріалах до словника гуцульських говірок, до того ж наявні розбіжності у кваліфікації однакових явищ, наприклад, лексему *трусик* витлумачено як зменшено-пестливу до *трусь* ‘кріль’ [Піпаш: 196], тоді як слово з таким самим суфіксом *кугутик* ‘півник’ подано без жодних позначок, хоч словник містить і слово *кугут* ‘півень’ [Піпаш: 88]. Позначку *зневажл.* для передання пейоративної оцінки вжито в Матеріалах значно частіше, хоч з незрозумілих причин без неї подано слова виразної емоційно-оцінної семантики, як от: *галабурда* ‘неякісна їжа; неохайна людина’, *гнипало* ‘безсоромна людина’, *паскуда* ‘мерзотник, негідник’, *шніпати* ‘плентатися, вовтузитися’ [Піпаш: 33, 36, 133, 227] та ін.

Як зазначає Ф. П. Іванова, «дуже часто емоційно-оцінні компоненти переплітаються в тому самому слові з експресивними компонентами, оскільки в живому мовленні важко уявити ступінь ознаки без емоційно-оцінного забарвлення» [6: 22]. На цьому наголошують й інші дослідники. Зокрема О. Ю. М’ягкова зауважує: «Труднощі в розмежуванні емоційного, експресивного та оцінного компонентів полягають у тому, що вони тісно взаємопов’язані. З одного боку, оцінка людиною предмета чи явища пов’язана з емоційними переживаннями, з іншого боку, наявний тісний зв’язок емоційності з оцінкою» [10: 18]. Наведемо приклад зі словника І. В. Сабадоша: «**Нахліпатися**, док. 1. Насьорбатися. *‘Тул’ко с’а нахліпав на’сул’, шчо чєрево го болит.* 2. Спожити надмірну дозу алкоголю. *Так с’а нахліпав, шчо на но’гах не^и може сто’йати*» [Сабадош: 199–200]. Як бачимо, лексему *нахліпатися* не супроводжено жодною позначкою, хоч у її семантиці виразними є компоненти експресивності (дуже багато, надмірно), емоційності (зневажливе) та оцінності (негативне). Погоджуємося з Ф. П. Івановою, яка, наголошуючи на потребі дотримуватися однакового позначення в словнику конотативного забарвлення таких слів, пропонує використовувати позначку *експр.-емоц.* з уточненням у дужках емоційної характеристики слова (*зневажл.* чи ін.) [6: 23].

Значні відмінності виявляємо, аналізуючи принципи подання коментарів до однакових емоційно-оцінних лексем у різних словниках. Покажемо їх на прикладі словників, у яких репрезентовано матеріал тих самих говірок – гуцульських [ГГ; Негрич; Піпаш]. Лише для поодиноких емоційно-експресивних лексем зафіксовані тотожні позначки в усіх трьох словниках. Як зневажливі кваліфіковано слова *пісок* ‘рот’ [ГГ: 148; Негрич: 132; Піпаш: 138] та *каліцман* ‘каліка’ [ГГ: 89; Негрич: 88; Піпаш: 75]. Прикладів, що ілюструють суперечливість визначення експресивно-оцінних характеристик, значно

більше: для лексеми *бі́рька* ‘вівця’ лише в одному словнику наведено позначку *пестл.* [Негрич: 25], у двох інших її подано без позначок [ГГ: 25; Піпаш: 13]; лексему *плаї́чок* ‘гірська стежка’ в одному із словників супроводжено позначкою *змениш.* [ГГ: 150], в іншому – *змениш.-пестл.* [Піпаш: 141]. Зауважимо, що в цьому ж словнику без позначок наведено тотожну за словотвірною будовою лексему *поті́чок* ‘струмок’ [Піпаш: 152]); лексему *маржі́нка* ‘худоба’ в одному словнику кваліфіковано як пестливу [ГГ: 120], в іншому подано без позначки [Піпаш: 99]; лексеми *та́йда* ‘собака’ та *ялове́га* ‘корова або вівця, яка не дає приплоду’ супроводжено кваліфікатором *зневажл.* лише в одному словнику [Негрич: 56, 194], тоді як у двох інших позначок немає [ГГ: 51, 224; Піпаш: 42, 233]; два словники лексему *сліпа́кі* ‘очі’ кваліфікують як зневажливу [ГГ: 173; Піпаш: 178], а третій – як образливу [Негрич: 159] та ін.

Таблиця 2

**Репрезентація в діалектних словниках
емоційно-оцінних компонентів семантики
(‘лінива людина, ледар’)**

	Негрич	СЗПГ	СБукГ	ГГ	СБГ	Шило	СГНН	Сабадош
об-разл.	воні [43], лінь [106]							
зне-важл.	друк [65]	лигу-шиско [1, 283]	байде́й [22] валю́га [47] лайда́к [250] лайда́чина [251] лапайду́х [252] ле́га [255] легей́да [255] лі́нх [262] фу́лей [605] мага́лас [271]				багла́й [1, 55]	біта́нга [26] лынга́рь [161] ло́гын [162] ло́дарь [162] не́треб [206] не́тріб-няк [206]

Закінчення табл. 2

	Нерич	СЗПГ	СБукГ	ГГ	СБГ	Шило	СГНН	Сабадош
згруб.	лайда- цюга [104]		гнилича [72] лайдацюга [251] лядац [269]					
през.			лайдачок [251]					
лайл.				друк [64]			лашта- бей [246]	
без по- зна- чок	лайдак [104] пустяга [148] фолюх [176]	валсжник [1, 43] лежак [1, 280] лейба [1, 280] лигун [1, 283] лінюх [1, 288] недбаха [1, 344]	лайдака [251] лежа [256] лейба [256] штильвага [673]	валюга (валюга) [33] лагайда [108] пустюга (пустяга) [159] пустек [159]	байтала [1, 41] гойда [1, 178] дідовод [1, 219] легкороб [1, 406] непотріб [1, 485] охаба [2, 31] потєбня [2, 124] пустопаш- ник [2, 162] сандига [2, 203] турлай [2, 307]	бараба [47] валємба [65] валило [65] валігура [65] гнилега [93] гнилєк [93] гнилизна [93] гнилюк [93] гниляк [93] легейда [160] лінюх [162] нездаль [185]	байдала [1, 58] валюга [1, 127] гультяга [1, 257] жабо- штрик [1, 307]	валюх [35] говгер [49] лінюх [162] нероб [206]

Не спостерігаємо єдності й тоді, коли кваліфікації в словниках потребу-
ють емоційно-оцінні слова з однаковим або близьким значенням. Проаналі-
зуємо міжговіркові відповідники зі значенням ‘лінива людина, ледар’. Цю
рису характеру традиційно засуджують у народі, що підтверджують розга-
лужені ряди лексем, які її вербалізують. Для унаочнення результати аналізу
подаємо в таблиці (табл. 2).

Як свідчить наведений матеріал, репрезентанти семи ‘ледар’ подано в
словниках здебільшого без будь-яких позначок (49 прикладів із 77, або 64%),
значну частину лексем кваліфіковано як зневажливі (19 фіксацій, 25%), інші

позначки зафіксовано в зрідка: *згруб.* – чотири лексеми, *образл.* – дві, *лайл.* – дві, *през.* – одна. Частота вживання позначок у різних словниках неоднакова. Зокрема, у Словнику буковинських говірок [СБукГ] та в Словнику закарпатської говірки [Сабадош] більшість лексем кваліфіковано як зневажливі, тоді як у словниках бойківських [СБГ] і наддністрянських [Шило] говірок жодне аналізоване слово не має позначок, що вказують на експресивно-оцінний характер їхньої семантики. У двох випадках те саме слово, відоме в різних говірках, по-різному кваліфіковано в словниках: *друк* – *зневажл.* [Негрич: 65] та *лайл.* [ГГ: 64]; *лайдак* – *зневажл.* [СБукГ: 250] та без позначки [Негрич: 104].

Непослідовно марковані в словниках і ті лексеми, оцінність яких виражають афікси. Розглянемо для прикладу словотвірний тип із суфіксом *-ищ-*, який дослідники вважають «найпродуктивнішим засобом творення аугментативно-пейоративних слів» [17: 72]. У словнику наддністрянських говірок іменники із цим афіксом подані з позначкою *згруб.*: *бабище* ‘баба’ [Шило: 41], *лабище* ‘нога з великою стопою’ [Шило: 158], *носище* ‘ніс’ [Шило: 187], *татище* ‘тато’ [Шило: 250]. Таку саму позначку для іменників цього словотвірного типу використовує М. Негрич: *ватрищи* ‘ватра’ [Негрич: 32], *гаржищи* ‘стара корова’ [Негрич: 48], *коніщи* ‘кінь’ [Негрич: 97]. У словнику бойківських говірок такі іменники супроводжено позначкою *зневажл.*: *вічище* ‘вік’ [СБГ: 1, 134], *вочище* ‘око’ [СБГ: 1, 148], *головище* ‘голова’ [СБГ: 1, 180], *дітище* ‘дитина’ [СБГ: 1, 222], *камініще* ‘камінь’ [СБГ: 1, 337], *скірище* ‘шкіра’ [СБГ: 2, 223], *хлопчище* ‘хлопець’ [СБГ: 2, 341]. У словнику західнополіських говірок переважну більшість аналізованих іменників супроводжено позначкою *згруб.*: *ножище* ‘великий ніж’ [СЗПГ: 1, 349], *носище* ‘великий ніс’ [СЗПГ: 1, 350], *пупище* ‘пуп’ [СЗПГ: 2, 106], *селище* ‘село’ [СЗПГ: 2, 144], *синище* ‘син’ [СЗПГ: 145]; тільки іменник *дідище* ‘дідуган’ віднесено в словнику до зневажливих назв [СЗПГ: 1, 135]. Такі розбіжності зумовлені насамперед тим, що розмежування оцінних ознак значною мірою є суб’єктивним, межа між згубленим і зневажливим у мовленні нечітка. До такого висновку доходить і В. П. Мурат, зауважуючи: «Розрізнявальна сила оцінно-стилістичних ознак незначна» [9: 137]. Уважаємо, коли суфікс *-ищ-* указує на великий розмір (*ножище*, *носище* та ін.), необхідно використовувати позначку збільшене, а для аргументованого використання позначок *згублене* чи *зневажливе* необхідно подавати інформативні контексти.

Неоднотайні укладачі словників у використанні позначок *пестливе* / *зменшено-пестливе* для слів однакової словотвірної структури та близької семантики: *арновочка* ‘тверда пшениця’ – зменш.-пестл. [СГНН: 1, 51],

у^са́точка ‘сорт пшениці’ – пестл. [СГНН: 4, 173]; курче́ня́тко, куце́ня́тко – зменш.-пестл. [СГНН: 2, 234, 236], гинди́ченя́тко, ку́тене́я́тко, трусе́ня́тко – пестл. [СГНН: 1, 228; 2, 234; 4, 136] та ін.

Трапляються випадки, коли словотворчий формант стає визначальним у кваліфікації експресивно-оцінної семантики, поза увагою укладачів діалектного словника залишаються контекстуальні умови вживання слова. Зокрема, у Словнику говірок Нижньої Наддніпрянщини зафіксовано значну кількість слів із суфіксами позитивної суб’єктивної оцінки **-чик**, **-ок**, **-очк(а)**, **-ечк(а)**, **-ичк(а)** та ін., що мають позначки *пестл.* або *зменш.-пестл.* Не з усіма можна погодитися, що підтверджують і контексти, наведені в словнику. Уважаємо, що варто розрізняти випадки, коли за допомогою суфіксів утворені:

а) іменники, що виражають реальну зменшеність, біля них доречною є позначка *зменш.* Аналіз наведених ілюстрацій-текстів дає підстави віднести до цієї групи, наприклад, такі іменники: густи́р'я́ка ‘краснопірка’ Уло́виу́ ота́к'ін'ку гу́с'тир'ку, а х'васта, 'чисто́ 'коропа́ 'вит'аг [СГНН: 1, 259], клубни́чка ‘полуниця’ Сей год та́ка др'і́б'на клубни́чка ўро́дила: 'н'і́ч'ого й 'бач'ит' [СГНН: 2, 178];

б) іменники з виразним оцінним значенням, у яких немає вказівки на малий розмір предмета; для них пропонуємо використовувати позначку *пестл.*, наприклад: душо́гр'і́ючка ‘безрукавка з овечої шкіри або на ваті’ Та́ку ха́рошу душо́гр'і́ючку йо́му по́шила, а в'ін, бо́с'ак, у́з'ау́ і про́дау́ [СГНН: 1, 306]; жільо́точка ‘жилет’ Та́ка лоу́кен'ка бу́ла жсі́л'оточ'ка – і в'ін роз'і́д'рау́, ба́рбо'с'уга [СГНН: 1. 320];

в) іменники зі значенням власне-зменшеності, які водночас виражають суб’єктивне ставлення людини до названої реалії, для них цілком прийнятна позначка *зменш.-пестл.*: баклажа́нчик ‘помідор’ Оце́ баклажа́нч'ик! Та́кий 'добрий, та́кий у́же 'добрий! [СГНН: 1, 59]; кльоно́к ‘клен’ Та́кий же 'га́рний кл'о́нок р'іс 'бі́л'а двору́, і в'ін, 'су́кин син, зло́миу́ сво́йім т'ра́ктором [СГНН: 2, 179]. Щоправда, у таких іменниках важко виявити сему зменшеності, бо вона зумовлена тільки ситуацією. На цьому неодноразово наголошували дослідники діалектної лексики: «Трапляються значні труднощі в поданні емоційно-оцінної та стилістичної характеристики слів. Це майже неминуче, оскільки польові записи не завжди дають можливість визначити, з якою інтонацією було вимовлено слово, у якій обстановці й кому його адресовано» [6: 22]. Досягти точності стилістичної інтерпретації таких слів допоможе ширший контекст;

г) слова, що набувають негативної іронічної оцінки [18: 19], яку виразно демонструють контексти; біля них доречно вживати позначку *ірон.*:

бобир'єць 'йорж' *Шо с тих бобир'ц'іу за р'иба? Оддай їйх кот'ов'і* [СГНН: 1, 92]; *в'улійок* 'вулик' *Ос'талос'а три вул'ійка у д'іда, та й т'і н'іку'дишн'і* [СГНН: 1, 208]; *жовтляч'ок* 'переспілий, жовтий огірок' *Ко'му во'ни нужн'і о'т'і тво'їі жо'утл'ач'ки? Та йа б їйх і прода'ват' стра'милас'а* [СГНН: 1, 321]; *карто'шечка* 'картопля' *Во'но сей год йак не'уро'жай, так і кар'тошечка ўро'дила н'іку'дишн'а* [СГНН: 2, 154];

г) іменники із суфіксами суб'єктивної оцінки, що втратили свою оцінність і є просто виразниками невимушеності мовлення [5: 114]. Дослідники зазначають із цього приводу: «Словесне оточення, органічною частиною якого є лексика з оцінними афіксами, доволі часто зводить нанівець зменшувальне, зневажливе й пестливе значення суфіксів» [3: 35]. Такі слова краще подавати без позначок, наприклад: *дікалончик* 'одеколон' *Ос' йа то'б'і трої'ного д'іка'лонч'ика купл'у, буде'ш д'іка'лониц':а* [СГНН: 1, 277]. Зауважимо, що й у цьому разі першорядною залишається ситуація вживання слова, контекст, без яких важко визначити, чи втратили свою оцінність такі, наприклад, слова, як *каранда'шик* 'олівець', *костру'лька* 'каструля', *кош'овочка* 'кошик' та ін. Наведені в словнику тексти є малоінформативними й не дають змоги точно визначити семантику цих слів: *Підстру'жи каран'дашик, бо по'гано пише* [СГНН: 2, 150]; *Сту'шила костру'л'ку м'н'аса – їй'же!* [СГНН: 2, 205]; *Покла'ди йо'му ў ко'шовоч'ку т'рохи кар'топл'і та хай і'де в'ітц'і'л'а* [СГНН: 2, 209].

Слушною є думка Б. О. Плотникова, який зазначав, що «мовлення й контекст слугують природною лінгвістичною лабораторією, де можна фіксувати всі елементи плану змісту мовних одиниць» [14: 50].

Отже, нагальною потребою діалектної лексикографії є розроблення універсального «інвентарю позначок» [8: 150], зокрема тих, що характеризують експресивні, емоційні та оцінні компоненти значення слова. Важливо також максимально забезпечити словникові статті інформативними діалектними мікротекстами, які вповні розкривають семантику слова.

Умовні скорочення

вульг. – вульгарне; глузл. – глузливе; експр. – експресивне; жарт. – жартівливе; збільш. – збільшене; збільш.-згруб. – збільшено-згрубіле; згруб. – згрубіле; здрібн. – здрібніле; здріб.-пестл. – здрібніло-пестливе; зменш. – зменшене; зменш.-пестл. – зменшено-пестливе; зневажл. – зневажливе; ірон. – іронічне; лайл. – лайливе; ласк. – ласкаве; образл. – образливе; пестл. – пестливе; поблагл. – поблагливе; співч. – співчутливе.

Література

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – 552 с.
2. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Вільчинська. – Л., 1996. – 16 с.
3. Вульфсон Р. Е. Эмоционально-оценочная лексика и контекст / Р. Е. Вульфсон // Рус. яз. в шк. – 1991. – № 4. – С. 33–35.
4. Загоровская О. В. Проблемы общей и диалектной семасиологии и лексикографии / О. В. Загоровская. – Воронеж : Науч. кн., 2011. – 383 с.
5. Земская Е. А. Русская разговорная речь : общ. вопр. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1981. – 276 с.
6. Иванова Ф. П. К вопросу о коннотативной характеристике слова в региональных словарях (в связи с подготовкой к переизданию «Словаря русских говоров Приамурья») [Электронный ресурс] / Ф. П. Иванова // Народное слово Приамурья : сб. ст. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2004. – С. 19–25. – Режим доступа до журн. : http://window.edu.ru/resource/221/71221/files/narodnoe_slovo.pdf
7. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування й розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
8. Медникова Э. М. Адекватность лексикографических помет стилистическим характеристикам слова / Э. М. Медникова // Словарные категории : сб. ст. / отв. ред. чл.-кор. АН СССР Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 145–150.
9. Мурат В. П. Стилистическая система современного русского языка по данным «Словаря русского языка» С. И. Ожегова (изд. 14-е, 1982) / В. П. Мурат // Словарные категории : сб. ст. / отв. ред. чл.-кор. АН СССР Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 134–139.
10. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова : опыт психолингвистического исследования / Е. Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 109 с.
11. Нефедова Е. А. Экспрессивный словарь диалектной личности / Е. А. Нефедова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. – 144 с.
12. Новоселова О. А. Семантика оценочных прилагательных и их лексикографическое описание (на материале русских говоров Сибири) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О. А. Новоселова. – Томск, 1990.
13. Осовецкий И. А. Лексика современных русских народных говоров / И. А. Осовецкий. – М. : Наука, 1982. – 200 с.

14. Плотников Б. А. Основы семасиологии / Б. А. Плотников. – Минск : Выш. шк., 1984. – 223 с.
15. Трипольская Т. А. Семантическая структура экспрессивного слова и ее лексикографическое описание : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. А. Трипольская. – Томск, 1985. – 18 с.
16. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.
17. Шинкарук В. Д. Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки / Василь Шинкарук, Лариса Шутак. – Чернівці : Рута, 2002. – 128 с.
18. Ягубова М. А. Проблема идентификации оценочной лексики в разговорной речи / М. А. Ягубова // Активные процессы в языке и речи. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 17–24.

Лексикографічні джерела

- Березовська** Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Ганна Березовська. – Умань : Уман. комун. вид.-полігр. п-во, 2010. – 348 с.
- ГГ** Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Л. : Б. в., 1997. – 232 с.
- Гримашевич** Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньоподільських і суміжних говірок / Галина Гримашевич. – Житомир : Північноукр. діалектол. центр ЖДУ імені Івана Франка, 2002. – 184 с.
- Лесюк** Лесюк М. П. Із ковалівського лексикону / М. П. Лесюк // Мовний світ сучасного галицького села. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – С. 85–128.
- Магрицька** Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнослов'янських говірок (Луганська область) / Ірина Магрицька. – Луганськ : Знання, 2003. – 172 с.
- МДСЦС** Сагаровський А. А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). – Вип. 1. А – Об'ясняться / А. А. Сагаровський. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.
- Негрїч** Негрїч М. Скарби гуцульського говору: Березови / М. Негрїч. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.
- Омельченко** Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 114 с.

- Осташ** Осташ Р. Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області / Роман Осташ, Любов Осташ // Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – С. 347–410; Осташ Л. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання / Любов Осташ, Роман Осташ // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 24. – Ужгород, 2011. – С. 150–155; Осташ Л. Р. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання (Ж) / Л. Р. Осташ, Р. І. Осташ // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2001. – № 3, ч. 1. – С. 101–108.
- Піпаш** Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород : Б. в., 2005. – 266 с.
- Сабадош** Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району / Іван Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.
- СБГ** Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 т. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 1–2.
- СБукГ** Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- СГНН** Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Б. в., 1992. – Т. 1–4.
- СЗПГ** Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1–2.
- СУГО** Словник українських говорів Одещини / редкол. : О. І. Бондар (голов. ред.), Л. І. Хаценко (заст. голов. ред.), Т. Ю. Ковалевська та ін. – О. : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. – 224 с.
- СУССГ** Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.
- Турчин** Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині / Є. Д. Турчин. – Л. : Укр. акад. друкарства, 2011. – 384 с.
- Шило** Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с. – (Сер. «Діалектологічна скриня»).

Valentyna LESNOVA

Representation of Emotional and Evaluation Vocabulary in Dialectal Dictionaries: Regarding the Problem of Lexicographic Entry Composition

The article deals with the analysis of the peculiarities of representation of the emotional and evaluation vocabulary in the dialectal dictionaries. It has been stated that the native lexicographic practice is characterized by the lack of a universal system of indications which would mark the expressive, emotional and evaluation components of the semantics of a dialectal word. The integral principles of comments regarding the emotional and evaluation lexemes have not been worked out. It has been stressed that there is a necessity to add certain illustrative material to dictionary entries such as dialectal micro-texts which would have an informative character and reflect fully the semantics of a dialectal word.

Лідія Тищенко

Тлумачна параметризація абстрактних іменників

Сучасна лексикографічна теорія і практика протягом багатьох років намагається розв'язати цілий ряд нагальних проблем, що стосуються принципів побудови тлумачного словника, структури словникової статті, вичерпного й адекватного витлумачення значення слова. Особливо помітні ці труднощі тоді, коли йдеться про критерії абстрактної лексики.

Словник, безперечно, є найзручнішою формою узагальнення опису лексичних одиниць. Саме «словник стає метою і підсумком дослідницької праці над тією чи іншою проблемою, ніби «відповіддю» на певне лінгвістичне завдання» [6: 92].

Важливим аспектом вивчення словника є розкриття та адекватне розуміння його внутрішньої структури – системи та параметрів як головних її складників.

Теоретичний аспект лексикографічної параметризації розглядається в працях Ю.М. Караулова. В українському мовознавстві ці питання неодноразово ставали об'єктом досліджень В.В. Дубічинського, В.А. Широкова. У працях Г.М. Склярєвської зосереджено увагу на розподілі словникових

УДК 811.161.2'28

параметрів на теоретичні (об'єкт опису, типологічні ознаки словника, його місце в системі лексикографічних джерел) та емпіричні (адресат, хронологічні рамки текстів, обґрунтування словника, джерела, структура, об'єм семантичної інформації, принципи ілюстрування тощо). Вивченню параметричної системи тлумачних словників української мови та її використанню в комп'ютерній лексикографії присвячені праці М. М. Пешак, В. О. Балог.

Установлення параметризації граматичної семантики іменників у Словнику української мови досліджували О. О. Погрібна, В. В. Чумак, І. В. Шевченко та ін.

Аналіз лінгвістичної літератури, присвяченої описові лексикографічних праць, засвідчує неоднорідність їхньої інтерпретації, яка багато в чому пов'язана з різними вихідними положеннями, на яких базуються згадані дослідження. Це стосується і поняття лексикографічного параметра, системи даних, які включаються в сферу параметризації.

У словнику іншомовних слів (автори Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк) одне із значень параметра трактується як «ознака, критерій, що характеризує певне явище, визначає його оцінку» [11: 712].

В.В. Дубічинський називає лексикографічним параметром принцип словникового опису мовної одиниці, особливе словникове подання структурних рис мови [4: 121].

Суттєвою ознакою різноманітних визначень лексикографічного параметра є і те, що параметр тлумачиться як мінімальна інформація про мовну одиницю, яка поєднує дані семантики, стилістики, походження, форми тощо. Це дозволяє протиставляти описувану одиницю іншим та об'єднувати з лексемами, що мають той самий параметр. Підтримуючи точку зору, згідно з якою лексикографічний параметр виражає мінімальну інформацію про мовну одиницю, разом з тим зауважимо, що ця мінімальна інформація при широкому розумінні мовного параметра може бути джерелом для ширшої (не мінімальної) інформації.

Незважаючи на помітний рух у реалізації ідеї параметризації, досягнуте в цій галузі можна розглядати лише як початковий етап, що передуює послідовному опису способів лексикографічного відтворення властивостей частин мови, різних лексико-граматичних груп слів у словникових дефініціях. До таких складних у лексикографічній інтерпретації об'єктів належать абстрактні іменники. На відміну від конкретних іменників, вони у своїй більшості демонструють похідність від інших частин мови, а тому розглядаються багатьма дослідниками як результат транспонування з однієї частини мови в форму іншої частини мови.

Абстрактні іменники як лексико-семантична категорія неодноразово привертала до себе увагу дослідників і в сучасній лінгвістиці трактувалися неоднозначно. Проблема тлумачення абстрактних іменників у лексикографічних працях пов'язана з багатьма труднощами. Особливо, якщо працювати над укладанням нових словників, описуючи лексику, яка не зафіксована в українських словниках. Такі проблеми виникли під час підготовки словникових матеріалів «Нові й актуалізовані слова та значення», випуск 1, над укладанням яких працювали у відділі лексикології та лексикографії. Для прикладу візьмемо деякі словникові статті:

БАГАТОЕТНІЧНИЙ, а, е. Представлений багатьма етносами, націями, народностями. *Наш край [Закарпаття] не лише багатоетнічний, але й поліконфесійний: на сьогодні в області діють 1 326 релігійних організацій, 30 конфесій, течій і напрямків* (З–Т).

БАГАТОЕТНІЧНІСТЬ, ності, ж. Власт. за знач. **багатоетнічний**. *Особливістю побудови команди здійснювачів Голодомору є промовиста багатоетнічність учасників злочину. Головні ролі в його ідеологічному забезпеченні, плануванні, організації і здійсненні належали неукраїнській інтернаціональній команді* (ГК, 17.04.2010).

У витлумаченні абстрактного іменника «багатоетнічність» ми бачимо посилення до «багатоетнічний». І це цілком логічно, бо є фіксація з тлумаченням цієї лексеми. А ось, наприклад, лексема «багатовимірність» потребувала тлумачення, оскільки лексему «багатовимірний» ми не вносили до реєстру з певних причин. Тому ми намагалися витлумачити це слово: «Властивість кого-, чого-н. поставати у багатьох вимірах, ракурсах» [1: 43]. Звісно, велике значення у таких випадках мав цитатний матеріал, звідки й випливала семантика абстрактних іменників: «Театральний простір – це загадкова можливість пережити багатовимірність світу» [1: 43].

Функцію розкриття семантики абстрактних іменників частково бере на себе ілюстративний параметр. За допомогою нього наочно можна продемонструвати можливості використання певного значення відповідно до загальноприйнятих правил реалізації лексичних одиниць у мовній системі. Словникова стаття «буквоскладання» має такий вигляд:

БУКВОСКЛАДАННЯ, я, с. 1. Читання шляхом складання букв у складі і слова. *Процес навчання грамоти за цим методом був важким, зводився до «буквоскладання», тобто до складання вивчених букв у склади, слова* (ПС).

2. лінгв. Спосіб творення аббревіатури шляхом складання перших букв слів. *Її [аббревіатури] поширення спричинене .. активізацією зручного для*

користування й вимови способу творення нових слів методом скороченого слово- й буквоскладання (ЛБ).

3. ірон. Мовна творчість. *Я пишу вірші. Пишу, бо пишеться, і пишу, щоб вимовитися. Мистецтвом чи талантом то буквоскладання не вважаю, але іноді даю почитати людям* (ПС) [1: 53].

Тлумачний параметр тут представлений реченнями та стислими цитатами відповідно до певного значення.

На думку О. С. Кубрякової, абстрактні іменники дозволяють «узгодити форму і зміст вторинних одиниць номінації з їхніми майбутніми синтаксичними ролями, а також, що не менш важливо, з функціями відносно тексту та раціональної організації останнього» [7: 97].

У центрі уваги мовознавців, які розглядають досліджувані лексичні одиниці в рамках функціонального підходу, перебуває, головним чином, співвідношення граматичних категорій вихідного та похідного слів.

За О. О. Шахматовим, дієслова є «назвами активних ознак (дій-станів)», у сполучуваності з уявою про виконавця ознаки», а віддієслівний іменник є «назвою активної ознаки, без вказівки на її виконавця» [14: 68].

Інші дослідники звертають більше уваги на спільні риси абстрактних іменників і слів інших частин мови, від яких вони походять. Л. О. Чернейко відзначає, що «абстрактні субстантиви було б логічніше розглядати як форми відповідних твірних, а не як самостійні слова. Але в цьому випадку нелогічно називати їх «абстрактними іменами», визнаючи їхню самостійність. Розв'язання цієї проблеми спирається на рішення більш загальних лінгвістичних питань. Визнанню їх формою відповідного слова заважає така категоріальна ознака, як частиномовна віднесеність слова...» [13: 64]. Тому дослідниця радить дотримуватися традиційного погляду на проблему.

У сучасній лінгвістичній літературі досить виразно простежуємо спроби опису семантики абстрактних іменників з точки зору виявлення в ній нових значень, відсутніх у слів, від яких ці іменники походять (Л. М. Полюга, М. М. Пешак, Л. П. Попова та ін.).

У словникових матеріалах «Нові й актуалізовані слова та значення» абстрактні іменники становлять майже 13 відсотків. Це приблизно 200 лексем із 1550 лексем і сполук. Ці досліджувані лексичні одиниці представлені не лише в прямому, а й у переносному значенні. Наприклад:

ВИПОМПОВУВАННЯ, я, с. 1. Відкачування рідини помпою. *Вимоги людей – прискорити випомповування води з квартир (принаймні), вирішити питання ремонту та відселення* (ПС).

2. *перен., несхв.* Вивезення, вилучення чого-н. у великих обсягах. *Справу виломповування історичних і культурних цінностей з України було поставлено буквально, як то кажуть, «на конвеєр»: почалися «розкопки скіфських курганів, давньослов'янських могильників, античних міст-держав Північного Причорномор'я» (ПС).*

♦ **Виломповування мізків** (у лапках і без лапок), *несхв.* – створення закордонними роботодавцями сприятливих умов праці для іноземних висококваліфікованих фахівців (перев. науковців) з метою використання їхніх знань на благо власної країни. *На найпростішому рівні вона [інформаційна війна] здійснюється шляхом імплантації в національне тіло супротивника чужорідних або відверто ворожих для нього організаційних форм – від усіляких «благодійних фондів розвитку науки та освіти» (технологічний шпіднаж і «виломповування мізків») до структур – накопичувачів нелегальних мігрантів і прихованої работоргівлі (І. Каганець, Пшениця...) [1: 60].*

ЗІСКОВЗУВАННЯ*, я, с., *перен.* Опускання до рівня кого-, чого-н.; швидке втрачання яких-н. позицій. *Проте Європейський Союз не може ні допустити зісковзування Греції в національне банкрутство, ні передати її Міжнародному валютному фонду, оскільки інші члени зони євро – а саме, Португалія, Іспанія та Італія – можливо, будуть наступними, хто піддасться атаці з боку фінансових ринків (День, 16.02.2010). Зафікс. у СловникНЕТ [1: 103].*

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ*, я, с. 1. *інф.* Повторний запуск комп'ютера, програми; повторне завантаження. *М'яким .. перезавантаження називається тоді, коли воно відбувається під контролем програмного забезпечення, без порушень в електроживленні і натискання кнопки перезавантаження на передній панелі (ПС).*

2. (у лапках і без лапок) *перен.* Перегляд яких-н. позицій, поглядів, відносин тощо. *Не думаю, що в зовнішньополітичному плані між Януковичем та Тимошенко була занадто велика різниця. ..Нині обидва говорили про потребу «перезавантаження» відносин із Росією (Кореспондент, 9.03.2010). Зафікс. в УЛ-XX, Орф-2009, СловникНЕТ [1:170].*

Відповідної вказівки розмежування прямого і переносного значень автору дотримувалися відповідно до інструкції праці. Це стосувалося й абстрактних іменників.

Власне тлумачний параметр посідає чільне місце у працях тлумачного типу. Під власне тлумачним параметром розуміють словникову дефініцію мовної одиниці, яка може мати різні реалізації.

Найрозповсюдженішою є описова дефініція логічного типу, під якою розуміють тлумачення позначуваного поняття як родового з одночасним виділенням його видових ознак: **ПОЗАЧА́ССЯ**, я, с. Час, який не можна співвіднести з певними речами, подіями тощо; вічність [1: 179]; **ВИПРАЦЮВА́ННЯ**, я, с. Створення, визначення засад чого-н., плану та ін. у певних рисах [1: 60].

Серед лінгвістичних дефініцій абстрактних іменників найпоширеніші тлумачення через синонімічний ряд. Майже всі абстрактні іменники у досліджуваній праці мають не лише описове тлумачення, а й синоніми, наприклад: **ВІДЬМА́ЦТВО***, а, с. Дії відьми чи відьмака; відьомство, чаклування [1: 64]; **ЕКСКЛЮЗИВІ́ЗМ**, у, ч. Прихильність, прагнення до всього ексклюзивного, унікального; виокремленість [1: 87]; **ЗБО́ЧЕНСТВО**, а, с. Збочений спосіб життя; збочення [1: 101].

Поширеним у словникових матеріалах є підбирання еквівалентних позначень, які вводяться за допомогою формули «Тс» (Те саме, що): **ЧАСО-ПРО́СТІР і ЧАСОПР́ОСТІР**, тору, ч., філос., літ. Тс. **хронотоп** [1: 242]; **ГРО́УЛ**, у, ч., муз. Тс. **гроулінг** [1: 74]; **КАПІТАЛОУТВО́РЕННЯ**, я, с., екон. Тс. **капіталотво́рення** [1: 113]; **ОГЛУ́ПЛЕННЯ**, я, с., книжн. Тс. **отуплювання** [1: 159].

Укладачі намагалися дотримуватися мотиваційних дефініцій: **ОБУКРАЇ́НЮВАННЯ**, я, с. Дія за знач. **обукраї́нювати** [1: 159]; **ОТУ́ПЛЮВАННЯ**, я, с., розм. Дії, що призводять до розумової деградації [1: 164]; **ПАСПОРТИЗУВА́ННЯ**, я, с., спец. Дія за знач. **паспортизувати** [1: 168]. Іноді відсутня вказівка на частину мови: **ДИСКОМФОРТНІ́СТЬ**, ності, ж. Стан, відчуття дискомфорту [1: 81]; **ЖОВКЛІ́СТЬ**, лості, ж. Колір чогось пожовклого (напр., паперу) [1: 95].

Отже, чільне місце в роботі посідає комбінований спосіб дефініювання. Наприклад: описовий+синонімічний, іноді відсильно-мотиваційний+синонімічний: дія за значенням.

Відзначена вище різноманітність тенденцій у побудові тлумачень досить виразно проявляється при зіставленні дефініцій того самого абстрактного іменника в різних тлумачних словниках. Типовий прояв розбіжностей ми будемо досліджувати в подальшому.

Таким чином, бачимо, що тлумачний параметр представлений у «Нових й актуалізованих словах та значеннях (словникові матеріали)» дефініціями різних типів. Це переконливо свідчить, що більшість абстрактних іменників у досліджуваній лексикографічній праці тлумачиться описовим, комбінованим та синонімічним (синонімічний ряд) способами.

Отже, власне тлумачний параметр представлений у досліджуваному словнику дуже розгалуженою системою формул і домінує серед усіх семантичних параметрів.

Література

1. Балог В. О., Лозова Н. Є., Тименко Л. О., Тищенко О. М. Нові й актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали. Випуск 1. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 278 с.
2. Балог В. Параметрична система тлумачних словників української мови та її використання в комп'ютерній лексикографії // Лексикографічний бюлетень. Випуск 10. – К., 2004. – С. 25–40.
3. Дубичинский В. В. Лексикографические заметки: Рекомендации создателям словарей/ Харьковский политехн. ун-т; Харьк. Лексикографическое об-во. – Х., 1994. – 72 с.
4. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. – Вена-Харьков, 1998. – 160 с. – Библиогр.: С. 137–150.
5. Иванова Т. Ю., Приходько В. И. Теория организации. – СПб.: Питер, 2004. – 269 с. – Библиогр.: С. 262–268.
6. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 366 с.
7. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с. – Библиогр. в пристр. сносках.
8. Пешак М. М., Клименко Н. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. – К.: Наукова думка, 1982. – 250 с.
9. Погрібна О. О., Чумак В. В., Широков В. А., Шевченко І. В. Лінгвістична класифікація українського іменника у світлі теорії лексикографічних систем// Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 62–82.
10. Попова Л. П. Семантична параметризація абстрактних іменників у лінгвістичних словниках: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Л. П. Попова ; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2008. – 16 с.
11. Пустовіт Л. О., Скопненко О. І., Сютя Г. М., Цимбалюк Т. В. Словник іншомовних слів. – К.: Довіра УНВЦ, Рідна мова. – 2000. – 1017 с.
12. Складаревская Г. Н. Новый академический словарь: объект, типологические признаки, место в системе русской лексикографии // Очередные задачи русской академической лексикографии. – СПб.: Наука, 1995. – С. 15–23.
13. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 460 с.
14. Шахматов А. А. Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1952. – 271 с.

Lidiya TYMENKO

Commenting parameterization of abstract nouns

The article characterized the urgency and the general principles of commenting parameterization of abstract nouns in dictionaries explanatory type for example «New and of updated words and meanings (dictionary materials)» (R, 2010). Illustrated lexical material that went to research lexicographic work.

Юлія Григорчук

Афористика Віри Вовк як відображення світогляду авторки

Прикметна риса творчості Віри Вовк, її художнього мислення – афористичність мовостилу. Словесна форма, зведена до мінімуму, у якій пульсує жива метафорично-образна думка, конституює не лише поетичні, а й прозові твори письменниці. Авторка зізнається «Я не люблю багатослів'я. Люблю суть, а не візерунки... Я люблю простий образ, який, проте, з допомогою асоціацій може сказати дуже багато» [13].

Як одна з характерних «рис сучасної жіночої прози» афористичність є «унікальним способом створення авторської картини світу, наповненого яскравою індивідуальністю і глибоким філософським змістом, ключовим засобом розв'язання естетичних і світоглядних завдань» [16: 104]. Проблеми функціонування афористичної мови у творах українських письменників присвячені науковій розвідки І.С. Гнатюк, А.Т. Горохович, С.Я. Єрмоленко, В.С. Калашника, А.О. Ткаченка, Н.М. Шарманової. Водночас художній доробок Віри Вовк у зазначеному аспекті лінгвістичних досліджень ще не був об'єктом спеціального аналізу.

Особлива схильність до афористичного вислову притаманна, насамперед, поетичним збіркам Віри Вовк («Мандаля», «Меандри», «Ромен-зілля», «Віюля під вечір», «Обарінки»). В інших жанрах, зокрема у прозі письменниці, вона – конструктивний елемент художньої мови поряд із іншими засобами образної виразності. Водночас саме в афористичній формі найбільш

промовисто і лаконічно виявляється світоглядна система авторки, визначальна у процесі моделювання нею художньої дійсності. На думку О.М. Залевської, кожне «афористичне висловлювання має прихований зміст – контекст авторської долі, авторського світовідчуття. Це щось на кшталт інтимного щоденника, записки у якому надають довершеності кожному прожитому дню» [14: 147]. Глибоко особистісні, повісті Віри Вовк створюють враження «інтимного щоденника» душі, події якого стають колізіями творів, а рядки цитуються персонажами. Вагому роль для розуміння цього суб'єктивного письма відіграє світоглядна позиція авторки, вербалізована в афористичній формі. Власне це й зумовило послідовне вицитування нами засвідчених у прозових творах Віри Вовк афористичних висловів, загальний обсяг яких становить 178 позицій. Тематичне групування цих висловів дало змогу накреслити ідейно-сміслову площу афористичної творчості письменниці, а водночас – простежити органічну вкоріненість світоглядної системи авторки на ґрунті релігійно-християнської духовності. Зокрема, виокремлено такі тематичні вектори афористичної думки Віри Вовк:

1. Філософська тематика: життя / смерть / взаємозв'язок сущого, темпоральність / вічність;
2. Релігійно-християнська тематика: Бог, віра, надія, любов, добро / зло, святість / гріх;
3. Антропологічна тематика: людина, зовнішність / внутрішній світ, самотність, покликання, творчість, моральні чесноти людини.

Усі вони осмислюються письменницею в системі аксіологічних координат релігійного світогляду. На це вказує сама авторка: «Мій смак запроектований на вічність. У тому коді я крок за кроком розглядаю буття людини, де кожен твір надуманий, щоби тривати» [6: 251].

Серед наведених тематичних груп у творчості Віри Вовк поліаспектно репрезентовані афоризми філософського характеру (50 позицій). Об'єднані смисловим полем концепту «*життя*», вони виявляють оригінальну авторську філософію, багатолітній досвід письменниці-емігрантки. Віра Вовк стверджує «Життя – це велика містерія, великий подарунок власної незамінної ідентичності» [6: 276] і констатує: «Можна мати колюче життя, але серце в пелюстках» [8: 36]. Бінарна опозиція «*життя / смерть*» осмислюється письменницею на ґрунті християнського світогляду. При цьому «негативна семантика» смерті нейтралізується («Смерть – це, без сумніву, жінка з осіннім волоссям» [3: 186]), а тема життя постає невіддільною від ідеї жертви, зазвичай усвідомленої, добровільної: «Жертва – вільний, страшний дарунок. Часом вибрати життя також є жертвою» [6: 277]. Прикметно, що екзистен-

ційні мотиви життя і смерті у Віри Вовк не контрастують між собою, а постають в органічній єдності з ідеєю *взаємозв'язку всього суцього*. У прозі письменниці вона реалізується в мотивах метаморфози, перевтілення. Це ілюструють афористичні сентенції: «Ніщо не вмирає, все перетворюється» [12: 275], «Життя пливе й пливе безустанно, міняються персонажі, але не міняється сценарій: ми завжди ще під статуєю Христа на Корковадо» [12: 289].

Інше тематичне поле філософської афористики письменниці організовує концепт «час». Прозовим творам Віри Вовк притаманна пильна увага до теми часу, мотиву часу, наповненого змістом: «Час іде чавунним кроком» [6: 211], «Не гаймо часу! Години біжать, як сполохані коні» [9: 125]. Авторка акцентує на усвідомленні цінності часу, на важливості смислотворчої активності людини, адже саме у ній часовість зустрічається з вічністю: «Не дозволяй, щоб будень проковтнув тебе, як кит Йону!» [6: 240].

Художньо інтерпретована в афористичній формі релігійна світоглядна система авторки найприкметніше репрезентована у висловах релігійно-християнської тематики (70 позицій). У центрі релігійно-філософських рефлексій письменниці – образ *Бога*. У творах його присутність радше імпліцитна, ніж явна. Віра Вовк не висловлює теологічних дефініцій, оскільки «Бог не потребує дешевої пропаганди» [4: 152]. Її погляд звернений у земну реальність і, власне, у цій реальності вбачає «таємні словознаки» Абсолюту та вчить помічати їх інших: «Голос Господній є тихий і людське серце мусить довго надслухати, щоб його почути» [7: 399], «Господній голос – могутніший від грому, хоч говорить шепотливим потоком чи гудінням бджоли над медовою квіткою» [9: 177].

Художня проза Віри Вовк – це завжди небуденна оптика бачення, прозріння у профанному імпліцитної присутності сакрального, у тимчасовому, тлінному – ознак незмінного, вічного. Такого небуденного тлумачення набувають у творчості авторки фундаментальні категорії християнської софійності – *віра, надія, любов*. Розуміння їх завжди оригінальне, почасти навіть парадоксальне: «Надія – це ріка напровесні, що розносить загату» [1: 102], «Віра – більша від доказів твого комп'ютера» [11: 38], «Я не знаю, що болить більше: любов чи безвихідь любови» [3: 180]. Серед тріади цих підвалин людської духовності найповніше репрезентована тема любові. За авторкою, це «велика містерія поза межами будь-якого логічного пояснення, будь-якого практичного опертя» [2: 57], а також «найвища дань... Богом дана» [10: 484]. Письменниця акцентує: «Головною заповіддю Євангелії, так, як і Корану, є закон любови» [9: 176] і стверджує: «Єдиним оправданням людського існування могла б бути любов» [11: 36].

Оригінального філософського тлумачення набувають у художніх творах Віри Вовк моральні категорії *святості і гріха*. Вслід за своєю духовною наставницею, матір'ю Евхаристією, письменниця наголошує: «Найголовніше в житті – це святість» [6: 258]. На її думку: «Святий є, як орхідея, що живе серед гнилі і цвіте для Бога» [4: 147], а «Непорочність – найвища й найважча цнота» [9: 179]. У руслі моральної онтології розвивається осмислення письменницею проблеми морального зла як відсутності добра і блага: «Люди бувають недобрі, бо вони нещасливі» [2: 49], «За гріх платить сам грішник своєю долею» [12: 281], «Лихе гине від власної злоби» [11: 38]. В етичній позиції авторки відлунюють погляди М. Бердяєва, зокрема його теза «непротивлення злу», а також виявляється глибокий гуманізм світогляду письменниці, її жива віра в перемогу добра в житті людини і світу.

Незмінно актуальною у прозових творах Віри Вовк постає одвічна загадка людини. Художні рефлексії письменницею антропологічної проблематики яскраво засвідчені в афористичі (48 позицій). Дуалізм *тілесного і духовного, зовнішнього і внутрішнього*, вдаваного й істинного також розв'язується в ракурсі християнської аксіології. Письменниця постулює: «У шляхетство духу вірю я тільки» [3: 167]. Аналогічний «моральний кодекс» сповідують і герої її повістей. Так, король Роман Мореплавець стверджує: «Справжньому королеві зайва корона: його короною мають бути характер і діла» [5: 30], священик Андре Шардон радить «не задивляться на обкладинку» [3: 183], тобто зовнішність людини, а професор-ентомолог самому собі зізнається: «Щоб бути великим, не конче стояти на виду» [11: 28].

Основою трактування антропологічної проблематики стає для авторки особистий життєвий досвід. Звідси – особлива увага до тем *самотності, покликання, творчої праці*, засвідчена в художніх текстах на рівні мотивів і від-рефлектована афористично: «Самотнє життя – більш містичне, Бог посилав йому глибші сни» [4: 143], «Є люди, що слухають покликання як музики» [1: 102], «Для поета найбільшою премією залишається його творчість» [8: 72], «Завдання кожної шляхетної людини то – праця» [11: 10]. В осмисленні цих понять виявляється життєва філософія письменниці, близька до ідейного підґрунтя релігійного екзистенціалізму.

Як підкреслює Н.М. Калашникова, «Афористичність стилю письменника не дорівнює простій сумі афоризмів його творів... вона криє в собі прагнення автора зробити твір носієм філософських, моральних, естетичних суджень і умовиводів, втілених у чітких логічних формулах, які створювали б своєрідний надтекстовий простір» [15: 9]. У повістях Віри Вовк афористичність стає імпліцитним засобом актуалізації головної ідеї. Влучні вислови здебільшого

вкраплені у рефлексії головних героїв. За допомогою цих мовних засобів авторка створює своєрідний «портрет душі» героя, увиразнює закладену в його образі світоглядну ідею. Так, у філософській повісті «Вітражі» афористичність – прикметна риса мови Андре Шардона, священника-мислителя, резонатора авторських ідей. На лексичному рівні твору вона сприяє утвердженню ідеї проповідництва, духовного наставництва, яку репрезентує персонаж, а також сприяє формуванню загальної притчевої тональності повісті. Оригінально представлена афористична творчість письменниці у збірці новел «Коляда на щедрий вечір» та повісті «Спілкування з опалевим метеликом». Метафорично-образна думка, відлита в художню форму афоризму, становить тут органічну складову авторських поетичних одкровенень, – «сакральної мови» божественного: чи то онімблених душ із містерії щедрого вечора чи то небесного опаленого метелика. Переважна більшість цих афоризмів мають форму моральних настанов: «Не збирай камінців, що виблискують, / то не самоцвіти, ні золото, / тільки злуда в сяйві місяця» [6: 260], «Треба піти тисячами доріг, / але не згубити в імлі / напрямку до тієї зорі, / що призначена ще / від теплового ліжечка» [6: 209], «Потрібне преображення, / щоб стати більшими від себе» [11: 20] та ін. Так, крок за кроком, письменниця формує нову естетичну реальність, основану на глибокому підґрунті християнської духовності.

Репрезентована в афористичній мові Віри Вовк система морально-аксіологічних орієнтирів виявляє самобутню картину індивідуально-авторського світобачення, у смисловому полі якого превалюють тематичні вектори філософської, релігійно-християнської й антропологічної спрямованості (зокрема, перша тематична група афористичних висловів налічує 50, друга – 70, третя – 48 позицій). У прозовому доробку Віри Вовк такі вислови стають вагомим засобом актуалізації головної ідеї, важливим елементом характеротворення, імпліцитним джерелом морально-етичного підтексту, невід'ємним компонентом художнього світу її творів.

Зважаючи на порівняно високу частотність влучних висловів у лексичному просторі творів авторки (10-15% у прозових текстах і 35-40% у поетичних), а також на їхню різнопланову тематику, перспективним є лексикографічне опрацювання всієї творчості Віри Вовк й укладення словника індивідуально-авторських афоризмів письменниці.

Література

1. Вовк Віра. Афоризми на світау пам'ять Володимира Міяковського // Спогади. – К.: Родовід, 2003. – С. 102–103.
2. Вовк Віра. Біографічна мозаїка Віри Вовк // Проза. – К.: Родовід, 2001. – С. 27–58.
3. Вовк Віра. Вітражі // Проза. – К.: Родовід, 2001. – С. 159–206.
4. Вовк Віра. Духи й дервіші // Проза. – К.: Родовід, 2001. – С. 59–158.
5. Вовк Віра. Каравела. – Львів: БАК, 2006. – 96 с.
6. Вовк Віра. Коляда на щедрий вечір // Маскарада. – К.: Факт, 2008. – С. 207–284.
7. Вовк Віра. Легенди // Проза. – К.: Родовід, 2001. – С. 381–400.
8. Вовк Віра. Мережа. – Львів : БАК, 2011. – 152 с.
9. Вовк Віра. Напис на скарабею // Маскарада. – К. : Факт, 2008. – С. 123–206.
10. Вовк Віра. Останній князь Звонимир // Знамено, повісті і романи. – Львів: БАК, 2011. – С. 467–518.
11. Вовк Віра. Спілкування з опалевим метеликом. – Ріо-де-Жанейро – Львів, 2012. – 38 с. [Комп. набір].
12. Вовк Віра. Старі панянки // Проза. – К. : Родовід, 2001. – С. 207–292.
13. Дрозда А. Віра Вовк: «Специфічно українське може бути дуже цікавим для світу» [Електронний ресурс] // ЛітАкцент. – 05.05.2011. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/05/05/vira-vovk-specyfichno-ukrajinske-mozhe-but-duzhe-cikavym-dlja-svitu/>
14. Залевська О. М. Проза Ростислава Єндика: особливості художнього мислення. : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – Івано-Франківськ, 2009. – 182 с.
15. Калашникова Н.М. Афористичность как черта идиостиля В. Токаревой : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 [Електронний ресурс]. – Ростов-на-Дону, 2004. – 249 с. – Режим доступу : <http://www.ofisant.ru/diss/76-aforistichnost-kak-cherta-idiostilya-v-tokarevoj.html>
16. Туранина Н. А., Иваненко Н. А. Афоритичность современной женской прозы // Гуманитарные исследования. – 2011. – № 2(38). – С. 105–109.

Yuliya HRYHORCHUK

The aphoristic by Wira Wowk's as a Reflection of Autorin's Weltanschauung

The article is devoted to the analysis of the aphoristic language in Wira Wowk's prosaic works. There three groups of the aphorisms, revealed in her belletristic texts: philosophical, religious-Christian and the anthropological. The analysis of those ones permits to outline the Wira Wowk artistic thinking originality and the mental and ethical values.

Оказіоналізми як джерело збагачення сучасної української літературної мови (на матеріалі романів Є. Пашковського)

Неологізми є важливим джерелом поповнення лексичної бази сучасної української мови. Авторські неологізми, або оказіоналізми, теж за певних умов виконують цю функцію, бо дозволяють наповнювати мовну картину світу новими поняттями, концептами, образами, відтінками значень, збагачують синонімічні ряди. Вивчення авторських неологізмів важливе тому, що дозволяє розмежувати узусні неологізми, які поповняють словники сучасної української мови, та ситуативні неологізми, або оказіоналізми, які не потрапляють до широкого вжитку. Але вони засвідчують самотність мови письменника, його майстерне володіння словом та вміння це слово вдало трансформувати.

Згідно з нещодавно опублікованим в електронному журналі «Scientific Reports» дослідженням, під назвою «Statistical Laws Governing Fluctuations in Word Use from Word Birth to Word Death» («Статистичні закони, що контролюють коливання у використанні слів від їх народження до смерті») у мовах світу простежується тенденція до зменшення кількості слів [8: 1].

Дослідники проаналізували корпус текстів, що став доступним завдяки оцифруванню величезного масиву книжок компанією Google Inc. Нині обсяг книгофонду компанії становить приблизно 4% від усієї кількості виданих людством книжок. Об'єктом лінгвістичного аналізу стали близько 10 мільйонів слів з корпусів англійської, іспанської мов та іврити за період від 1800 до 2008 р.

Здійснивши статистичні обрахунки, вчені дійшли висновку, що впродовж останніх 10-20 років лексичний склад мов біднішає через утрату балансу між виникненням нових слів і зникненням старих. Навіть постійна поява нових мовних явищ не в змозі забезпечити приросту лексики. На думку науковців, причини слід шукати в автоматизації мовлення та тих умовах, що їх створюють для комунікації в інформаційному просторі. Так, наприклад, системи перевірки правопису обмежують словотворення. Електронне листування надто спрощує мовлення, відчутно редукуючи лексичні засоби. Встановлено, що в першу чергу «відходять» слова-винятки і так звані «абсурдні» слова. Однак

УДК 8.161.2'373.374

нові слова, появу яких лінгвісти зафіксували в цифрову епоху, мають властивість поширюватися швидше, ніж це відбувалося раніше.

Науковці також спробували поглянути на появу і відмирання слів крізь призму теорії еволюції. «Так само, як у природі можуть з'явитися нові види, у мові може з'явитися нове слово» [8: 2]. Закон еволюційного відбору може спричинити тиск на стійкий розвиток нових слів, оскільки ресурси для використання слів обмежені (теми, книжки тощо). Так само, старе слово може зійти нанівець, якщо культурні та технологічні фактори обмежують його використання.

У ході дослідження встановлено приблизний вік слова, тобто проміжок між народженням і смертю, період, коли слово «живе» у мові. За статистикою він становить у середньому 30-50 років. Це стандартний час фіксації слова словниками і лексиконами певної генерації.

Загальна тенденція до глобалізації, уніфікації та стандартизації задля якомога швидшого передавання інформації охопила й українську мову. Тож можна припустити, що з розвитком нових технологій наша мова теж втрачає більше слів, аніж засвоює нових.

«Через комп'ютеризоване редагування, автоматичні технології перевірки правопису з'являється все менше слів із варіаціями у написанні та неологізмів» [8: 3]. Проте ця тенденція ще не охопила художнього слова, яке насамперед має бути виразним.

Художня література завжди уникала будь-яких спрощень. Адже література починається там, де постає питання не що, а як написано. Себто стиль викладу відіграє ключову роль у формуванні художнього твору, головна функція якого — викликати в читача естетичну насолоду, а не лише проінформувати.

У зв'язку з цим на думку спадає Бартівський поділ літератури на текст-задоволення і текст-наолоду. Ролан Барт у статті «Задоволення від тексту» розмежовує всі художні твори на два типи. Перший тип — текст-задоволення — це твір оповідного характеру, в якому «читач слідкує за розвитком сюжету, інтригою, пробігає по тексту очима, перестрибує з місця на місце і не звертає уваги на функціонування самої мови» [1: 470]. Тобто, читачеві врешті решт важливо дістати з тексту інформацію. Це, наприклад, романи Жуль Верна. Інший тип творів — текст-наолода — «читання якого спонукає смакувати кожне слово, ніби прилинути, припасти до тексту» [1: 470]. Воно потребує від читача старанності, захопленості. Такі тексти приваблюють нас не своїм обсягом і сюжетом, а мовою, якою вони писані. «Насолода від тексту виникає саме в мовному просторі, у самому акті висловлювання, а не в послідов-

ності висловлювань-результатів» [1: 470]. Р. Барт наголошує, що для того, щоб читати сучасних авторів, потрібно не ковтати, не «споживати» книжки, а «тендітно куштувати, ніжно смакувати текст, необхідно знову віднайти привілей читачів попередніх епох – стати аристократичним читачем» [1: 471].

Модерн, а за ним і постмодерн, активно використовують стилістичні прийоми, мовні ігри та найрізноманітніші лінгвістичні прийоми для загравання з читачем. Однією з таких мовних ігор у добу постмодерну стало словотворення. Б. М. Гаспаров, вивчаючи прояви нерегулярності в мові, визнає позитивність цих тенденцій: «Модерністська самосвідомість передбачає постійну боротьбу проти рутини, звички, автоматизму буденного мислення та існування. Звичайно, наявний матеріал – хай це мовні «одиниці» або літературні «прийоми» – використовується багаторазово, але використовується як будівельний матеріал, з якого щоразу потрібно вибудувати щось заново: тільки так можна протистояти змертвлювальній «автоматизації», яка постійно загрожує перетворити думку в безглузду рутину» [5: 65]. Мова кліше і штампів не виразна, тому не справляє враження на читача і, «або зовсім ігнорується, або відтісняється на периферію картини мови» [5: 67].

Одним з ключових концептів постмодерну є хаос, на противагу упорядкованому космосу. Хаос як засіб, як метод, як самоціль. Утеча від системності і пошуки нових мовних засобів для вираження образів (у нашому випадку – творення нових слів) можна пояснити тяжінням до хаотичного. «Порядок – це системність, уніфікованість, симетрія; хаос – протилежність цим якостям» [4: 287]. Проте не слід трактувати хаос як деструкцію, наслідком якої є лише руйнування системності. «У мові постійно борються ці дві тенденції, хаос переходить у порядок, але в середині порядку знову народжується безлад, який все ж, хай в обмеженому матеріалі, але створює свою систему, свій порядок, проте на іншому рівні, в іншій сфері» [4: 287]. Тому постмодерні шукання нових засобів образності за допомогою продукування нових слів це швидше вибудовування «порядку з хаосу», за термінологією І. Пригожина [6: 9].

Письменник, з одного боку, дотримується норм, усталених у мові, а з іншого – сприяє формуванню цих норм, виходячи за межі системності у пошуках нових засобів вираження думки. Адже мовлення, увиразнене клішованими мовними одиницями і зворотами – це ознака високого рівня володіння мовою. «Значну роль у розвитку мови відіграють письменники та інші «майстри мовлення». З одного боку, видатні письменники сприяють формуванню норми, створенню «порядку» в мові. Та, разом з тим, вони руйнують норму, нав'язуючи мові нові слова, нові значення слів, нову просодіку, допускаючи

різні експерименти, порушуючи порядок, що усталився в мові» [4: 293]. Таким чином, нові, хаотичні тенденції в мові з часом, за сприятливих обставин, і самі здатні стати нормою, утвердивши новий порядок у системі мови.

На необхідності і важливості вивчення індивідуально-авторського мовотворення наголошує Г. М. Вокальчук: «Комплексне дослідження різнорівневих одиниць української індивідуально-авторської номінації у текстах різних жанрів і стилів також частково уможливить виявлення певних тенденцій у такому багатовимірному явищі, як індивідуальна словотворчість носіїв мови, сприятиме теоретичному осмисленню специфіки номінативної діяльності креативної мовної особистості» [3: 117]. Досліджуючи індивідуально-авторське мовотворення, ми фіксуємо креативну діяльність мовної особистості, тим самим підтверджуючи розвиток мови, її динаміку і зміни як наслідок цієї діяльності, «у результаті якої з'являється, зокрема, авторський лексичний новотвір як психолінгвістичний феномен, здатний віддзеркалювати індивідуальне сприйняття індивідумом позамовної дійсності та відбивати загальнонаціональні, найактуальніші в певний період існування суспільства фрагменти довкілля» [3: 117].

Самобутність авторського викладу є необхідною умовою якості художнього твору. Не лише поетичного, а й прозового. Сучасні дослідження Г. М. Вокальчук тримають у фокусі здебільшого поетичне індивідуально-авторське мовотворення. Як слушно зазначає дослідниця: «поетичне мовлення є невичерпним джерелом появи різноманітних мовних інновацій». Проте прозовий дискурс, особливо постмодерна проза, не нехтує можливістю до увиразнення за допомогою тих самих інноваційних лексичних засобів. «Дбайливо створена майстром художнього слова авторська номінація здатна вмістити в собі згусток мисленнєвої енергії творця, якнайточніше відбити не лише його власне світобачення, а й образно відтворити (в ідеалі) національне світовідчуття, заповнити мовноестетичну лексичну нішу...» [2: 4]. Прозаїк, не гірше ніж поет, творить національну мовну картину світу і, в окремих випадках, не менш активно вдається до мовотворення, щоб передати образи, які не вкладаються у рамки загальноновживаних, унормованих і кодифікованих лексичних одиниць.

У сучасному українському літературному процесі з-поміж інших виділяється оригінальна, своєрідна і подекуди химерна мова творів Євгена Пашковського. Самобутності творам письменника в першу чергу надають його новотвори.

Якщо послуговуватися термінологічним апаратом Б. М. Гаспарова, Є. Пашковський звичайні мовні одиниці використовує як будівельний матеріал для витворення нових слів, що надають виразності його художньому викладу. Оказіоналізми автора, маючи прозору семантику, не обтяжують ро-

зуміння тексту, а навпаки – увиразнюють його, змушують реципієнта «чіплятися» за ці слова, уявляти незвичні, не стерті образи і тим самим дають читачеві насолоду від тексту, який «спонукає смакувати кожне слово, «впиватися» у текст, що вимагає захоплення собою» [1: 488]: заосеніло – прийшла осінь. «...вона вичікувала пору, коли геть заосеніє і потрібно тепліше — в чобітки і куртку з відкидним капюшоном — зодягатись на люди...» [Пашк: 8]; хуртовинно – зненацька. «(Лена) *не йме віри, що під завивання до хати хуртовинно вповзає біда...*» [Пашк: 14]; хатнище – помешкання. «Як упевнено, твердо почувався з новим самопалом за поясом під полою куфайки, рукоять товкла живіт, коли, забігаючи один поперед одного, поспішали до циганового хатнища...» [Пашк: 18]). Саме так літературознавець Р. Барт окреслює текст, який приносить читачеві не просто задоволення, а насолоду від читання. Це, власне, продовження традиції орнаментального «плетіння слівес», до якого автор вдається, щоб якнайвишуканіше оздобити свої твори.

Окрім естетичної функції, творення нових слів корисне для самої мовної системи, адже неологізм зреалізовує потенційні можливості мови, які не були використані до цього часу. Наприклад, однією із моделей створення нового слова є редукування наявних у мові словосполучень до слів. Зокрема, деякі неологізми Є. Пашковського дуже влучно окреслюють однією лексемою те, що цілком можна було б описати і наявними лексичними одиницями, але декількома. Наприклад, обгвіздкований – оббитий гвіздками. «Гітара з червоним бантом на розкладачці і порожні портретні рами на вишурованій скраю дивана стіні, крісла в обгвіздкованому рудому дерматині...» [Пашк: 19]; доміношник – гравець у доміно. «...доміношники мусили задирати ноги на лаву...» [Пашк: 30]; задротовувати – обмотувати дротом. «Туго-натугу примотували цівку алюмінієвим дротом до виструганого із липового сухого коліна ложа, туго-натугу задротовували міцностволого пістоля...» [Пашк: 18]; героїтись – вдавати героя. «...а вони кихкотіли, героїлись, *проте мусили завернути в поля, залишити за будячинням* покладисту ношу, аби згодом військові гримнули нею в яру» [Пашк: 12]. Тут простежуємо тенденцію до економії мовних ресурсів. Відбувається зміна частиномовної належності слова з використанням необхідних морфологічних засобів. Такі слова не є експресивно забарвленими, не потребують контексту для їхнього розуміння і цілком можуть стати частиною загальновживаного мовного фонду, за умови реалізації в мовленні, на чому наголошував ще Ф. де Соссюр. «В історії будь-якої інновації ми виявляємо завжди два окремі фрагменти: 1) момент її виникнення в окремих людей; 2) момент її перетворення на факт мови, коли вона ззовні залишаючись незмінною, стає надбанням колективу» [7: 125].

Отже, дослідження індивідуально-авторського мовотворення належить до актуальних проблем сучасних лінгвістичних студій, бо дає можливість проаналізувати засоби і функції творення нових слів. Звичайно, авторське словотворення стоїть на периферії словникового складу мови і навряд чи ввійде до широкого мовленнєвого вжитку. Проте, лексичні інновації свідчать про позитивну динаміку розвитку мови, і постійне оновлення її словникового складу, що вкрай важливо, з огляду на сучасні тенденції до спрощення в добірї лексичних одиниць як у повсякденному мовленні, так і на письмі.

Література

1. Барт Р. Удовольствие от текста // Избранные работы: Семиотика: Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії кінця ХХ ст. (лексикографічний аспект) / За ред. А. П. Грищенка: Монографія. – Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. – 524 с.
3. Вокальчук Г. М. Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай: [збірник наукових праць; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острого: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. – 492 с.
4. Гак В. Г. От хаоса к порядку и от порядка к хаосу. Логический анализ языка. Космос и хаос. Концептуальные поля порядка и беспорядка / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2003. – 643 с.
5. Гаспаров Б. М. О роли «нерегулярности» в существовании языка // Язык. Память. Образ. Лингвистика языкового существования. – М., 1996. – 352 с.
6. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М., 1986. – 432 с.
7. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
8. Alexander M. Petersen, Joel Tenenbaum, Shlomo Havlin & H. Eugene Stanley. Statistical Laws Governing Fluctuations in Word Use from Word Birth to Word Death // Scientific reports. – 2012. – № 2 – 54 p. – Режим доступу до журн.: <http://www.nature.com/srep/2012/120315/srep00313/full/srep00313.html>

Джерела

Пашк Пашковський Є. В. Свято // Дніпро, 1989. - № 9,10. – С. 4–87.

Olena Diundyk

Occasionals like a source for widening modern Ukrainian language (by the novels of Evgen Pashkovsky)

The article focuses on recent researches which affirm that there is a tendency to decrease the number of words in different languages, namely in English, Spanish and He-

brew and assume the same tendency in Ukrainian language. According to this problem, very important issue is appearance of new words – neologisms. Its purpose and functions in postmodern literature on the whole and in the novels by Evgen Pashkovsky has been analyzed in the article.

Ніна Лозова

Моделі творення нових слів (на матеріалі словників «Нові і актуалізовані слова та значення»)

У статті робимо спробу дослідити новоутворення, що увійшли до складу словників «Нові і актуалізовані слова та значення» за 2010 [4] та 2011 [5] роки (останній – у рукописі).

Йдеться про лексеми, що є похідними до вже зафіксованих у словниках.

У створенні словникових матеріалів ми послуговувалися джерелами з пошукових систем Яндекс та Google та окремих сайтів, поряд з указівкою на які проставлено дату пошуку, а також творами письменників Ю. Андруховича «Дванадцять обрuchів» та Л. Дереша «Культ».

Розглядувані новотвори можна умовно поділити на такі лексеми, що є синонімічними до вже наявних, і такі, де за допомогою певної словотвірної моделі виникає слово з іншою семантикою.

До першого типу можна зарахувати слова *бейдж* («Виготовлені бейджі... можна отримати 16 березня 2011 р. з 12:00 до 16:00» – UFW, 17.04.11); *велемовство* («У трепеті замріяної тиші Чи в злеті велемовства гомінкого Здіймусь сльозою в небо, де у вишніх Оселі Бога» – УХП, 15.05.11); *домогосподиня* («Великий вибір... – втілення мрій кожної домогосподині» – І-М меблів, 26.02.11) і подібні, що є синонімами до вже відомих (*бейджик*, *велемовність*, *домогосподарка*). Ці новотвори є, за Л. П. Дідківською і Л. О. Родніною, різносуфіксними дериватами [2: 88], функціонують паралельно з уже наявними і не додають відтінків ні семантично, ні стилістично.

Другий тип лексем значно поширеніший і складений з групи слів, які набули нового семантичного компонента, залишаючись у межах тієї самої УДК 811.161.2:06.373

частини мови, що й вихідне слово, і таких, що утворені за допомогою афіксів і належать до граматичної категорії, відмінної від вихідного слова.

Розглянемо лексеми, де завдяки словотвірним компонентам змінено семантику, але деривати належать до тієї самої граматичної категорії, що й вихідне слово. Йдеться насамперед про морфологічний спосіб творення, найпродуктивніший в українській мові.

Словотвірні моделі залишаються тими самими, що й у попередні десятиліття.

Це дієслова (*дограбувати*, *вкуритися*, *жартанути* та ін.), іменники (*еміратець*, *креольство*, *лузерство* та ін.) тощо.

У монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» [1: 151–173] автори, за І.Франком, наголошують на інтелектуалізації української мови, вираженій, зокрема, у творенні абстрактних іменників з суфіксами *-аці(я)*, *-ство(о)*. Прикладами такої інтелектуалізації, безумовно, є лексеми *коаліціада*, *колаборантство* і подібні.

Наведені нижче новотвори не є системними для мови. Це, зокрема, утворення *овдовити*, де дієслово обіграно за зразком *жона*→*оженити*, через що змінюється дієвідміна – і дієслово стає перехідним (на відміну від неперехідного дієслова *овдовіти*) – «*У вашого вчителя запалення легенів, і він себе зовсім не береже, хоче мене овдовити*» (Дереш).

Дещо нетрадиційним є творення слів шляхом депрефікації. Іменник *формал* – утворення за допомогою нульового префікса – не є характерним явищем для українського словотворення: «*Деякі видатні світила .. сходяться на думці, що «пацан» та «чувак» є, відповідно, евфемізмами слів «формал» та «неформал»*» (Дереш). Обидві лексеми (*овдовити* і *формал*) є авторськими неологізмами, і, відповідно, уживані вони в контексті, де є протиставлення відомих раніше слів і новотворів. До подібних належить і перехідне дієслово *вовтузити* (за наявності неперехідного *вовтузитися*, де відкинуто постфікс («*І молодим поетам ніяково мовчати, проводять вебінари, вовтузять чати*» – Поезія).

Новотвори повністю відповідають висловлюванню З. Сікорської, яка зазначає: «Двома обов'язковими ознаками дериваційних відношень є похідність за формою і мотивованість за змістом, тобто словотвірна похідність завжди формально-семантична» [6: 89].

Основна частина досліджуваних слів, утворених за допомогою афіксації, належить до іншої частини мови, ніж твірні лексеми. Це найпоширеніші моделі творення відіменникових прикметників (*архетипний*, *безпековий*, *газотрейдерський*, *гіпівський*, *інтернетівський*, *мережевий*, *парковочний*,

прометейський, сатиричний, секондхендівський, сімдесятиницький, Спасовий, фентезійний, цілительський); відприкметникових прислівників (*довідково, корінно, корупційно, кулуарно, летючо, машинно, позабюджетно, світло-носно*); віддієслівних дієприкметників (*здеградований, ненавиджений, підкиданий, призбируваний, розвалюваний, скуповуваний*) та іменників (*весніння, віднайдення, вітражування, зарегульованість, колорування, накурка, пережиття, повертальник, похудіння, простежуваність, простоювання, султанування*); відприкметникових іменників (*заміжність, затратність, колористичність, компромісність, кулуарність, малоросійство, підвальник, природоохорона, ринковик, серіальність, советськість, сонцедайність, тіньовізм*); віддієприкметникових іменників (*навантаженість, наелектризованість*).

Дієслово *рейтингнути* утворено від дієслова *рейтингувати*. Цю лексему слід додати до гнізда, наведеного Є. А. Карпіловською (*рейтинговий, рейтингувати, рейтингування, рейтинговість*) [3: 29].

Деякі новотвори є вихідними від нереалізованих (потенційних) лексем. Так, дієслів *чипувати* і *оявнити* не зафіксовано, однак є іменники *чип* і *ява*. У досліджуваному матеріалі натрапляємо на *чипування*, яке має сему дії («*Чипування тварин – це новітня, нешкідлива і безболісна процедура ідентифікації вихованця*» – Гранд, 23.06.10). Іменник *оявлення* має значення дії і стану («*Смерть як оявлення сутності, чи то пак повернення до себе додому*» – Андрухович). Таким чином іменники походять від іменників опосередковано. Так само, як і *реалітетник* ← *реалітетний* ← *реалітет* – слова, які за семантикою далеко відійшли від іменника *реальність* (від *реальний*) – «*Про тверезих романтиків, наївних реалітетників та європейські поривання*» (назва) (УП, 14.02.2011).

Дієприкметники *зонований, напарфумлений* і *маргіналізований* походять відповідно від іменника та прикметника через відсутнє дієслово («*Моделі матраців заввишки 35 і 44 см на зонованому блоці Покет Спрінг*» (І-М меблів); «*Версія про заблуканого між трьох сосон віденського роззяву в чорному циліндрі й напарфумлених рукавичках*» (Андрухович); «*Однією із..., здавалося б, безнадійно маргіналізованої національно-культурної групи советських людей стало взаємне розчарування двох основних інших груп (спільнот) українських громадян*» (УП, 14.02.2011). У Ю. Андруховича в «Дванадцяти об'ручах» уживано також дієприкметник *здизайнований*.

Спосіб творення слів осново- або словоскладанням притаманний публіцистичній лексиці (*експортнозалежний, експортноорієнтований, книгорозповсюджувач, україножер*). Чимало таких лексем і в авторській неології

(врокознімач, інтернетрі, самокорисливий, самоправедний, цілопалення). Остання лексема (*інтернетрі*) – творче переосмислення компонентів складного слова – гра слів, на яку нерідко натрапляємо останнім часом у публіцистиці та художній літературі.

Наведені нижче словникові статті двох словотвірних гнізд є фрагментами матеріалів до словника нових слів за 2011 рік. На прикладі цих статей можна судити про словотворчі можливості лексем іншомовного походження.

ДЕМОТИВАТОР, а, ч. 1. Той, хто спричинює демотивацію. *Не останнім за значимістю демотиватором є суб'єктивізм керівництва при прийнятті рішень про переміщення співробітників* (Яндекс, 22.05.11).

2. Тс. демотиваційний постер. *Останні роки в інтернеті набули широко-го поширення демотиватори — зображення з відповідним, часто гумористично-іронічним підписом* (УХП, 27.02.11).

ДЕМОТИВАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до демотивація. *Вони [надурочні роботи] можуть здійснювати як значний мотиваційний, так і демотиваційний вплив на працівника* (Яндекс, 22.05.11).

Δ Демотиваційний постер – зображення, перев. чорного кольору, яке складається з картинки в рамці з написами-слоганами – коментарями до цієї картини. *Демотиватор (демотиваційний постер) — зображення-макрос, що складається з картини в рамці і напису-слогана, що коментує її* (Яндекс, 22.05.11).

ДЕМОТИВАЦІЯ, її, ж. Відсутність причиново-наслідкового зв'язку між якими-н. діями, явищами, учинками. *Досвід показує, що пропоновані нами дії дійсно допомагають боротися з демотивацією* (Яндекс, 22.05.11); *Демотивація – це «убивця» продуктивності працівника* (Google, 22.11.12).

ДЕМОТИВУВАЛЬНИЙ, а, е. Який демотивує кого-, що-н. *Демотивувальною виявляється робота, яка структурована таким чином, що кінцевий результат видно тільки в кінці довгого відрізка* (Яндекс, 22.05.11).

ДЕМОТИВУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., що. Позбавляти (позбавити) мотивації кого-, що-н. *Мотивацією цього проекту є демотивувати безпідставні розмови про неспроможність випуску вільної студентської періодики* (Яндекс, 22.05.11).

FASHION [фешн]. Тс. фешн. *Як підказує досвід попередніх фестивалів «Kyiv fashion», переважна більшість учасників – це торговельні підприємства, що продають на українському ринку закордонні одяг та текстиль* (Яндекс, 29.05.11).

Fáshion week – Тиждень моди. *Ukrainian Fashion Week (Український тиждень моди)* — єдиний в Україні визнаний Тиждень прет-а-порте у сфері моди (Вікіпедія, 29.05.11).

FÁSHION-... [фешн]... Тс. фешн-..., напр.: *fáshion-ілюстра́тор, fáshion-подія, fáshion-портал, fáshion-спільно́та* та ін.

FÁSHION-АКЦІЯ [фешн а́кція], її, ж. Тс. фешн-а́кція. У 16 років – колекція вечірніх суконь «Мрак», без якої не обходиться жодна fashion-акція м. Харкова. У 17 років – колекція «Скажи ні наркотикам» (Google, 29.05.11).

FÁSHION-БІЗНЕС [фешн бі́знес], у, ч. Тс. фешн-бі́знес. Організатори фестивалю «KYIV FASHION» проводять спеціалізовану виставку франчайзингу у fashion-бізнесі «Купуй Fashion-Бізнес!» (Яндекс, 29.05.11).

FÁSHION-ДИЗАЙНЕР [фешн диза́йнер], а, ч. Тс. фешн-диза́йнер. Лавки створені за ескізами відомих українських fashion-дизайнерів (Яндекс, 29.05.11).

FÁSHION-ІНДУСТРІЯ [фешн інду́стрія], її, ж. Тс. фешн-інду́стрія. Сьогодні «Майстерня моди» – це школа, де Ви можете .. сказати своє слово в українській fashion-індустрії (Яндекс, 29.05.11).

FÁSHION-КОНСУЛЬТА́НТ [фешн консу́льтант], а, ч. Тс. фешн-консу́льтант. Катерина Орехова – .. баср, fashion-консультант, творець проєкту (Google, 29.05.11).

FÁSHION-РЕДАКТО́Р [фешн реда́ктор], а, ч. Тс. фешн-реда́ктор. Саме завдяки роботі fashion-редактором вона отримала неоціненний досвід і з успіхом дебютувала в українській модній індустрії (Google, 29.05.11).

FÁSHION-РИНО́К [фешн ри́нок], нку, ч. Тс. фешн-ри́нок. Торгова марка «andre TAN» була створена на Українському fashion-ринку у 2000 році (Google, 29.05.11).

ФЕШН (англ. fashion – мода, стиль), ім., невідм., с. Мода; те, що є модним. Простір українського фешн наполегливо розширюється по всьому світу завдяки безперечному таланту та неймовірній працьовитості вітчизняних дизайнерів (Яндекс, 29.05.11).

ФЕШН-... Перша частина складних слів зі значенням модний, напр.: *фешн-захід, фешн-показ, фешн-проєкт, фешн-фотограф* та ін.

ФЕШН-АКЦІЯ, її, ж. Акція, пов'язана з модою, модними товарами, брендами і т. ін. Український Тиждень Моди .. став першою професійною фешн-акцією на території Східної Європи (UFW, 6.03.11).

ФЕШН-БІЗНЕС, у, ч. Бізнес, пов'язаний з модою, модними товарами, брендами і т. ін. Раніше інвестувати у фешн-бізнес було недоцільно, адже він потребує «довгих» грошей (Яндекс, 29.05.11).

ФЕШН-ДИЗАЙНЕР, а, ч. Дизайнер модних речей: одягу, взуття, меблів і т. ін. *Bazaar Fashion Forward* – це проект для молодих (до 32 років) фешн-дизайнерів, стилістів, фотографів (UFW, 6.03 11).

ФЕШН-ІНДУСТРІЯ, її, ж. Індустрія, пов'язана з модою, модними товарами, брендами і т. ін. *Своє головне завдання оргкомітет вбачає не так у просуванні українських брендів за кордон, як у побудові та розвитку вітчизняної фешн-індустрії* (UFW, 6.03 11).

ФЕШН-КОНСУЛЬТАНТ, а, ч. Консультант з модних речей: одягу, взуття, меблів і т. ін. *На Український Тиждень Моді завітають спеціальні гості: Dji Dieng (Джі Дієнг) – супермодель світового рівня, .. Ronald Denis (Рональд Деніс) – засновник GFM, фешн-консультант (Бельгія)* (UFW, 6.03 11).

ФЕШН-РЕДАКТОР, а, ч. Редактор журналу мод. *На Український Тиждень Моді завітають спеціальні гості: Dji Dieng (Джі Дієнг) – супермодель світового рівня, .. Renata Fontanelli (Рената Фонтанеллі) – фешн-редактор журналу «La Repubblica» (Італія)* (UFW, 6.03 11).

ФЕШН-РИНОК, нку, ч. Ринок модних товарів. *Нові можливості у просуванні наших дизайнерів на зовнішні ринки будуть активно обговорюватися .. з учасниками міжнародної програми «Перспективи нових фешн-ринків у європейському модному просторі»* (UFW, 6.03 11).

Останнє гніздо є складним утворенням. Слова, що входять до нього, що характерне для новотворів, – поєднання написання слів кирилицею та латиною. Причому якщо слово фешн подано як латиною, так і кирилицею, то в складних словах другу – кириличну основу додано до обох форм написання – і кириличних, і латиною (*fashion-бізнес і фешн-бізнес, fashion-дизайнер і фешн-дизайнер, fashion-редактор і фешн-редактор*).

Як бачимо, якщо перше гніздо (демотивувати) адаптовано до системи словотворення української мови, то гніздо фешн перебуває в процесі адаптування.

Представлені гнізда є прикладом адаптування іншомовної лексики. Наведені лексеми досить активні у творенні похідних.

Таким чином, новоутворення активно залучені в словотворчі процеси за моделями, притаманними українській мові. Причому іншомовні лексеми теж стають вихідними для цілого ряду гнізд, адаптуючись до мови. Ті ж нетрадиційні словотвірні моделі, які ми наводимо, в основному спостерігаємо у творах художньої літератури, де вони саме служать художньому задуму автора.

Література

1. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі /Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К., 2008. – 336 с.
2. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір, синонімія, стилістика. – К., 1982. – 170 с.
3. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. – 2008. – №1. – С. 24–35.
4. Нові і актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали 2002–2010 / В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 280 с.
5. Нові і актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали 2010–2011 / В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко. – у рукописі.
6. Сікорська З. Словотворчі частини похідного слова //Актуальні проблеми українського словотвору /за ред. В. Грещука. – Івано-Франківськ: Плай, 2002 – С. 89–97.

Джерела

Андрухович	Юрій Андрухович Дванадцять обручів. – Режим доступу: http://lib.aldebaran.ru .
Вікіпедія	Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki .
Гранд	Ветеринарний центр «Гранд». – Режим доступу: http://grandvet.kiev.ua .
Дереш	Любко Дереш Культ. – Режим доступу: http://lib.aldebaran.ru .
I-M меблів	Інтернет-магазин меблів. – Режим доступу: http://www.all-mebli.com.ua .
Поезія	Поезія та авторська пісня України. – Режим доступу: http://poezia.org/ua .
УП	Українська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua .
УХП	Українська християнська поезія. – Режим доступу: http://vavrunyuk.com.ua .
UFW	Ukrainian Fashion Week. – Режим доступу: http://www.fashionweek.com.ua .

Nina LOZOVA

Formation models of new words (on the base of the dictionaries materials «New and actualized words and meanings»)

In this article we explore neoformations, which are entered to the dictionaries materials «New and actualized words and meanings» by 2010 and 2011 years (the last

one – as the manuscript). Viewed lexemes are derivatives of the already fixed words in dictionaries.

There are two of world-building families of neoformations taken from the dictionaries materials of new words by 2011.

Оксана Олійник

Вивіски Києва: деякі аспекти номінації

Вивчення мови міста на сьогодні є перспективним напрямком розвитку науки про мову, найяскравіше традиції та тенденції номінації відображені в писемних текстах міського простору, наприклад, вивісках, які унаочнюють та фіксують динамічні процеси в мовному житті суспільства, дають уявлення про співвідношення мов у просторі міста й важливу інформацію про мовну картину міста загалом, а також дають змогу отримати певні висновки й узагальнення за зіставленнями з іншими мовами.

Об'єктом дослідження в цій статті є надземні вивіски українською мовою у м. Києві. Завдання нашої роботи – дослідити особливості номінації закладів саме українською мовою. У деяких випадках через спільний для української й російської мов кириличний шрифт важко визначити напевно, якою мовою написана вивіска, у такій ситуації послуговуємося словами на тому самому знаку або іншим текстом на тому самому закладі.

На думку М. В. Китайгородської, назву міського об'єкта слід аналізувати в контексті всього інформативного простору вивіски, включно з вербальним, графічним (типи шрифтів та їхнє взаємопідпорядкування) й зображувальним рядом [6: 148]. Специфіка нашого дослідження передбачає зосередження на власне текстовому матеріалі вивіски, невербальний складник враховувати-мемо лише тоді, коли він необхідний для інтерпретації самої назви.

Загалом вуличні тексти, зокрема рекламні, є вагомим складником мовного простору міста. Головним завданням імен міських об'єктів – урбанонімів – є виділення об'єкта серед низки йому подібних [4: 128], а реклама не тільки інформує про продукт, привертає увагу споживача до нього, мотивує покупця до придбання товару, а також встановлює й підтримує тривалі відносини між споживачем і компанією.

УДК 811.161.2'373

Вивіска – це «дошка з будь-якого матеріалу, на якій зроблено напис, іноді з малюнком, що означає рід діяльності або назву підприємства, установи і т. ін.» [7, I: 365], а реклама в одному зі значень – «плакат, об'ява і т. ін., що використовуються як засіб привертання уваги покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін.» [7, VIII: 493]. І хоча з юридичного погляду, відповідно до Закону про рекламу, розміщення інформації про виробника товару та / або товар у місцях, де цей товар реалізується чи надається споживачеві, не вважається рекламою (п. 7 статті 8 Закону про рекламу) [5], з лінгвістичного погляду вивіски й реклама мають багато спільного, створюються з урахуванням певних закономірностей, адже їх спільною метою є привернути увагу потенційного клієнта та спонукати його звернутися саме до цього закладу.

За спостереженнями вчених, зокрема Є. Жетельської-Фелешко [9], І. В. Євсєєвої, Д. А. Нурієвої [4], М. В. Китайгородської [6], у сучасних вивісках простежується тенденція до максимальної інформативної насиченості, а також диференціації від інших закладів даної сфери, для чого об'єкту присвоюють індивідуальне власне ім'я (часто з загальних іменників). Отже, вивіска в наш час перестала відігравати роль лише інформатора, а набула характеру реклами, маючи на меті привернути до себе увагу та переконати адресата (потенційного клієнта) звернутися саме до цього закладу. Так, за даними Є. Жетельської-Фелешко, лише близько 31% магазинів у Варшаві не мають «свого» імені та обмежуються традиційними назвами на зразок «*Спортивний магазин*», «*Квіти*» тощо [9] і под. Подібна ситуація простежується і в мовному просторі Києва.

На назви без «свого» унікального імені натрапляємо переважно на вивісках невеликих закладів (магазинів, кіосків тощо) у віддалених від центру спальних районах столиці, хоч поруч із ними поширені метонімічні назви («*Сита родина*» – продуктовий магазин поблизу станції метро Чернігівська), які досить часто є мережевими.

Проте для деяких сфер діяльності номінації без власного імені є нормою, найхарактерніше це для юридичної сфери, де помітна тенденція до називання закладу на вивісці за фахом особи, яка надає послуги: «*Нотаріус*», «*Адвокат*», для медичної сфери та автосервісу тощо (називання за видом послуг, наприклад, «*Стоматологія*», «*Автомийка*», «*Мийка*», «*Перукарня*», «*Бар*», «*Ломбард*», «*Фото*»), часто такі вивіски містять додаткову інформацію: телефон, години прийому, адресу або дороговказ чи комбіновану інформацію. Іноді за допомогою додаткових символів відбувається диференціація таких закладів, наприклад, назви аптек: «*+Аптека03*», «*Аптека 36,6*».

За спостереженням П.Г. Богатирьова, як у XVIII ст., так і в наш час вивіски мають найрізноманітніші форми. «Найпоширенішими сучасними вивісками є вивіски з назвами товарів (овочі, фрукти, м'ясні, молочні продукти, солодощі, промислові товари тощо) або найменуванням спеціальності ремісника (перукар, кравець, чоботар)». Крім вивісок з назвами, особливо поширеними були вивіски із зображенням предметів, які продаються або виготовляються [2: 38-39].

Усе популярнішими стають також вивіски з перерахуванням основного асортименту товарів (*«Штори, килими, меблі»*), а також тексти на вивісках з компонентом *склад: магазин-склад «Взуття», магазин-склад «Меблі»*, що відображає тенденцію до високої інформативної насиченості вивіски. Зафіксовані поодинокі випадки використання родових позначень як власних імен (магазин *«Крамниця»*).

Під час кризи з'явилася також низка невеликих магазинів, переважно в спальних районах міста, із ціновим уточненням у тексті самої вивіски: *«Одяг, взуття за цінами ССРСР», «Все (правильно – усе) від 12 до 36 грн.»*, *«Все (правильно – усе) від 10 гривень»* тощо.

Нерідко в назвах об'єктів на вивісках, передусім українською мовою, підкреслений національний колорит закладу, що досягається лексичними засобами, застосуванням у тексті вивіски яскравих образів (мережа ресторанів *«Пузата хата»*) чи власне українських слів, не схожих на слова передусім російської мови, наприклад, шинок *«Журавлина»*. Так само актуалізується завдяки вивісці й екзотичний колорит закладу, що дуже характерно для ресторанів неукраїнської національної кухні – китайської, японської, італійської та ін. Натомість трапляються невмотивовані неукраїнські назви: ЖК *«Ізумрудний»*.

У мовному просторі міста досить частотними є поширені за радянських часів назви об'єктів, наприклад, *«Гастроном», «Загреб»* (кінотеатр), *«Голосіївський»* (готель), у таких номінаціях нерідко спостерігаємо збереження традиційної власної назви російською мовою, а написання родової назви – українською (кінотеатр *«Алмаз»*, магазин *«Роза»*). Іноді трапляється й уживання слова «гастроном» як родового поняття, а назва забезпечує певну диференціацію його від подібних об'єктів, наприклад, гастроном *«Урожайний»*. Разом з тим у деяких назвах простежується тенденція до підкреслення новизни або іншого рівня послуг, які надаються (експрес-доставка вантажів *«Нова пошта»*). Загальною для різних мов і міст є й висока частотність використання назв з високою позитивною оцінкою, престижних найменувань.

Переважна більшість закладів у Києві належить до приватної форми власності, тому і номінація об'єктів має нерегламентований характер, залежить

від багатьох чинників: належності закладу до певної сфери, смаків власника, моди. Крім того, дуже часті випадки поєднання різномовних знаків у межах одного об'єкта: так, сама вивіска може бути написана українською мовою, а напис на дверній табличці – російською, або навпаки.

Універсалиєю для лінгвістичних ландшафтів різних міст є тяжіння до номінації закладів ділової сфери (наприклад, банків) із залученням аббревіації, інших видів скорочення слів або вживання розчленованої номінації (словосполучення): «ВТБ Банк», «Альфа-банк», «Приватбанк», «Кредитпромбанк», «Укрсиббанк», «Діамантбанк», банк «Фінанси та кредит». Якщо назва такого закладу не містить слова *банк*, то у вивісці дане уточнення зазвичай попереду самої назви. Така сама ситуація зі скороченням тексту вивіски характерна й для організацій чи фірм з довгою повною назвою, наприклад, «УСПТБ» (Українська спілка пожежної та техногенної безпеки).

Дуже продуктивною на сьогодні є модель зі «зв'язаним» компонентом – *маркет* (від англ. *market*, що означає «ринок», «базар», «збут», «торгівля», «ціна», «курс», у США – «продовольчий магазин»): «Екомаркет» (мережа продуктових супермаркетів), «Макромаркет» (продуктовий магазин).

Регулярними для мовного простору міста є складені найменування на вивісках: словосполучення з опорними компонентами *світ*, *дім*, *будинок*, *салон*, *все ...*, які вказують на всеохопність послуг у зазначеній сфері: «Все для бильярда» (помилкове написання закінчення), «Все (правильно – *усе*) до столу», «Швейний світ» (правильно – *швацький*), «Дім кави», «Будинок іграшок», «Світ зв'язку».

Популярним компонентом словосполучень на вивісках є також лексема *салон*, яка підкреслює вишуканість послуг, що надаються: «Салон штор», також з індивідуальним ім'ям (салон гардин «Лідія», салон «Бутон» (магазин квітів, з посиланням на сайт на вивісці), «Салон ВЗУТТЯ та аксесуарів» (назва «Взуття» дублюється потім ще раз нижче на вивісці безпосередньо над входом до магазину).

Щодо частиномовної належності, то в назвах на вивісках зараз фігурують не тільки іменники й іменникові словосполучення в називному відмінку, крім того, трапляються випадки прийменникової номінації: продуктовий магазин «У Оленки» (правильно – «В Оленки»), продмаркет «Все до столу» (правильно – «Усе до столу»), магазин «Меблі для дому» (краще – «Меблі для оселі»). Це можуть бути найменування предикативного типу, а саме дієслова наказового способу: «Будьмо» – ресторан, «Поїхали з нами» – туроператор, у даному випадку значення спонукання до спільної дії помилково, за аналогією до російської мови, виражене за допомогою форми минулого часу,

краще було б «*Їдьмо з нами*» («*Їдемо разом*»), прислівникові словосполучення: «*Галопом по Європах*» – туроператор, під час перекладу з російської мови у словосполученні втрачено риму.

Нечасто, але трапляються в лінгвістичному ландшафті столиці демінутиви: «*Жіночий магазинчик*» (магазин жіночого одягу та аксесуарів), зокрема на основі метонімії: «*Шапличок*» (кафе), «*Родинна ковбаска*» (магазин). Один із прийомів привернення уваги до об'єкта найменування – проникнення в особисту сферу адресата, наприклад, «*Мій стиль*» (магазин одягу).

Як зазначає М. В. Китайгородська, назви міських об'єктів переважно конструюються на основі метонімії або метафори. Розглядаючи назви («слова на вивісках»), вона поділяє їх на два типи – мотивовані / немотивовані [6: 138]. Інколи мотивованість / немотивованість може бути різною для автора й адресата найменування, отже, у своєму дослідженні пропонуємо дещо іншу класифікацію: найменування з прозорою мотивацією та найменування із затемненою мотивацією, тому що незалежно від того, бачимо ми мотивацію називання об'єкта чи ні, вона неодмінно присутня у свідомості того, хто створює вивіску.

І. Найменування з прозорою мотивацією переважно сконструйовані на основі різних моделей метонімічних заміन:

1. Номінація за розташуванням у просторі:

1) назви, які спираються на міську топонімію (назви міських районів, вулиць тощо) або на імена тих чи тих просторових об'єктів: готель «*Голосіївський*»; готель «*Хрещатик*», «*Хрещатик-Плаза*»;

2) назви, мотивовані просторовими характеристиками об'єкта: кафе-бар «*Поверх 2 1/2*».

2. Найменування, які відображають спеціалізацію міського об'єкта (за функціональним призначенням, типом товарів та асортиментом, виробником):

1) пряма номінація інформативного типу: за назвою товару: «*Квіти*», «*Продукти*», «*Кондитерські вироби*», «*Зоомагазин*», «*Державні лотереї*», «*Аптека*», «*Взуття*», «*Оптика*» або за видом послуг, які надає заклад: «*Перукарня*», «*Ломбард*», «*Фото*», «*Гріль*» (замість нормативного «*Гриль*»), «*Тканини*», «*Книги*», «*Риба & м'ясо*» (залучення міжнародного символу на позначення «і»), іноді більш узагальнено (магазин «*Подарунки*») або з уточненням країни-виробника товару («*Румунські меблі*»), нерідко в складі словосполучення («*Сучасне взуття*», «*Магазин продуктів*», «*Свіжий хліб*», «*Нова картка*», «*Дитячі товари*», «*М'ясна лавка*»).

2) «непряма» номінація асоціативного типу:

а) назви, мотивовані тематичними й лексико-семантичними зв'язками слів, а також номінації на основі образних асоціацій: «*Портатив*» (магазин техніки), «*Инфанта*» (салон весільної та вечірньої моди), «*Мураками*», «*Пузата хата*» (мережа ресторанів), «*Велика кишеня*» (мережа супермаркетів), «*Мобільні фішки*» (магазин мобільної техніки, слово «фішки», імовірно, запозичене з жаргонної лексики 'якась особливість, сутність, специфічна риса чогось, тенденція і т.ін.' [8: 272]), «*Сита родина*» (продуктовий магазин), «*Ласунка*», «*Мішаніна*» (каламбурне утворення від імен Міша, Ніна; стоковий магазин одягу), «*Берегиня*» (театр українського фольклору), «*Алло*» (мережа магазинів мобільної техніки), «*Пільзнер бар*» (асоціація зі сортом пива), «*Кошик*» (мережа продуктових супермаркетів), «*Березіль*» (танцклуб, спортклуб), «*Вінегрет*» (кафе), «*Профі*» (магазин спорядження для риболовлі), «*Піноккіо*» (дитячий магазин), «*Декомайстер*» (крім того, цікаво обіграє графічно використання латинських графом на місці кириличних).

До цієї самої групи можемо зарахувати також деякі запозичення та конструкції з іншомовних коренів: «*Віталюкс*» (мережа аптек, від лат. *vita* 'життя', фр. *люкс* 'розкіш'), з англійської: «*Таймаут*» (ресторан), «*Cimi*» (міська кав'ярня). Нерідко назви цієї групи мають жартівливий характер: за назвою товару («*Пивоман*»).

б) номінації на основі регулярних метонімічних моделей:

– на основі асоціацій етнографічного характеру «*Іль Патіо*» (італійський ресторан), «*Авлабар*» (ресторан кавказької кухні), «*Олива*» (продуктовий магазин), «*Гімалаї*» (ресторан традиційної індійської кухні)

– найменування, мотивовані іменами осіб: «*Любава*» (перукарня), «*Неоніла*» (перукарня).

3. Найменування, мотивовані позитивною семантикою оцінки – дуже потужна за кількістю номінацій група – слова (і словосполучення): оптика «*Грація*», «*Найкраща*» (перукарня), «*Діамантбанк*», «*Альфа-банк*» (банки), «*МосВерум*» (назва юридичної фірми, від лат. 'звичай' [3:495] і 'правда' [3:816]), «*Максима*» (салон краси), «*Гармонія*» (перукарня), «Еко-маркет» (тренд екологічності продуктів, мережа супермаркетів), «*Фора*» ('наперед обумовлена пільга, перевага, що її надає сильніший гравець слабшому або такому, який перебуває в невідгідних умовах' [1: 577], мережа супермаркетів), «*Домінанта*» – головна тональність або основний прийом, термін різних сфер мистецтва (туристична фірма), «*Фінансова ініціатива*» (банк), «*Філософія комфорту*» (агентство з підбору домашнього персоналу), «*Альфа*» (дизайн-студія), «*Мегапринт*» (поліграфічні послуги); фірмова крамниця «*Злагода*» (магазин), «*Гранд галерея*» (мережа магазинів брендового одягу).

II. Найменування із затемненою мотивацією:

Деякі назви на вивісках важко поєднати асоціативними зв'язками з об'єктом найменування, серед таких назв виділяємо такі лексико-тематичні групи слів:

1) назви осіб: «Панна» (будівельна компанія), імена історичних осіб: «Магеллан» (торговий центр);

2) назви рослин: «Жасмін» (салон краси), шинок «Журавлина», «Каштан» (магазин);

3) назви предметів, об'єктів, подеколи зовсім немотивовані для даної сфери діяльності: «Рукавичка» (магазин квітів; імовірно, натяк на те, що в магазині квітів повно, як у казковій рукавичці звірів), «Ліра» (салон краси; сузір'я, інструмент, грошова одиниця), «Шале» (салон краси; будиночок у швейцарському стилі), «Золотий дукат» (кав'ярня; історично склалося, що солодощі та шоколад коштували дорого та були спершу доступними лише королям та знаті);

4) запозичення з інших мов, конструкції з використанням елементів латинського походження, космоніми: «Стелла» (лат. 'зірка', салон краси), «Космос» (консалтингові послуги).

Деякі з таких назв можуть мати подвійну мотивацію для реципієнта, наприклад, такі номінації, як «Стелла», «Жасмін» (одночасно і слово, і власне ім'я). Назви, які складаються з двох слів, можуть мати різну мотивацію, ця риса характерна для назв туристичних фірм та агенцій, де друга частина назви звичайно містить вказівку на профіль діяльності організації: «Афіна Тревел», «Київ Тревел», «Віатор тур», «Савалін-тур» (можливо, номінація за прізвищем).

Крім того, деякі назви на вивісках відбивають певну «внутрішню» логіку, але їх важко зарахувати до будь-якої з перелічених категорій: «Ренприза» (термін на позначення повторення дії, європейська кафе-кондитерська), «Фокстрот» (танок з різноманітним ритмічним малюнком та поєднання повільних і швидких темпів, мережа супермаркетів електроніки), «Лонда» (місцевість в Італії > назва фарби для волосся > назва перукарні), клуб-кафе «ДеПо», «Сам» (туристична фірма).

Отже, дослідження українськомовних вивісок міста Києва засвідчує велике різноманіття лексико-семантичних груп слів, залучених до номінації. Кількісно найчастотнішими лишаються прямі номінації за назвами, характером продукції чи послуг, але поряд з ними дедалі популярнішими стають назви, мотивовані асоціативними зв'язками, метонімічні моделі номінації. Висока інформативна насиченість тексту вивіски, поява чисел, прагнення

викликати в адресата позитивні асоціації та емоції, зростання особистісного начала в номінації, різні моделі конструювання та комбінування тексту та візуального ряду, написання назв іноземними мовами або запозичення слів і написання їх кирилицею, вкраплення латинських літер і символів характерні для динамічного життя столиці. Отже, дослідження цього типу номінацій передбачає детальне вивчення як мотивів, що пояснюють вибір автора вивіски на користь саме цієї номінації, так і її впливу на адресата повідомлення. Наявність помилок на вивісках столиці свідчить про необхідність унормування номінацій комерційних закладів, а також про актуальність вимог написання тексту українською з можливим залученням брендівих назв мовою оригіналу.

Література

1. Библик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів. – Харків: Фоліо, 2006. – 625 с.
2. Богатырев П. Г. Выкрики разносчиков и бродячих ремесленников – знаки рекламы // Симпозиум по структурному изучению знаковых систем. Тезисы докладов. – М., 1962.
3. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. – 7-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2002. – 846 с.
4. Евсеева И. В., Нуриева Д. А. Названия кафе, баров, ресторанов г. Лесосибирска // Язык города: материалы международной научно-практической конференции. – Бийск, 2010. – С. 127-132.
5. Закон України від 03.07.96 р. №270/96-ВР «Про рекламу» // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Китайгородская М. В. Активные социолингвистические процессы в сфере городских наименований: московские вывески // Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация / отв. ред. Л.П.Крысин. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – С. 127-148.
7. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
8. Ставицька Леся. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
9. Rzetelska-Feleszko E: Nazwy do poprawki: czyli o pracach Komisji Ustalania Nazw Miejscowych // Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku : zbiór studiów.- Warszawa, 1994. – P. 199–210.

Oksana OLIYNIK

Signboards of Kyiv: some aspects of nomination

The contemporary urbanonyms of Kyiv are analyzed, motivated and not motivated nominations of capital establishments are described, regular models category and lexical thematic groups of words that are widely used nowadays on the signboards are marked out in the study.

Людмила Устенко

**Фраземіка Пантелеймона Куліша
в «Словарі української мови»
за редакцією Бориса Грінченка**

Українське національне відродження першої половини XIX ст. знайшло свій найбільший науковий вияв в історичних, фольклористичних, етнографічних студіях, а також повнокровно реалізовувалося в оригінальних літературних творах. І якщо на початковому етапі цього процесу провідні діячі розглядали мовознавчі проблеми народу в комплексі завдань, що всіляко захочували б освічену верству до збереження рідної мови, то вже в 1850-х роках ідея створення словника української мови набула цілком окресленого вигляду, про що свідчить історія з укладанням відомого «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (1907–1909). І хай укладання словника ще сприймане утилітарно, як спосіб фіксації мовного матеріалу, але вже сам факт залучення широких кіл української інтелігенції до словникарства свідчить про виходження мовознавства до пріоритетних галузей національного відродження.

У першому випуску «Основи» (1861) П. Куліш висловив намір розпочати друк українського словника того самого року. Пізніше, після появи першого тому «Опыта южнорусского словаря» К. Шейковського (1861), на думку Б. Грінченка, П. Куліш відмовився від цієї ідеї. П. Й. Горецький також був переконаний, що, довідавшись про намір К. Шейковського друкувати словник на 35000 слів, П. Куліш припинив роботу над укладанням свого словника [3: 69]. Цілком імовірно, це сталося не так через вихід у світ праці К. Шей-

ковського, як через політичний тиск і переслідування українофільського руху в Російській імперії в наступні роки. Крім усього іншого, це означає, що матеріал у редакції «Основи» був уже готовий до друку, щоправда, невідомо якою мірою.

Саме журнал «Основа» (1861–1862) вперше на території Російської імперії на новому рівні порушив питання про розвиток української літературної мови на базі народнорозмовних засобів з використанням фонетичного правопису П. Куліша. Як відомо, «душею» «Основи» був П. Куліш, «він брав у ній вельми живу участь, бажаючи виробити добру мову, і все, проза та поезія, переходило через його руки» [1: 176]. У першій книзі «Основи» за 1861 р. у замітці «Про видання українського словника» П. Куліш пише, що *давно* почав збирати для такого словника матеріал, але ці знадоби не вичерпують лексичного запасу мови. Оскільки над укладанням словника української мови працювали також інші особи, П. Куліш звертається до них (Ганни Барвінок, В. Білозерського, М. Костомарова, О. Марковича, П. Мизька, М. Номиса, А. Пестржецького, Т. Шевченка, М. Щербака) з проханням надіслати до редакції «Основи» відповідні матеріали. З ініціативи П. Куліша та М. Костомарова журнал розгорнув велику роботу щодо укладання словника української мови. З цією метою в кінці кожного номера часопису друкували словнички маловідомих українських слів – «Объяснение неудобопонятных южнорусских слов», що були покликані витлумачувати українську лексику неукраїнськомовним читачам.

«Словарь української мови» справив помітний вплив на процес унормування української літературної мови, хоч такої мети упорядник перед собою й не ставив. У передмові до праці він скромно писав: «... Ми не вважаємо пропонований словник ні таким, що вичерпує багатства української мови, ні доведеним до такого ступеня досконалості, яка могла б задовольняти принаймні нас самих, і знаходимо собі виправдання лише в тому, що обмеженість часу, протягом якого треба було виконати всю роботу, була в цьому разі перешкодою, якої не могла збороти крайня напруга сил працівника. Ми вважаємо свою працю першим щаблем на шляху створення наукового українського словника, і усвідомлюючи його численні вади, все ж наважуємося випустити його в світ, щоб дати точку опори подальшій роботі в тому ж напрямі» [10: XXXIII]. Як зауважив А. А. Бурячок, «обсягом свого реєстру, використанням джерел, складом і добром лексики, розробкою семантики, точністю й широтою документації та принципами певної нормалізації лексичного складу української мови «Словник» Б. Грінченка перевершує всі типи попередніх українських словників» [2: 97–98]. Мовознавець за цими

параметрами порівняв Грінченків словник з тлумачними й перекладними лексикографічними кодексами слов'янських мов другої половини XIX – початку XX ст., унаслідок чого зробив висновок, що цю працю варто поставити в один ряд з «Толковым словарем живого великорусского языка» В. І. Даля (1863–1866), «Словарем русского языка, составленным Вторым отелением Академии наук» Я. К. Грота, О. О. Шахматова (т. 1, 1895; т. 2, 1895–1907) тощо. За висловом С. О. Єфремова, це був в «Україні перший словник української мови, про який мріяло й якого домагалось і коло якого працювало багато поколінь української інтелігенції попереду» [5: 5].

Джерелами для словника стали насамперед етнографічні й фольклорні збірники, а також узагалі друковані твори тих письменників, що, «більш або менш майстерно володіючи словом, разом з тим черпали свій словесний матеріал безпосередньо з народної мови» [10: XXVI]. До таких осіб Б. Грінченко зараховує І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітку, М. Макаровського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, Ганну Барвінок, М. Симонова (Номиса), П. Куліша. Вірогідно, що до лексичного реєстру Грінченкового словника були залучені й деякі лексичні матеріали, дібрані з пам'яток старої книжної української мови, зокрема з додатку до Літопису Самовидця, виданого 1876 р. у Києві. Серед інших численних джерел Словника названо й словничок-додаток до «Чорної ради» П. Куліша (СПб., 1857), у якому налічувалося 142 слова (як загальновідомих (*баиша*, *глузувати* та ін.), так і застарілих (*джура*, *мисюрка*) та діалектних (*шула*, *горлаха*)) з наведеними російськими відповідниками або поясненнями. На думку Б. Грінченка, саме П. Куліш у своїй творчості 50-х – 60-х років XIX ст. вдало поєднував народнорозмовні елементи з матеріалами старої книжної мови [10: XXVI].

Б. Грінченко в передмові до «Словаря української мови» зазначає, що лексикографічні матеріали, які зібрав П. Куліш, перевезли до Харкова (після припинення діяльності «Основи». – Л. У.), «де вони були збільшені новими виписками, а потім 1864 р. передані до Києва гурткові місцевих літераторів і науковців, що мали намір укласти словник. З надісланих знадобів більшу частину довелося відкинути (*це, певна річ, не стосується чудових Кулішевих матеріалів* (підкреслення наше. – Л. У.)) і взятися за збирання нових матеріалів» [10: XXI]. Отже, роль П. Куліша в процесі створення «Словаря української мови» аж ніяк не другорядна. І це можна побачити не тільки в тому, що він був одним з ініціаторів укладання українського словника, не тільки в матеріалах, які письменник зібрав і опрацював, а й у впливі його оригінальної творчості й на реєстр «Словаря української мови», і на цитатний матеріал цієї лексикографічної праці.

Мета нашої статті – дослідити якісний і кількісний характер ФО, дібраних з різностильових та різножанрових текстів П. Куліша й зафіксованих у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. На думку С. Я. Єрмоленко, використання текстів письменника в названому Словнику свідчить про вплив Кулішевої мови на формування літературних норм [4: 8]. На підставі системного аналізу та кількісних підрахунків розгляданих ФО спробуємо зробити попередній висновок щодо закріплення поглядів П. Куліша на становлення й розвиток українського мовного стандарту в найвідомішому лексикографічному кодексі першої чверті XX ст.

Як дослідила І. Г. Скиба, у «Словарі української мови» наявні 592 реєстрових слова з покликаннями на художні тексти П. Куліша (або 18,1 % від усіх покликань на твори красномовства) [9: 16]. Дослідивши всі ФО з Кулішевих творів, що зафіксовані в згаданому Словнику, можемо цілком обґрунтовано твердити, що Б. Грінченко використав також тексти *літературно-критичних праць* П. Куліша (*«Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті. (Слово на виход Квітчиних повістей)»*), *«Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року»*); *перекладів та переспівів* (*«Переспів Павла Ратая»*, *«Псалтир або книга хвали Божої. Переспів український Павла Ратая. (П. Куліша)»*); *підручників* (*«Граматка»*). За допомогою методу кількісних підрахунків у Словнику виявлено 388 ФО із 17 Кулішевих творів. Це доволі висока кількість виявлених ФО, оскільки в «Словнику фразеологізмів української мови» (2008) (СФУМ) ми знайшли тільки 194 покликання на винятково художні твори П. Куліша. І це при тому, що в українській лексикографії кінця XIX ст. – початку XX ст. питання фразеологічного опису не були належним чином розроблені. З цього приводу Н. Неровня констатувала: «На жаль, фразеологія як сукупність різного характеру висловів тоді ще не була вивчена й розроблена, авторам словників було важко розібратися в ній, відокремити один тип сполучень слів від інших, дібрати до фразеологізмів потрібні лексичні відповідники тощо, тому у словниках уміщували здебільшого невелику кількість ФО» [7: 156]. Про це свідчать, зокрема, і спостереження самого Б. Грінченка про те, що «в «Малоросійсько-німецькому словарі» Є. Желехівського і С. Недільського 1886 р. фразеологія бідна, прикладів немає; у «Словарі російсько-українському» М. Уманця й А. Спілки 1898 р. у багатьох місцях відсутній переклад російської фразеології; у «Російсько-малоросійському словарі» Є. Тимченка 1897 – 1899 рр. не досконало й повно пояснюється російська фразеологія; «Російсько-німецький словар» О. Поповича 1904 р. взагалі обминув реєстр фразеології» [10: XVIII–XX]. По-друге, такі факти недостатнього використання ФО у словникарстві

суб'єктивно пов'язані ще й з тим, що, як зазначає О. Г. Муромцева, «слово фразеологія як термін у цей період мало значення «сукупність засобів словесного вираження окремої особи чи епохи», що виявляється, наприклад, у такому слововжитку Лесі Українки: «Дерево життя», «дерево пізнання; добра і зла», «цілюща й живуча вода» і т. ін. – все це не тільки силоміць вривається в нашу фразеологію, як тільки ми заговоримо, але й стає ще досі свідомо вибраним «мотивом» для новітніх ... творів наших поетів...». Проте в цей же період фразеологія набула переносного значення «порожні фрази, прикрашені, але позбавлені змісту, балаканина», супроводжуваного негативним емоційним забарвленням: «...Замість поглиблять ті факти, які дає перовозір, авторка мусила обкраювати, ослаблювати їх і замість живого змісту наповнювати свої вірші досить ріденькою фразеологією» [6: 129].

З поданих у «Словарі української мови» 388 ФО, дібраних із творів П. Куліша, Б. Грінченко витлумачує всього 71 зворот. Кількісне співвідношення залучених до джерельної бази та витлумачених у Словнику Кулішевих одиниць наведено в подальшій таблиці.

№	Назва твору	Фразеологічні одиниці з творів П. Куліша	
		Кількість поданих у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка	Кількість витлумачених з поданих
1.	Драма «Байда, князь Вишневецький»	6	2
2.	Праця «Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті. (Слово на виход Квітчиних повістей)»	6	0
3.	«Граматка»	1	0
4.	Збірка «Дзвін»	18	2
5.	Збірка «Досвітки»	43	3
6.	Ідилія «Дівоче серце»	4	1
7.	Збірка «Іов. Переспів Павла Ратая»	29	4
8.	«Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року»	3	0
9.	Поема «Маруся Богуславка»	19	6
10.	Поема «Магомет і Хадиза» репрезентовано ФО, зворотів	1	0
11.	«Оповідання. З переднім словом М. Чернявського»	2	1

12.	«Драмована трилогія. Частина друга. Петро Сагайдачний»	13	4
13.	«Псалтир, або Книга хвали Божої. Переспів український Павла Ратая. (П. Куліша)»	50	9
14.	Оповідання «Хмельниччина»	2	1
15.	Збірка «Хуторна поезія»	9	0
16.	Драма «Цар Наливай»	24	12
17.	Роман «Чорна рада»	158	26
	Разом:	388	71

Б. Грінченко подає у Словнику, який є тлумачним і перекладним одночасно, ФО з творів П. Куліша не окремо, а серед лексичного матеріалу, у реєстрових статтях, пов'язуючи фразеологізми із заголовним словом. Фразеологія наведена у вихідних формах, з наголосами на словах-компонентах. Напр., **Мастити, мащ́у́, -ти́ш** <...> 5) **Слова́ми масти́ти** «услужать, утешать, обольщать»: (*Мої слова мастили людям душу.* К. Іов. [Грінченко, II: 408–409]). При цьому реєстровою (вихідною) ФО, дібраною з Кулішевого ідіому, мусив би бути зворот *слова мастять* (*чиї кому що*), а не *словами мастити*. Далі в Словникові в цій вокабулі подано не паспортизований приклад (*Як стали говорити, словами мастити, мусив же я з коня встати, горілки купити*), що фіксує саме зворот *словами мастити*; **Бра́ти, беру́, -ре́ш** <...> 23) – **о́чі** «привлекать, притягивать, останавливать внимание»: (*Його хата сяла тільки рушниками... та хорошою, як божий рай, дочкою, що всім брала о́чі красо́тою.* К. МБ. X. 3 [Грінченко, I: 93]).

У Грінченковому Словнику виявлено різні способи пояснення ФО, супроводжуваних ілюстраціями з Кулішевих текстів:

1) тлумачення за допомогою окремих російських лексем і словосполучень: **до но́гі** «дочиста, совершенно»: (*Вкупі з жидами до ноги вирізували.* К. Хм. 60 [Грінченко, I: 395]); **па́сти за́дню** «быть позади всех»: (*Тим часом я такий же маю розум, я ні в чому не буду пасти задню.* К. Іов. 25 [Грінченко, III: 100]); **при́няти сло́во** «заговорить»: (*Приняв ізнов слово божий чоловік.* К. ЧР. 29 [Грінченко, III: 417]); **за мали́м бо́гом** «едва»: (*За малим богом слави й чести казацької братерським боєм не занепастили.* К. ЦН. 221. *За малим богом Криму... не опанував.* К. ЦН. 219 [Грінченко, I: 60]);

2) пояснення за допомогою наведення російського фразеологічного відповідника (іноді з додатковою лексемою): **да́тися в зна́кі** «дать себя знать»: (*Татари й турки дались в знаки й поспільству й шляхті.* К. ЦН. 208 [Грін-

ченко, II: 170)]; **на всі заставки** «изо всехъ силъ, во всю ивановскую, во все лопатки и пр.»: (*Сі баби ніяк не збагнуть, що сьогодні можна з чоловіком рубатись на всі заставки, а завтра гуляти вкупі по братерськи.* К. ЧР. 242. *Гей, ріжте на всі заставки музики.* К. ПС. 24 [Грінченко, II: 100]); **на глум подати** «отдать на посмеяніе»: (*На глум старих звичай не подаймо.* К. ПС. 23 [Грінченко, I: 291]); **з давна, з давнього давна, з давніх давн** «издавна, съ незапамятныхъ временъ»: (*І батьки наші казали, що зробив ти в давні давна.* К. Псал [Грінченко, I: 355]); **дати, завдати чосу** «дать трепку»: (*Задали ж ми чосу дияволенному Кирикові! Кривавого дали прочухана.* К. ЦН. 274 [Грінченко, IV: 473]); **гострити очі, язики** «острить зубы, замышлять противъ кого»: (*І ворог мій на мене очі гострить.* К. Іов. 36. *Язики на мене гострять.* К. Псал. 313 [Грінченко, I: 319]); **хвоста вкрутити** «сбить спесь»: (*Швидко ми вам хвоста вкруtimo! не довго гордуватимете нами.* К. ЧР. 72 [Грінченко, IV: 393]); **ка'-зна-що** «чортъ знаетъ что, дрянъ; чепуха»: (*Прийде ка'-зна-що, ка'-зна-звідки, та й грукотить, як воріт не розламає.* К. ЧР. 5 [Грінченко, II: 202]); **лизати губи до кого** «за кемь ухаживать, зариться на кого»: (*Лизав до молодой губки, буркотав як голуб до голубки.* К. МБ. X. 3 [Грінченко, II: 358]);

3) витлумачення з елементами етимологічного аналізу, коли викладено причини появи ФО: **мені й содухи** «два первыя слова похороннаго песнопенія: «Со духи праведными скончавшуся...»; употребляются въ значеніи: смерть, конецъ»: (*Да ти ж мене й не брязнеш так об землю, щоб тут мені й содухи.* К. ЧР. 168 [Грінченко, IV: 164]).

4) пояснення за допомогою найближчих російських відповідників так званих малокомпонентних фразеологізмів: **на кшталт, кшталтом (чого)** «на подобіе, на манеръ»: (*Почали козаки жити на лядський кшталт із великої роскоші.* К. ЧР. 32 [Грінченко, II: 336]); **до любовсти** «въ свое удовольствіе, по своему желанію: (*Боклаги з напитками і всякі ласощі. Пий і їж до своєї любовсти, хто хочеш.* К. ЧР. 85 [Грінченко, II: 386]).

Ми виявили багато ФО, що функціонують у творах П. Куліша й подані в «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка, але не зафіксовані у лексикографічних і фразеографічних кодексах української мови пізнішого часу. Наприклад, ФО **в'язати в лика** «брать въ неволю»: (*Попереду біжить чавуш великий і грамоту султанову читає: в'язати в лика всіх, або стинати.* К. ЦН. 212 [Грінченко, II: 358]); ФО **кусати вуса** «виявляти почуття досади, образи»: (*Козаки, прислухаючись, тільки уси кусають.* К. ЧР. 314 [Грінченко, II: 332]); ФО **підпускати, підвозити москаля** «брехати, обманювати»: (*Не слухайте, батьки, сього ледащиці: підвезе він вам москаля!.. Не москаля я вам підвіз, а роблю все по правді.* К. ЧР. 376 [Грінченко, II: 447]);

У Грінченковому словнику знайдено ФО, що також зафіксовані й у СФУМі, але з іншим значенням. Наприклад, ФО **мається добре** Б. Грінченко пояснює як «хтось матеріально забезпечений»: (*А як він собі **мається добре**, то й бояре... і тії за його тягнуть руку.* К. ЧР. [Грінченко, II: 410]). У СФУМі цей зворот видозмінений: **матися (мати себе) гаразд** подано зі значенням «добре себе почувати, бути здоровим і щасливим» [СФУМ: 381].

ФО **класти честь на собі, ходити правим робом, ходити лихим робом** у Грінченковому словнику проілюстровані цитатами з творів П. Куліша, названі звороти не зафіксовані у СФУМі, проте наявні в СУМі. ФО **класти честь на собі** «через повагу до самого себе щось не робити» ілюструється у словниках різними цитатами з творів П. Куліша: (*Давно я потоптав би сю ледарь, та тільки **честь на собі кладу**.* К. ЧР. 106 [Грінченко, II: 248]); **класти (покласти) на собі честь** «не бажати принижуватися і втрачати свою гідність»: (*Сідлай коня! Тебе б треба, взявши за шию, вести до обозу на віршовці, як собаку, та вже я **честь на собі кладу**: пограй уже, так тому й бути, в останній раз на коні* [СУМ, X: 317]). ФО **ходити правим робом** «дійснювати справедливо», **ходити лихим робом** «дійснювати дурно» супроводжували цитатами з Кулішевих творів тільки у «Словарі української мови», хоч і зафіксовані у СУМі: (*А хто **правим ходить робом**, того милуй.* К. Псал. 13 [Грінченко, IV: 25]); **ходити лихим робом** «діяти дурно»: (*І я їх покинув на волю їх серцю; нехай собі **ходять** лихим своїм робом.* К. Псал. 190 [Грінченко, IV: 25]); **ходити лихим робом** «діяти несправедливо, чинити погане, недобре»; **ходити чистим (правим) робом** «діяти, чинити, поводитися як належить, по-справедливому» [СУМ, VIII: 582]).

У сучасних кодексах зворот **підвернути під корито** має тлумачення «позбавити кого-небудь привілеїв, влади і т. ін.»: (***Підвернемо** тепер ми **під корито** ваших полковників та гетьманів; заведемо на Вкраїні інший порядок; не буде в нас ні пана, ні мужика, ні багатого, ні вбогого* [СФУМ: 381]). Б. Грінченко пояснює цю ФО як «одолець» і подає дещо усічену цитату: (***Підвернемо** тепер ми **під корито** ваших полковників та гетьманів* К. ЧР. 285 [Грінченко, II: 284]); ФО **куряча голова** «некмітлива, нерозторопна, неуважна людина» [СФУМ: 157] у Грінченковому словнику пояснена одним словом «дуракъ» [Грінченко, II: 331]: (*– Що, – каже, – я за **куряча голова!** Кого я йду рятувати? Хіба в неї нема жениха боронити?* [СФУМ: 157]); (*– Ми плачемо. А Кирило Тур тоді: «Не плачте, **курячі голови!** Вам треба радуватись, а не плакати»* [СФУМ: 157]); (*«Не плачте, **курячі голови!** Вам треба радуватись, а не плакати».* К. ЧР. 416 [Грінченко, II: 331]). ФО **жадною мірою**, яка «вживається для підсилення висловлення; ніяк, нізащо, зовсім і т. ін.» (перев.

із запереч.), подана у СФУМі з цитатами з Кулішевих творів : (– *Бачте, як наші бурсаки-спудеї біжать за ворота? Жодною мірою не вдержити їх, як зачують запорожців* [СФУМ: 393]); (*Попали мене у свої руки прощальники, силють срібло-золото, не одпускають од себе жодною мірою* [СФУМ: 393]). З тим самим значенням ця ФО наведена в Грінченковому словнику, хоч її супроводить тільки одна усічена цитата: (*Не одпускають (прощальники) од себе жодною мірою*. К. ЧР [Грінченко: II: 431]).

Зворот **вкрутити хвоста́** «присмирити, приборкати когось; обмежити кому-небудь свободу дій»: (– *Та постривайте, постривайте, пани кармазини, – гукнув один товстопикий синьокаптанник, – швидко ми вам хвоста вкруtimo! Не довго гордуватимете нами!* [СФУМ: 116]) Б. Грінченко пояснює як «сбити спесь» й додає до нього усічену цитату: (*Швидко ми вам хвоста вкруtimo! не довго гордуватимете нами!* К. ЧР. 72 [Грінченко, IV: 393]).

У Грінченковому словнику не всі ФО мають пояснення. Багато з цих зворотів можна виявити серед цитат-ілюстрацій, поданих до реєстрових слів. Наприклад, ФО **із віка в вік** «завжди, постійно, весь час» засвідчено в ілюстрації до слова **жизняний**: (*Се воля жизняних непохибних законів, що сила силою із віка в вік була*. К. Дз. 177 [Грінченко, I: 484]); ФО **серцем чути** «підсвідомо, інтуїтивно передбачати що-небудь, здогадуватися про щось» наявна в цитаті-ілюстрації до слова **чуйно**: (*Я серцем чуйно ті печалі чую*. К. Дз. 200 [Грінченко, IV: 477]); ФО **стояти перед очима** «постійно з'являтися в уяві, не зникати» (про образи, картини і т. ін.) подається в реченні-ілюстрації до слова **автентичний**: (*Що більш довідуватимемось про неї (старовину українську) з аутентичних джерел, то все виразніш стоятиме вона перед очима нашого духа*. К. Досв. [изд. 1876]. 3 [Грінченко, I: 3]). Ми знайшли понад триста таких прикладів використання ФО. Більшість зі зворотів, не виділених у Грінченковому словнику, але вилучених під час аналізу з речень-ілюстрацій до реєстрових слів, фразеографічно опрацьовані, як-от ФО: **брати очі** «вабити своєю красою, яскравістю барв, кольорів і т. ін.» [СФУМ: 54; СУМ, I: 229]: (*Бере очі, вабить серденько красою*. К. Досв. 68 [Грінченко, I: 120]); **день і ніч** «постійно, весь час» [СФУМ: 191; СУМ, II: 243]: (*Вистовець*) *летів одвукін з Низу день і ніч*. К. ПС. 135 [Грінченко, III: 38]); **гострити язик** «збиратися влучно і дошкульно сказати щось, готуватися до якоїсь розмови (перев. неприємної для когось)» [СФУМ: 164; СУМ, II: 145]: (*Язики на мене гострятъ*. К. Псал. 313 [Грінченко, I: 319]).

Деякі виявлені вислови належать до сучасного активного слововжитку, через що, на нашу думку, мають бути кодифіковані у фразеографічних кодексах. Це стосується, наприклад, зворотів **столи погнулися** «занадто ве-

лика кількість чогось, переважно про страви»: (*Столи його погнулись від м'ясива*. К. Іов. 47 [Грінченко, III: 232]); *зо жменю* «дуже мало»: (*Оглянувся Сомко, аж при йому тільки зо жменю старишини*. К. ЧР. 340 [Грінченко, I: 487]).

Отже, після здійсненого аналізу ФО, що функціонують у мові різножанрових творів П. Куліша та зафіксовані в «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка, можемо цілком обґрунтовано твердити: перед національною фразеографією стоїть важливе завдання укласти Словник фразеологізмів ідіолекту письменника. Одним з етапів цієї комплексної роботи міг би стати Словник фразеологізмів, наявних у мововжитку П. Куліша й не засвідчених у лексикографічних (фразеографічних) працях ХХ ст., першим кроком до якого буде ця стаття.

Література

1. Барвінський О. Історія української літератури. – Ч. II – Львів, 1921. – С. 176.
2. Бурячок А. А. Словник Б. Грінченка в контексті слов'янської лексикографії // Борис Грінченко: Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження видатного українського письменника, вченого, громадського діяча. – Ворошиловград, 1988. – С. 97–98.
3. Горещкий П. Й. Історія української лексикографії. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. – 242 с.
4. Єрмоленко С. Я. До 190-річчя Пантелеймона Куліша / С. Я. Єрмоленко // Культура слова. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 72. – С. 6–15.
5. Єфремов С. Як повстав Грінченків словник // Словник української мови. – К.: Горно, 1928. – С. 5.
6. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій пол. ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Х.: Вища школа, 1985. – 152 с.
7. Неровня Н. З історії української фразеології і фразеографії та їх сучасні проблеми // Українське мовознавство / Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 38. – К., 2008. – С. 152–159.
8. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підруч. / В. М. Русанівський. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. – К.: АртЕк, 2002. – 424 с.
9. Скиба І. Г. Регіональне та інтеррегіональне в українській лексикографії кінця ХІХ – початку ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Луганський національний університет ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 19 с.
10. Словарь української мови: у 4 т. / [упор. з дод. влас. матеріалу Б. Д. Грінченко]. – К.: Вид-во «Довіра», 1997. – (Надруковано з видання 1907–1909 рр. фото-механічним способом).

Джерела

- Грінченко** Словарь української мови : у 4 т. / [упор. з дод. влас. матеріалу Б. Д. Грінченко]. – К. : Вид-во «Довіра», 1997. – (Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом).
- К. Бай.** Куліш П. Байда, князь Вишневецький. Драма. – Спб., 1885.
- К. Дз.** Куліш П. Дзвін. Староруські думи й співи. – Ж., 1893.
- К. Досв.** Куліш П. Досвітки. Думи й поеми. – Спб., 1862.
- К. Дс.** Дівоче серце. Ідилія П. А. Куліша. – К., 1876.
- К. Іов.** Іов. Переспів Павла Ратая (П. Куліша). – Л., 1869.
- К. МБ.** П. Куліш. Маруся Богуславка. Поема. (Літературно-науковий вісник, 1899, кн. X, XI, XII; 1901, кн. II, III).
- СУМ** Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
- СФУМ** Словник фразеологізмів української мови : [укл.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка. 2008. – 1097 с.
- К. ПС.** Куліш П. Драмована трилогія. Частина друга. Петро Сагайдачний. – Х., 1900.
- К. Псал.** Псалтир або книга хвали Божої. Переспів український Павла Ратая (П. Куліша). – Л., 1871.
- К. Хм.** Хмельниччина. Історичне оповідання П. Куліша. – Спб., 1861.
- К. ЦН.** Куліш П. Драмована трилогія. Цар Наливай. Староруська драма. – Х., 1900.
- К. ЧР.** Чорна рада, хроніка 1663 року. Написав П. Куліш. – Спб., 1857.

Lyudmyla USTENKO

Actuality of conclusion of Idioms idiolect writer's Dictionary was motivated.

Phraseological units from different styles and different genres in Panteleymon Kylish's texts which are fixed in «Ukrainian Dictionary» published by Borys Grinchenko were analysed in the article. Analysis of idioms interpretation in different lexicographical codes was held. Not the same ways of explanation of phraseological units which are accompanied by illustrations from Kulish's writings were stressed.

Keywords: phraseological unit, dictionary, national phraseographic, vocabulary, lexicography, lexicographical material.

СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ

Людмила Дядечко
Оксана Суховій

Адамів рід у фразеографічному висвітленні

Сьогоденне повернення пострадянського суспільства до християнських цінностей стимулювало роботу лексикографів з опису одиниць біблійного походження. В україністиці знаковою стала поява довідника А. П. Коваль «Спочатку було слово» (Київ, 2001 р.). У русистиці ж спостерігаємо справжній «біблієграфічний» бум: за останнє десятиріччя тільки перекладних російсько-іншомовних словників біблеїзмів – як у книжковому, так і в електронному форматі – вийшло майже 20.

Значна кількість довідкової літератури, однак, ще не свідчить про масштабність та повноту відображення утворень зі Святого Письма, у т. ч. й у перекладній фразеографії. По-перше, серед російсько-іншомовних словників біблійних фразеологізмів немає жодного російсько-іншослов'янського. По-друге, переважна більшість укладачів, добираючи одиниці опису, орієнтуються не стільки на мовленнєву практику, скільки на реєстри попередників або безпосередньо на тексти Старого та Нового Заповітів, як це бачимо насамперед у цитатниках і збірниках афоризмів із Біблії, тому значна частка активно вживаних в українському та російському мовленні зворотів, джерелом яких є Книга Книг, залишається не зареєстрованою у словниках. До таких зворотів, зокрема, належать фразеологізми з першим компонентом *Адам / Адамів*.

Частину з них (а саме ті, що позначають людство) представлено в цій публікації, що є фрагментом створюваного російсько-українського тлумачного словника старозаповітних фразеологізмів. Поширеність одиниць, а отже, їх мовний характер підтверджено не менш як сьома – десятьма контекстами в кожній мові.

Словникова стаття складається з двох частин. У першій частині наводиться російський зворот та його переклад українською й указується біблійний контекст – джерело звороту. Друга частина присвячена структурно-семантичному опису фразеологізму в російській, а потім в українській мові в такій послідовності: спочатку подано (курсивним петитом) структурні узуальні

варіанти звороту, потім – тлумачення з нумерацією значень. Якщо зворот в одній із мов зафіксовано в довідниковій літературі, то в кінці статті названо вихідні дані відповідного видання.

Словникові статті подаються з купюрами: в основному вилучалися ілюстрації.

Умовні позначення

- < – створено на базі контексту
 - [] – варіативні компоненти фразеологізму
 - () – факультативні компоненти фразеологізму
 - – відокремлення назви цитованого тексту від самого тексту
 - *** – кінець опису російського та початок опису українського фразеологізму
 - – зафіксовано у словниках
- Скорочення загальноприйняті.

Адам и Ева — Адам і Єва

< Быт., 3: 20.

Адам и Ева; Адам с Евой; прародители Адам и Ева [с Евой]; Адамы и Евы; как [будто / словно / точно] Адам (и Ева) [с Евой] (в раю)

1. Пара влюбленных; муж и жена (*перен.*). ...*молодые люди отправились однажды погулять в московский рай – в Парк культуры и отдыха. Не знаю, о чем они беседовали. У нас обычно молодые люди беседуют о любви. Но ваши **Адам и Ева** были марксисты, возможно, говорили о мировой революции.* И. Ильф, Е. Петров. Золотой теленок, гл. 27.

2. Первые люди на Земле. *Довольно жить законом, / данным **Адамом и Евой**. // Клячу историю загоним. Левой! / Левой! / Левой!* В. Маяковский. Левый марш (1918). *Возможно, среди подобных <африканских> племён и жили те самые «**Адам и Ева**», чей генетический материал до сих пор присутствует в каждом из нас. Их имена поставлены здесь в кавычках потому, что это не те **Адам и Ева**, о которых говорится в Библии. Это вполне конкретные мужчина и женщина, потомками которых являемся мы все, ныне живущие люди.* Миграция человечества (цит. по: ufo.obninsk.ru/homo7).

3. Только для *мн.* Все человечество; мужчины и женщины (*перен.*). ...*те, кто производит, не могут все купить, что произвели. Я не знаю, какой средний % они могут купить из того, что они произвели, предположим, это 25%. Это значит, что остальные **Адамы и Евы** должны чем-то заниматься, чтобы купить остальные 75 % товаров, иначе производство деградирует. Значит, нужны военные, судьи, юристы, банкиры и все прочие...* Alexsword.livejournal.com, 31.10.2009.

4. Морально чистый, наивный, бесхитростный человек; тот, кто естествен, не обременен условностями цивилизации; безмятежное дитя природы (часто об обнаженных) (*перен.*). «...только мы снова догадались, как вернуть счастье... <...> Да! Мы помогли Богу окончательно одолеть диавола – это ведь он толкнул людей нарушить запрет и вкусить пагубной свободы, он – змий ехидный. А мы сапожищем на голову ему – ттрах! И готово: опять рай. И мы снова простодушны, невинны, как **Адам и Ева**. Никакой этой путаницы о добре, зле: все – очень просто, райски, детски просто. Благодетель, Машина, Куб, Газовый Колокол, Хранители – все это добро, все это – величественно, прекрасно, благородно, возвышенно, кристально-чисто. Потому что это охраняет нашу несвободу – то есть наше счастье». Е. Замятин. *Мы*. Обычно в список самых сексуальных отелей мира попадают крошечные гостинички типа бунгало, прячущиеся в зелени малолюдных или необитаемых островов. Смысл предлагаемой сексуальности лежит на поверхности. Дескать, почувствуйте себя **Адамом и Евой** и ничего не стесняйтесь. Интересные факты о Турции // Iz.tomica.ru. Вот как описывает Гончаров <...> жизнь в барском доме: «Их главной заботой была кухня и обед...». Можно добавить еще сон. Да и засыпали-то они где попало, **словно Адам и Ева в раю** или персонажи сказки о спящей красавице. Сочинение «Мифологические модели мира в романе И. А. Гончарова «Обломов»».

5. Первые грешники. **Адам и Ева** • Ева. Адам! Адам! кто ветви клонит? / Кто клонит, слабую, меня? / В певучих волнах тело тонет, / Твои – касанья из огня! / Адам. Что жжет дыханье, Ева! Ева! / Едва могу взглянуть, вздохнуть... / Что это: плод, упавший с древа, / Иль то твоя живая грудь? В. Брюсов.

6. Человек во плоти, со всеми его грехами (*перен.*). Все мы **Адамы и Евы**. Никто не без греха. Разг., 2010.

Адам і Єва; (прабаб'яки) Адам та Єва; Адам з Євою;

Адами та Єви [адамы та еви];

як [мов / наче / неначе] Адам і [та] Єва (в раю)

1. Пара закоханих; чоловік та дружина (*перен.*). ... А в буковинській Гуцульщині вам <...> покажуть рукою: «А ондечки живуть **Адам і Єва**» – і вам перехопить дух від несподіванки: як? А так. Насправді молодого господаря звати Микола, але по-батькові він Адамович, а дружина у нього Єлена. Мають четверо чи п'ятеро діточок. Живуть – газдують. Коли гараздують. Коли бідують. Як усі. Але в Околенчику їх усі називають **Адамом і Євою**.

*Файно! М. Матіос. Водій для Президента в краю Адама і Єви // Україна молода, 16.05.2008. Мені здавалось, я молила, / Гадала, вже довіку – ні. / Та пахне березнева сила / Проваллям тиші у вікні. / Вже скоро. Вибухнуть дерева. / Зеленим пір'ям вздовж дощів. / ... А поки що **адами й єви** / у кожнім дереві й куці. К. Туз. Мені здавалось, я молила... (2004).*

2. Перші люди на Землі. Звідки ми прийшли, де і коли жили наші спільні пращури, наші **Адам і Єва**, як саме відбувалася міграція людства у часі та просторі, де колыска першої людини – на всі ці запитання виконавці проекту <назва якого – генографія> планують відповісти за 5 років. О. Горбенко. Історія в генах // ж. «Український тиждень», 2005, № 4. *Все обійшло: дозвілля, книги, / Оселя... Розійшовсь туман. / І ось ми на уламку криги, / А вколо – лютий океан. / Ми двоє, **як Адам і Єва**. / За обрієм – хвиляста муть. / І ані голуб, ані меві / В безокім небі не майнуть.* Є. Маланюк. Все обійшло: дозвілля, книги... (1948).

3. Звичайно у мн. Усе людство; чоловіки та жінки (перен.). **Адам і Єва** облюбували Одещину? • Захід <у селищі Затока Одеської області> мав назву «**Адам і Єва у ХХІ столітті**» і був присвячений обміну інформацією про соціально-гендерні відносини в різних країнах. Товариш, 14–16.07.2007. Колись, коли «Новий Шлях» був bastіоном самих чоловіків, переважно «магістрів», то вони жили в переконанні, що Бог тому сотворив Адама першого, а тоді Єву, щоб світ знав, що чоловіки є важнішою частиною людства, ніж жінки. Тепер, на щастя, і «**Адами**», і «**Єви**» мають однакові шанси і однакові права. Сторінки Віри KE: Хроніка. Коментарі. Різні // Infoukes.com/newpathway, 2006.

4. Морально чиста, наївна, щира людина; той, хто не обтяжений умовностями цивілізації; безтурботне дитя природи (часто про оголених) (перен.). Мене часто підвозили селяни, а часом і ночувати лишали в себе. Я їм щедро й гаряче віддячував за те прокламаціями та брошурами. Селяни в ті часи були ще невинні, **як Адам і Єва в Раю**, і брали мої подарунки охоче. В. Винниченко. Хома Прядка. Цілими днями копаються ці люди на кургані, перебирають кісточки якихось далеких предків... Жінки, як і студенти, одягом себе не обтяжують, роздягнутими працюють там, такими й сюди йдуть, – видно, їм подобається уявляти себе дикими. «Бач, які **Адами та Єви**, – кидає невдоволено Вовкодав. – В місті такого страмовиська собі не дозволили б, а тут кого їм соромитись? Людей нема, самі бульдозеристи кругом!». О. Гончар. Тронка, 10. Відвідайте спа-курорт на Мальдівах. За словами Наталії Труш, на цих островах легко злитися з природою і відчувати себе **Адамом і Євою** в квітучому Едемі. Білий пісок, слі-

пуче сонце, найблакитніше море і небо, екзотичні квіти та зелені пальми – це острів мрії. Т. Фінкевич. Відчуйте себе Адамом чи Євою // сайт «Порадник», 06.05.2008.

5. Перші грішники (церк.-реліг.). **Адам і Єва** • Я ж казав тобі, Єво, що нас таки виженуть з раю! – І нащо тобі здався отой заборонений плід!.. Бог навчив, що ти – краща, і я тебе все ще кохаю, – Тільки я тепер грішний, і вже мені сниться Ліліт. Пісня (авт. слів та муз. І. Жук).

6. Людина тілесна, з усіма її гріхами (перен.). Ось ми двоє на уламку криги / Й навколо нас бушує океан. / Ні голуб не злетить, ні крикне мева. / Безоке небо зморою лягло. / Останні із людей – **Адам і Єва** – / Покутуєм за кров, за гріх, за зло. Є. Маланюк. Все обійшло: дозвілля, книги... (1948). І тут ізгори неба спустилися Ангели – **Адами і Єви** нової епохи і саду Гомори. В них у руках були мечі і списи, а за спинами – крила і радість – вони почали тепер наводити світовий порядок і новий світ. Повернулися на грішну землю. Для того, щоб творити вічність. О. Сірій. Інценівка «Джен Ейр» Ш. Бронте, протидія 1.

— Мокиєнко В. М., Лилич Г. А., Трофимкина О. И. Толковый словарь библейских выражений и слов. – М.: АСТ; Астрель, 2010. – С. 37: *Адам и Ева* 'о первых мужчине и женщине'; Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 19: як *Адам і Єва в раю*, зі сл. невинний.

Адамово плем'я — Адамове плем'я

< Адамов род.

Адамово плем'я; плем'я (праотця / ветхого) Адама

1. Все человечество (перен.). ...каждая новая великая книга, заново утверждающая божественное происхождение и благодатное предназначение **Адамова племени**, утверждает, что Дарвин врет: хомо сапиенс, конечно, дитя природы, и даже бестолковое – как дитя, но удел его не в борьбе за выживание вида, будь то славяне или пролетариат, а в том, чтобы со временем изжить зло и огнестрельное оружие, как некогда он изжил хвост, клыки и буйную волосатость, чтобы со временем в нем не воды было восемьдесят процентов, а разума и души. В. Пьецух. Нос (Из цикла «Рассуждения о писателях»). Бога он <Ленин> часто жалел и об **Адамовом племени** тоже печалился, в сущности, он был готов плакать о каждом. В слезах, будто слепой, выставив перед собой руки, он искал и искал выход, по-прежнему верил, что он есть. В. Шаров. Будьте как дети.

2. Все люди как одна семья; человечество, состоящее из себе подобных, со всеми их достоинствами и пороками (перен.; обычно

неодобр. или ирон.). Тверской летописец, сказавши о примирении своих князей, прибавляет: «И радовахусь бояре их, и вси вельможи их, тако же гости и купцы и вси работники, людие роды и **племена Адамова**; вси бо сии един род и **племя Адамово**, и цари, и князи, и бояре, и вельможи, и гости, и купцы, и ремесвенницы, и работнии людие, един род и **племя Адамово**; и забывшися друг на друга враждуют и ненавидят, и грызут, и кусают, отстоящи от заповедей божиих, еже любити искренняго своего яко сам себе». С. Соловьев. История России с древнейших времен, т. 4, гл. 3. ...по словам «Ильи» выходило, что перед потопом сами люди денно и ночью наполняли землю грехами, пока Господь, отчаявшись, не махнул рукой на **Адамово племя** и не дал ему захлебнуться в собственном зле. В. Шаров. Будьте как дети.

3. Мужчины. ...не будем лукавить и отрицать, что большинство представителей «**адамова племени**» хоть раз в своей жизни мечтали просочиться невидимкой на девичник и подслушать «то, о чем не говорят». Просто из чистого любопытства или, пытаюсь найти ответ на извечный вопрос: «Чего хочет женщина?». Московский комсомолец (Волгоград), 13.02.2004.

Адамове плем'я; плем'я (ветхого) Адама

1. Усе людство (перен.). Як лист злітає восени до бурт За першим другим, поки на галузі Останній не загляне в самий нурт, – **Адамове так плем'я** в шумній тузі Одне за одним збілось у човні, Мов птаство, скупчене в сильці, у крузі. Данте Аліг'єрі. Божественна комедія (пер. з італ. Є. Дроб'язка).

2. Всі люди як одна сім'я; людство, що складається з подібних до себе, з усіма їхніми достоїнствами та вадами (перен.; звичайно несхв. або ірон.). «Гарненьке діло! <...> Сама обікрала мене, як останнього роззяву на ярмарку. <...> Ох, люди! – Півняче Перо раптом здер свого замишевого берета <...> – **Адамове плем'я**! Мене обзивають мідною пелькою, а самі – тільки загався!». Г. Л. Олді. Пасербки восьмої заповіді.

3. Чоловіки. МЗС Данії нещодавно попередило про те, що при оформленні віз та інших супровідних документів для в'їзду на батьківщину казкаря Андерсена чоловіки, зважаючи на нетрадиційну сексуальну орієнтацію деяких представників **Адамового племени**, повинні вказувати стать своєї дружини. І. Крайній. Ваша дружина – жінка чи чоловік? / Україна молода (архів).

Адамово ребро — Адамове ребро

< Быт., 2: 22.

Адамово ребро; Адамово [-и] рёбрышко [-и];

ребро [рёбрышко / -и] Адама; Адамова косточка [кость]

1. Женица; женица как существо, неразрывно связанное с мужчиной (перен.). **Адамово Ребро** • Откуда ты всё знаешь обо мне? / Чем я дышу, чем я живу и маюсь, / Как будто изнутри, а не извне / Ты видишь суть мою. <...> И стонет обнажённое нутро, / И мечется, и вопрошает: « Кто ты? » / — Я — Женица! **Адамово Ребро**. / Я из тебя выросла. Я плоть от плоти / Твоей, чьё обнажённое нутро — / Как грешная душа на эшафоте. // Я — Женица! Во мне заключены / И Альфа, и Омега Сотворенья, / Я познаю тебя из глубины, / А ты, глупец, всё ищешь ухищренья / Солгать! Л. Шарга (2008). Сегодня, в канун единственного дня в году, когда «**ребрышки Адамовы**» отделяются от сильных созданий, я хочу выразить восхищение своим подругам, знакомым и незнакомым, имя которым — Женицы. Донецкие новости, 05.03.2009.

2. Женица, социально менее значимая, чем мужчина; существо слабое, второго сорта (перен.; обычно ирон. или пренебр.). Позднышев («Крейцера соната») убивает свою жену. Он знает, конечно, что убивать нехорошо, знает библейское «не убий», но это не мешает ему убить жену. «На это у него причина есть». <...> Правду говоря, библейское «не убий» относится, прежде всего, к Каину-Авелю, то есть к братьям. К сестрам и прочим женицам (Ева — **ребро Адамово**, она не человек, а только ребро человека) «не убий» не относится. Я. Фельдман. Лев Толстой как психолог и моралист: «Крейцера соната» и другие тексты. (Как банальны порою слова для других — «время лечит...». Мне бы матом сейчас раздробить выползающий гвоздь.) Видишь — женицы в соль омыают последнюю встречу — Ты прости их за слабость, сам знаешь — **Адамова кость**. Д. Ламан (Дачный). К дождю... (2009). **Шустрое ребро Адама** — название ирон. детектива Д. Калининой (2006).

3. Народное название растения горичник, корень которого по форме напоминает ребро (перен.).

Адамове ребро; Адамове реберце; Адамова кістка; ребро Адама

1. Жінка; жінка як істота, нерозривно зв'язана з чоловіком (перен.). Андрій полюбив дівчину / із польського роду, / закохавсь по самі вуха / у дівочу вроду. / Мало того, дівка славна, / Бог, її добро, / душу мала, вся в Андрія — / **Адама ребро!** Юрко Нотоцо. Тарас Бульба (Песимістична поема). Місцеві «батьושечки» дуже слабкі щодо «**Адамових реберців**» і мало не що-

тижня за ту слабкість платять власними святими ребрами... О. Вишня. Жінвідділ. «**Ребра Адама**» – назва команди КВК з Луцька.

2. Жінка, соціально менш вагома, ніж чоловік; істота другого гатунку (*перен.*; *ірон.* або *зневажл.*). *Вмістилище гріха, другий сорт або **ребро Адама** • Часто доводиться чути, що «церковники» нібито стверджують: жінка – «вмістилище гріха». Через неї, мовляв, гріх до людини увійшов. І що перша і справжня, повноцінна людина – Адам, чоловік. А Єва – з ребра, означає «другий сорт».* Інтернет-журнал «Амвон», публ. 28.02.2008.

3. Народна назва смовді, корінь якої за формою нагадує ребро, та ін. рослин (*перен.*).

– Коваль А. П., Коптілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 11: *адамове ребро*, жарт. ‘жінка’; Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. – К.: Либідь, 2001. – С. 20: *адамове ребро, адамове реберце*, жарт. ‘жінка’; Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 596: *адамове реберце*, жарт. ‘жінка’.

Адамово семя — Адамове сім'я

< Быт., 4: 25; Тов. 8: 6.

Адамово семя; семя (праотця / ветхого) Адама

1. Все человечество (*перен.*). ...заповедь Божью нарушила Ева. Разгневался гневом великим Господь. Низринул людей он на низкую землю И смерти обрек непокорную плоть, Адамову горькому плачу не внемля. С тех пор испытало **Адамово семя** Срамные позоры и злые напасти, Великие беды несправедливой власти И Горя нечистого вечное бремя. Горе-Злочастье. Переложил на современный язык Н. Марков (1896).

2. Все люди как одна семья; человечество, состоящее из себе подобных, со всеми их достоинствами и пороками (*перен.*; *обычно неодобр.* или *ірон.*). *Ванцы добры и злы, незлобивы и злорадны, самоотверженны и лукавы, как все отпрыски **Адамова семени**, только они еще с особенным чувством юмора, то есть с готовностью обхохотаться надо всем и вся. Включая самих себя.* Л. Аннинский. Дорога и обрыв (опубл. 2010). **Адамово семя** • До нас прошло немало время, Людей прибавилось числом И все мы здесь, **Адама семя**, Но кое-кто, забыл о том. Я разделил судьбу народа В другой стране, и вижу я: Машины времени не надо, На все этапы бытия. А. Краснов. Адамово семя (2001).

3. Мужчины как средоточие греха, зла (*перен.*). *Живущие в мире правильно, Наверное, не раскаиваются. Но где найти их, праведных? Мы*

*все во грехе зачинаемся! А все началось с Евы: Очень ей было надо Трогать познания древо И искушают Адама. / И мы – / **Адамово семя**, / Размноженное в поколениях, / Взяли на женщину бремя / Любовного грехопадения.*
Е. Прасолов. Искушение.

Адамов сѣм'я; сѣм'я (ветхого) Адама

Все людство (*перен.*; *рідко*). Імперія як централізована Ойкумена означена символом Райського Дерева, чії плодоносні гілки окреслюють периферію, а живильні корені радіально асимілюються в Центрі. Точка експансійного зеніту є надиром абсолютної суб'єктності. Істинною реалізацією експансії є ануляція периферії в акті тотальної імплозії – повернення **сѣм'я Адама** в райську обитель Духу. Smierc Polarstern. Прологемени правого іdealізму //Politonomia.org.ua.

Адамов род — Адамів рід

< Быт., 4: 1–2; 17; Тов. 8: 6 и др.

Адамов род; род (праотца / ветхого) Адама; род (прародителей)

Адама и Евы [Адама с Евой]; адамов корень

1. Все человечество (обычно со всеми его грехами и недостатками) (*перен.*). К чему, скажите мне, хранительная стража? <...> Иль опасаетесь, чтоб чернь не оскорбила / Того, чья казнь весь **род Адамов** испустила, / И, чтоб не потеснит гуляющих господ, / Пускай не велено сюда простой народ? А. Пушкин. Мирская власть. Землица-то добрыми людьми жива, а коль токмо злоделатели гнездиться будут, тогда и погибель всему **корню Адамову!** Дьявол-то сеет плевелы, а святые старцы-то корчуют! В. Сорокин. Роман (1994).

2. Мужчины. Куда ни глянь – везде матриархат, / **Адамов род** совсем к стене приперли. / У старцев сплошь келейницы сидят: / Келейники, наверно, перемерли. Роман, иеромонах. Наседкам (29.03.2001), скит Ветрово.

3. Прямые потомки Адама (*церк.-религ.*). Умер Аран, брат Абрама, и умер очень рано от болезни. До сих пор в **роде Адамовом** от болезней не умирали, а Аран умер: «И умер Аран при Фарре, отце своем, в земле рождения своего, в Уре Халдейском» («Быт.», 11: 28). Ю. Бабинов. Возникновение зла на Земле, гл. 1 (2005).

Адамів рід; рід (ветхого) Адама; рід Адама і Єви; Адамова рідня

1. Все людство (звичайно з усіма його гріхами й вадами) (*перен.*). ...як Адам, переступивши заповідь, прийняв у себе закваску нечистих пристрастей, так і ті, що народилися від нього, – увесь **Адамів рід** (за спадко-

ємством) стали причасниками тієї закваски і, з її поступовим збільшенням, в людях настільки помножились гріховні пристрасті... Зло так зросло в людях, що забули вони про Бога і стали поклонятися бездушним каменюкам. Уже не мали й поняття про Бога – настільки закваска злошкідливих пристрастей заквасила **рід ветхого Адама**. Святий Макарій Великий. Темний стан людини, що згрішила, ч. 22. *Якщо ж тобі, мій друг, усе не так, То, може, ти – зруйнований маяк. Песимістично дивишся на світ, Для тебе грішні всі, **адамів рід**.* В. Бондарчук. Кульбаба (2007). *Родивсь Христос: Адам гуляє. Є нова свита і кожух, І Єва в плахті походжає, І знов радіє дух. Тепер і в вас жупани нові, Бо ви **Адамова рідня**, – Так будьте ж з празничком здорові, Гуляйте, пийте хоч щодня!* Різдвяна вірша // Українська література XVIII ст.: Бурлескна поезія: Вірші-травестії.

2. Найближчі нащадки Адама (церк.-реліг.). У віці 130 років у Адама з'явився син, якого звали Сиф. Він так само одружився на одній з своїх сестер, у них з'явилися діти, потім внуки. <...> Він помер у віці 930 років. **Рід Адама** продовжувався і, як ми бачимо, у той час люди жили дуже довго. Народження Сифа // Каїн і Авель: сини Адама (logon.org/ukrainian).

Адамов сын — Адамів син

< Быт., 4: 25; (сравн. 1–2); Мих., 5: 7; Сир. 40: 1 и др.

Адамов сын; Адамовы сыны [сынки]; сын [-ы / -овья] (праотца) Адама;
сыновья (и дочери) Адамова племени

1. Человек как носитель греха (перен.; церк.-религ.). Христианство учит, что вина за грех Первого Человека – наследственная, она передается всем его потомкам: каждый человек от рождения «виноват» перед Богом уже в том, что он – человек, **сын Адама**. П. Полонский. Евреи и христианство: несовместимость двух подходов к миру, разд. 3, гл. 8.1.

2. Представитель, -и сильной половины человечества; истинный мужчина со свойственными ему качествами (перен.; обычно шутл.). ...И из лифта, скуля, жестоко избитый и исцарапанный выбежал Полкан – Жучка – Рекс и в поисках убежища юркнул в квартиру своих хозяев. За ним, хвост трубой, продолжая свою атаку, вбежал черный кот, и только за котом с воплями возмущения вбежала Одна из дочерей Евы, и только после нее – Один из **сыновей Адама**... С. Ювачев. Операция «Ы» (Кинороман).

3. Человек как представитель своего рода (перен.). Никогда не забывая об опасности, которая от нее исходит, правильная власть не только, как при коллективизации, пыталась силой оторвать землю от человека, но и выровнять, упростить, снивелировать ее. Сделав одинаковой везде и на всем протяжении, лишить самой возможности соблазнять **Адамова сына**.

В. Шаров. Воскрешение Лазаря. *Честертон весьма убедительно писал о том, что порядок и постоянство – это величайшее чудо, дающееся в руки далеко не всегда. Поэтому поезд, исправно прибывающий на свою станцию в положенный срок, – это и есть подлинная виктория, победа адамовых сынов.* Постоянство Пелевина / Веч. клуб, 11.09.2003.

4. Только мн. Люди со всеми его грехами и недостатками (обычно сынки – ирон. или осужд.). Новые и новые тысячи **сынов и дочерей Адамова племени** обращали свою отчаянную молитву к Господу, но дойти до Него она не могла. В. Шаров. Воскрешение Лазаря.

5. Прямые потомки Адама (в т. ч. об Иисусе Христе) (церк.-религ.). Можно видеть в Христе всего лишь **сына Адамова**, коему навязана чуждая роль, Бар Йосефа, сына Иосифа. Э. Войцеховская. Не быть и быть // Топос, 15.10.2003.

6. Мусульманин (восходит к Корану). И вот зародилось в сердце Ибн Баттуты намерение отправиться в хадж, дабы не только обойти вокруг Каабы, поцеловать знаменитый Черный камень и поклониться могиле Пророка, да пребудет с Ним благословение и приветствие Аллаха, в Медине, но и чтобы посмотреть, как живут **сыны Адамовы** в других мусульманских странах. Д. Микульский. Книга диковинных странствий // Вокруг света, 2007, № 12.

Адамів син; Адамові сини; син [-и] Адама

1. Людина, чоловік (перен.). «Ти боїся, що **син Адама** вб'є тебе?» – запитало левеня, і осел відповів: «Ні, я тільки боюся, що він учинить зі мною хитрість і сяде на мене верхи <...> Може бути, я знайду собі місце, щоб сховатися від обманика, **сина Адама**». Тисяча й одна ніч. Цит. за: Kavigor. ucoz.ua, 2010.

2. Представник, -и сильної половини людства; справжній чоловік з властивими йому рисами (перен.). Коли із яблуні зірвала Єва місяць, / у раї збунтувались буйногрові леві, / **Адамові сини** по світі розійшлися, / здвигаючи міста і тереми для Єви. Б.-І. Антонич. Перша глава Біблії (1935; із збірки «Зелена Євангелія», 1938).

3. Тільки мн. Людство з усіма його гріхами й вадами (звичайно ірон. або осудл.). <Осман:> Ти з Письма Святого знаєш, / Що **сини Адама** / Прийдуть од восток і запад / В рай до Авраама... П. Куліш. Маруся Богуславка, дума 2, ч. 3. «**Сини Адама**» – назва вистави В. Василька за романом О. Кобилянської «Земля».

Адамовы дети — Адамові діти

< Быт., 3: 16; 5: 4.

Адамовы дети; Адамовы детки; дети Адама (и Евы)

1. Род человеческий со всеми его грехами и недостатками (*перен.*; обычно ирон. или осужд.). Главное, что смущало Эмерсона в книге Уитмена, – это «**Адамовы дети**». Так были названы стихи, посвященные сексуальным страстям. К. Чуковский. На подступах к «Листьям травы». Все **Адамовы детки**, все на грехи падки. Пословица.

2. Жители Земли как прямые потомки первых людей. **Дети Адама и Евы** • На сегодняшний день о прямых предках человека известно немного – они жили в Африке 150–200 тысяч лет назад. Среди них жили те самые Адам и Ева, чей генетический материал до сих пор присутствует в каждом из нас. Знание – сила // Znanie-sila.ru/news, 11.05.2000.

3. Человек как существо уязвимое, фактически беспомощное перед силами природы; высшее творение Бога, любимое и охраняемое им (*перен.*). Поэты – **Адамовы дети**... – интервью со Светланой Кековой // Православная вера, 2005, № 12.

4. Как свободное сочетание слов. Сыновья и дочери первых людей на Земле (*церк.-религ.*). ...его утешил вестник Разиель: книга, купно с благовонными пряностями, заключена в золотом ларе и хранится в пещере, и тот из детей Адамовых, кто плотью будет невинен и душою кроток, найдет книгу и снова станет обладать как воображением, так и остроумием, то есть всею мудростью. Таким **сыном Адамовым** был Енох. Т. Манн. Отрок Енох (пер. с нем. И. Эбаноидзе).

Адамові діти; Адамові дітки; діти Адама (і [та] Єви)

В українській мові вислів став крилатим завдяки Шевченковій поемі «Сон» (1844) (див. перший приклад 2-го значення).

1. Рід людський з усіма його гріхами й вадами (*перен.*; звичайно ірон. або осудл.). Не зумів бути іншим у тому потоці, Що ішов до якихось міражних вершин. Я не був ні на лівім, ні на правому боці, Хоча з тими і тими, казали, грішив. Ну, а хто ж без гріха на цім білому світі, Спершу вчаться ходити, а жити – затим. Не даремно ж усі ми – **Адамові діти**, Але хочеться, хочеться бути святим. М. Махінчук. Стою на межі... (2004; зб. «Вереснева просinya»).

2. Людина як істота уразлива, фактично безпорадна перед силами природи; вище творіння Бога, яке він любить і оберігає (*перен.*). А ви в ярмі падаєте / Та якогось раю / На тім світі благаєте? / Немає! не-

має! / Шкода й праці. Схаменіться: / Усі на сім світі – / І царята, і старчата – / **Адамові діти**. Т. Шевченко. Сон. Чорнобиль ще і ще нагадує: всі ми – **Адамові діти**, яким судилося жити в одному, хоч і великому, а все ж часом і небезпечному світі. З реферату «Художнє осмислення чорнобильської трагедії».

3. Як вільне поєднання слів. Сини та доньки перших людей на Землі (церк.-реліг.). Ми дуже дегенерували проти людей колишніх поколінь. Ми далеко не такі інтелекентні і винахідливі, як були **діти Адама і Єви**. Писання показує те, що можна назвати розвинутою технологією з самого початку. У Каїна були знання і талант для будівництва міста! Дружина Каїна – хто вона була? // Вісник Правди, 2008, № 4.

– Коваль А. П., Коптілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 12: **адамові діти** ‘рід людський’; Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. – К.: Либідь, 2001. – С. 18: те саме; Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 208: **адамові діти** ‘люди’.

Адамові потомки — Адамові потомки

< Адамов род, сравн. 3 Езд., 3: 26: ... поступаю так, как поступил

Адам и все его потомки...

Адамовы потомки; Адамово потомство; Адамов потомок;

потомки [потомство / потомок] (праотца / ветхого) Адама;

потомки [потомство / потомок] (прародителей) Адама и Евы [Адама с Евой]

1. Только ед. Человек (обычно как собирательное; перен.). Человек после грехопадения удался от Бога, лишился возможности лицезреть Его, как было это в Эдеме, перестал видеть Его и в явлениях этого мира, и в событиях своей жизни – он в духовном смысле ослеп. Ходит **потомок Адамов**, подобно заблудившемуся страннику, по различным дорогам и путям, не может найти одного пути – того, который принадлежит собственно ему. Иеромонах Нектарий (Морозов). На пути к Богу: опыт воцерковления в современном мире // Москва, 2006, № 3.

2. Род человеческий, живущие на земле люди (перен.). ...Говорят, когда Адам был изгнан с небес, он плакал, и его слезы превращались в горох, который спас всех **адамовых потомков** от голода. Карельская губерния (Петрозаводск), 20.08.2008. Но можно предположить, что племен плодовые **потомки Адама с Евой** насторожили немало – порукой тому сексуальное обр-зование, преподанное чертом, и энтузиазм, с которым адамово семя его использовало и использует. В. Попок. Чуйский тракт (публ. 2001).

3. Люди (обычно со всеми их грехами и недостатками) (перен.). Она <музыка> – чудесная страна для того, кто имеет карту и знает тропы собственной души и кто знает и понимает слабость человеческой природы, отравленность **потомков Адамовых**, неспособных сидеть на берегу предивного озера, зеленого и синего, но удаляющихся с его мягкого берега, усыпанного цветами, чтобы принять смерть в его холодной воде. Высокая честь жертвы (Из письма сестрам монастыря Язак) // Православие. Ру, 01.04.2009. Большинство **потомков Адама и Евы**, вступая в брак, мало задумываются о финансовой стороне вопроса. «Ведь главное не деньги, а то, что мы любим друг друга», – убеждают себя молодожены. Как правильно спланировать семейный бюджет сразу после свадьбы // интернет-журн. «Бизнес-Инвестор».

4. Мужчины. Не стоило ей <Еве>, конечно, кормить мужа яблоками. Мужчинам вообще надо быть осторожнее с кислыми фруктами: язвенников среди **Адамовых потомков** почти вдвое больше, чем среди их жен. Дочки-матери, 2003, № 4. Мало афишируется, но в архивах зафиксирован один примечательный факт: после войны компартия оказалась состоящей почти на две трети из фронтовиков – **потомков сельских и местечковых Адамов**. Ю. Евстифеев. Великая безработица.

5. Как свободное сочетание слов. Ближайшие или прямые родственники Адама (в генетике, церк.-религ.). ...**Потомок Адамов** – Ной, уцелевший со своим семейством после потопа и народивший новые народы, прожил 950 лет. Буду вечно молодой / Городские известия, Курск, 23.06.2001.

Адамові потомки; Адамів нащадок [потомок];
Адамове поріддя [потомство]; Адамові нащадки;
потомки [нащадки / поріддя] (ветхого) Адама;
потомки [нащадки / поріддя] Адама і [та] Єви [Адама з Євою];
нащадок Адама і [та] Єви [Адама з Євою]

1. Тільки в одн. Людина (звичайно як збірна назва; перен.). «Творець землі розподілив так: там ситість, тут – здоров'я». – «Яке місце краче: здорове чи ситне?» – «Обоє разом...». – «А коли б випало вибирати?» – «Вибирати? З двох? Вибрав би оці кам'яні скелі. Тут здоров'я. **Адамів нащадок** і травою перебуде, насититься. А що робити з хворобою?». І. Чавчавадзе. Нотатки подорожнього: Від Владикавказу до Тифліса. «...грішний **нащадку Адама**, підбадьорся! Засяяло світло в темниці твоїй: Бог зійшов у далеку країну твого вигнання, щоб звести тебе у втрачене тобою горнє вітцівство» (єп. Ігнатій Брянчанинов, «На допомогу тим, хто кається»). Таїнство Покаяння // Hram.kiev.ua.

2. Все людство; люди з усіма їхніми гріхами й вадами (*перен.*). Відомо, що «пасинки» постійно нищили одне одного від доби кам'яної сокири і до атомної бомби. <...> Убивали на хвилі специфічних настроїв і емоцій, притаманних тільки «найрозумнішому» видові. Нині цю потребу «**Адамові нащадки**» тамують у сварках, бійках, спорті, наркотиках, алкоголі, спогляданні за насильством з екранів... П. Домаха. Хвороби людей (2009). Будуть і яблука, будуть і змії, / Будуть єгови, будуть падіння, / Каїна заздрість, Авеля мрії / Чорні і світлі пустять пагіння. / Крізь революції, царства, поєми / Підуть **потомки Адама** до неба, / Щоб написати нові проєми / І в епілозі розгадують ребус – / Ребус кохання... О. Бердник. Зоряний корсар. Діти, божі діти, безгрішні ангелята, первісні **потомки Адама і Єви**. Ними б милуватися батькам, сусідам, з них би брати приклад, вчитися жити... М. Сиротюк. Забіліли сніги (1964–1970).

3. Чоловіки. Іноді запитують, чи менше ребер у **нащадків Адама**, ніж у нього самого до створення Єви. Робились навіть спроби знайти сліди «лишніх» ребер у сучасних людей. Генетика дає на це запитання чітку відповідь. Ця зміна (нестача ребра) не могла бути передана нащадкам, тому що успадковуються лише зміни в статевих клітинах. В. Малюк. Термодинаміка: науковий та біблійний аспекти, гл. 6. – К., 2006.

4. Як вільне поєднання слів. Найближчі або прямі родичі Адама (у генетиці; *церк.-реліг.*). У генеалогії Ісуса (Лук. 3, 23–38) Христос – **прямий потомок Адама**, Аврама та царя Давида. З інтернет-форуму, 2010. Генетики створюють родовід **нащадків Адама та Єви** за допомогою аналізу ДНК сучасних людей. О. Горбенко. Хромосомна Книга буття / Український тиждень, архів.

Liudmyla P. DIADECHKO

Oksana O. SUKHOVII

Adam's Kin in Phraseographical Interpretation

The article presents a few dictionary entries for phraseological units with the constituent *Адам* / *Адамів* that denote humankind in the Russian-Ukrainian Dictionary of Biblical Phraseologisms.

Russian-Ukrainian phraseography, thesaurus, a phraseologism of biblical origin

Позасловникова лексика у прозі Ліни Костенко (на матеріалі роману «Записки українського самашедшого», К., 2011): словникові матеріали

Сучасна українська лексикографія має серед своїх завдань виразний вектор – неографічні дослідження. Лінгвісти-неологи багато уваги приділяють не лише фіксації нового в українській лексиці, але й детальній її характеристиці в різних аспектах – лексикографічному, словотвірному, морфологічному, етимологічному тощо.

Джерела пошуку неологізмів найрізноманітніші – від усного мовлення (в тому числі й графічно відображеного за допомогою комунікативних сервісів мережі інтернет та мобільних телефонів) до художніх творів визнаних майстрів слова.

Безперечно, прозовий роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» став важливим джерелом для неологічних пошуків. Виявивши лексику, не зафіксовану сучасними словниками української мови, ми зробили спробу її витлумачити відповідно до засад укладання словникових матеріалів [2: 17-35] у межах проекту «Нові й актуалізовані слова та значення». Усі скорочення, позначки, лексикографічні джерела для звіряння подано у відповідному виданні [2].

Словникові матеріали.

АДОРА́ТОР, а, ч., книжн. Прихильник, упадальник. *Перебрав у пам'яті всіх евентуальних її [дружини] **адораторів**, але через кого вона могла б втратити голову, не знайшов* [1: 122].

АНТИНА́ЦІЯ, ї, ж. Частина суспільства в межах однієї нації, що не сприймає або сприймає негативно прояви національних особливостей. *І нація – це теж я. А якщо в цій нації є **антинація**, то прошу не плутати* [1: 161].

БАБКО́М, у, ч., ірон. Скор.: бабський комітет (про зібрання жінок). *У нас тепер дома цілий **бабком*** [1: 144].

БАЛАБО́ЛЬЧИК, а, ч., жарт. Тут: про постійно ввімкнений радіоприймач. *Розумію, чому теща любила цей **балабольчик** на кухні* [1: 153].

БАЛДІННЯ, я, с., жарг. Стан насолоди, розслабленості, радості на життєво-примітивному рівні. *Хорори й трилери, серіали і серії, рімейки й ремікси. Великий проект для сімейного балдіння* [1: 114].

БАРАБА́ННИК, а, ч. Барабанщик. *У Парижі в Центрі сучасного мистецтва майже тисяча барабанників зі всієї Європи відбивали секунди, що залишалися до Нового Тисячоліття* [1: 45].

БУДЕ́ННИК, а, ч. авт. Взагалі-то щоденник — жанр особистих записів. *А яке моє особисте життя, і чи буває воно в одружених? Записувати, як тебе жінка пиляє, як засмоктують будні? Це вже був би не щоденник, а буденник* [1: 17].

ВЕБ-СЕРФІ́НГ, у, ч., інформ. Вправне користування гіпертекстовими технологіями мережі Інтернет. *Ну якщо він [Тинейджер] вже вийшов у Мережу, ти теж мусиш вчитися веб-серфінгу* [1: 98].

ВЕГЕТУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док., перен., ірон. Розвиватися, рости, розмножуватися (про соціальні об'єднання, партії тощо). *У нас немає людини, яка б думала солідарно. Зате є понад сотню партій, які вегетують-ся й конфронтуються* [1: 27].

ВЗУВА́ЧКИ, чок, т. мн., розм. Взуття. *Зі сміттєвого бака стирчать ноги у подертих взувачках, це щось там бомж добуває на самому дні* [1: 54].

ВИГАРЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, недок., ірон. Витанцьовувати, виступати на сцені з танцями. *Вигарцьовує московська попса* [1: 35].

ВІ́КІНЧЕНИЙ*, а, е. Втомлений. *Аж ось коли я втомився — коли став безробітним. Приходжу додому викінчений*. СУМ, ВТССУМ, ВТССУМ (Б) (закінчений, досконалий) [1: 147].

ВІ́РТУА́Л, у, ч., рідко, розм., сленг. 1. Особа, яка віддає перевагу спілкуванню у віртуальному просторі. *Пояснювати треба віртуалам, що вони віртуали і чим реальна діяльність відрізняється від віртуальної* (ПС, 24.05.11).

2. Віртуальний образ певного об'єкта. *Екотел - новий віртуал від УМС* (ПС, 25.05.11).

3. Віртуальна реальність. *Ретируюсь у сусідню кімнату і виходжу у віртуал* [1: 144].

ВПІВВУ́ХА, присл. Не надаючи особливого значення почутому. *Добре, що я все це слухаю впіввуха, а то й унівсвідомості* [1: 90].

ВРЕПІ́ЖИТИ, жу, жиш, док., кого, авт. Сильно вдарити. *У венесуельському парламенті депутата врепіжили палицею по голові* [1: 57].

ВСПА́К, присл. Назад у минуле. *Словом, еволюція вспак* [1: 10].

ВЩЕ́ПЛЮВАТИ, юю, єш, недок., що, перен. Виховувати певні навички, почуття, риси характеру і т. ін., прищеплювати. *Він [Папа Іоан Павло II] по-*

вернув мені щастя бути належним до такого народу, а то ж у мене його весь час віднімали, **вщеплювали** мені у свідомість, що мій народ не гордий, що він упосліджений, все стоїть на колінах і ніяк не встане .. [1: 160].

ГОПАКЕДІЯ, ї, ж., ірон. Показове відтворення українських обрядів у національних костюмах (перев. під час офіційних церемоній). *Попереду, за ритуалом, гопакедія в шароварах, у віночках і плахах, несе кошики з квітами* [1: 92].

ДЗУМКОТІТИ, очу́, тіш, недок. Дзижчати, дзуміти. *Дзумкотять комп'ютерні ігри* [1: 13].

ДЗЬОБАТЕНЬКИЙ, а, е, змени-пестл. Дзьобатий. *Дятел був як дятел, дзьобатенький і пістрявий, а нація якась аморфна, розпливчаста, і все підставляє скроню* [1: 191].

ДІВО, а, ж.: **Не зходити з дів**а – Дивуватися. *Але з дива не сходжу, як це можна було за такий короткий час довести Україну до такого стану?!* [1: 119].

ДИСПЛАСТИКА, и, ж., авт. Деформованість, непропорційність кого-, чого-н. *Учора передавали інтерв'ю з одним російським психотерапевтом, він говорив про диспластику людини і диспластику ситуації* [1: 28].

ДІДОРНЯ, і́, ж., збірн., зневажл. Старше покоління з консервативними поглядами. *Тільки наукова дідорня може вважати, що загадка скрипки Страдіварі – це всього лише особливий склад лаку, а кохання – хімічний коктейль у голові на пару років чи місяців* [1: 157].

ДОПІНГУВАТИ, ую, уєш, недок., кого-що, ірон. Підживлювати, стимулювати, активувати. *Вергілія не Вергілія, а Гоголя я вже перечитую ... А що, читати теперішніх пофірістів? .. Чи тих биндюжників слова, що допінгують свою нездарність цинізмом?* [1: 115].

ЕМАНСИПЕ*, невідм., с., розм. Емансипація. *Якось перетриваємо мамине емансипе* [1: 122]. ВТССУМ(Б) (емансипована жінка).

ЕМОЦІО, невідм., с. Емоційний стан. *Тоді на деякий час взяло гору емоцію, а тепер вже не знаю* [1: 5].

ЖИТТЯ*, я, с., розм. У компютерній грі – один з декількох етапів, що триває до втрати героя, предмета тощо. — *Скільки життів ще залишилося? — питає малий* [1: 98]. СУМ, ВТССУМ, ВТССУМ (Б) (1.Вища форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, самооновлення, самовідтворення. || Існування всього живого; прот. смерть. 2. Стан живого організму в стадії розвитку, зросту. 3. Період існування кого-небудь; вік. || Все пережите, зроблене людиною за час її існування; біографія. 4. Спосіб існування кого-небудь. 5. Жива істота. 6. перен. Про щось

дороге, необхідне, важливе. 7. Прояв фізичних і духовних сил живих істот. 8. Пожвавлення, рух, посилення діяльності живих істот. 9. Сукупність явищ, що характеризують існування, визначають розвиток чого-небудь. 10. Те, що реально існує; дійсність).

ЗАБОМБІТИ, лю, іш, док., кого-що. 1. Здійснити бомбову атаку, закидати бомбами. *Хотіли забомбити реактор, щоб швидше згорів чи що?* (ПС, 07.06.11).

2. перен., сленг. Здійснити інформаційну атаку. *Ми повинні забомбити Мінтранс листами* (ПС, 07.06.11); // Надати багато інформації за короткий час, повідомити багато новин. *Газети забомбили свідомість* [1: 29].

3. сленг. У мистецтві графіті – швидко розмалювати об’єкт. *Ось і докази їхнього малярського таланту та шаленого бажання забомбити одеську стіну* (ПС, 26.04.11).

ЗАСЕЙВИТИ, влю, іш, док., що, сленг. Зберегти. *Я хотів би цю дружбу засейвити* — час летить, малому потрібен старший товариш [1: 63].

ЗАЦІТЬКАНИЙ, а, е, дісприкм. пас. Якого примусили мовчати, зацитькали. *І тоді настає лукава, найпідступніша форма несвободи, одягнута в національну символіку, зацитькана національним пафосом, вдекорована атрибутами демократії* [1: 130].

ЗАШУГАННИЙ, а, е, дісприкм. пас., розм. Заляканий, затурканий. *Я міг би бути тим іншим, я ревную її [дружину] до нього, але я такий зашуганий, я мушу заробляти гроші* [1: 9].

ЗДИРИГУВАТИ, ую, уєш, док., що. Спланувати, скоординувати які-н. дії. *Вже навіть не війни, не міжнародні конфлікти, не гарячі точки, – а глобальне протистояння непримиренних світів, де невидимі диригенти можуть здиригувати війну цивілізацій* [1: 182].

З’ІХАННИЙ, а, е: **З’їханий з глузду** – Божевільний, психічно хворий. *Недарма у Севастополі відкрили той заклад для психічно з’їханих з глузду* [1: 66].

ЗМИТАРИТИСЯ, рюся, ишся, док. Змарніти через переживання, страждання, повеніряння тощо. *Він [Лев, інвертований на пустелю] помітно схуд і змитарився, пережив якийсь свій особистий облом* [1: 187].

ЗНІКЧЕМЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., кого. Робити кого-н. нікчемою, принижувати. *Хоч би як вона того «чоловека» знікчемлювала, як би його не принижувала, а в нього все була ілюзія, що він звучить гордо* [1: 190].

ЗУДАРИТИСЯ, рюся, ишся, док., пас. Зійтися з ким-н. у бійці. *А хлопці у нас хоробрі, схопили, що було під рукою, хитнули кордон міліції, зударившись, розлютувались, когось уперіщили дрюком, а кого й металевим прутом* [1: 92].

ІНТУЇТИВІСТКА, и, ж. Жінка, яка має інтуїцію. *Дружина у мене Риба, інтуїтивістка* [1: 69].

КАТАСТРОФІСТ, а, ч. Той, хто сприймає будь-які негаразди як катастрофу. *Я не катастрофіст* [1: 43].

КАТЕГОРІЗМ, у, ч. Категоричний вислів, твердження. *Але не так мені [болять] його [Лева, інвертованого на пустелю] категоризми, як сумна батькова констатація: – Якась Україна буде. А така, як мріялось, то вже ні* [1: 129].

КНЮПАТИ, аю, аеш, *недок., сленг*. Натискати на клавіші. *Малий вже сидить у чатах, кнюпає на клаві як заправський юзер, а часом трапляється якийсь глюк, звертається до нього [Тинейджера], а не до мене* [1: 63].

КУЛЬТИК, а, ч., *зменш., ірон.* Культ. Виникають якісь культу й *культики* [1: 105].

ЛЬОДОПАД, у, ч., *авт.* У місті справжнісінький *льодопад* [1: 75].

ЛЯРВІЗАЦІЯ, і, ж., *авт.* Йде якась планомірна *лярвізація* країни [1: 113].

МАКАБРА, и, ж. Жакіття, моторошне місце. *То так ми й будемо жити в макабрі цих експертиз, з яких одна заперечує іншу, генпрокурори міняються, і кожен обіцяє розпочати справу з нуля?!* [1: 77]

МАТРОНАЛІЇ*, матроналій, *т. мн., перен.* Жіночі зібрання. *Не люблю я цих феміністичних матроналій* [1: 144]. ВТССУМ (Б) (*іст.* Свято матерів, яке справляли римські жінки 1 березня).

МЕТЕОЗАЛЕЖНИЙ, а, е. Який реагує на погодні умови. *Я людина не метеозалежна, та й то відчуваю* [1: 173].

МОНОЦЕНТРИЧНІСТЬ, ності, ж., *Наявність тільки одного центра зосередження чого-н.* У колоніальному становищі нації, мови, в *моноцентричності* імперії, чи відторгнення генія зумовлене також і специфікою питомого реципієнта? [1: 28].

МОРДОЛУПЦЮВАННЯ, я, с., *експрес., авт.* Звісили червоний прапор з балкона, махали ним під час сесії, депутати знавісніли в дискусіях, було велике *мордолупцювання* [1: 57].

НАБАХТУРЕНИЙ, а, е, *авт.* Наповнений, сповнений. *Скоро людство, як той святий Діонісій, ітиме з власною головою в руках, а на плечах у нього буде віртуальна голова, набахтурена абсурдом безвиході* [1: 14].

НАБРИНЬКУВАТИ, ю, еш, *недок., що, розм.* Тихо награвати. *А на сусідньому балконі якийсь підліток набринькує на гітарі одну й ту ж пісеньку з монотонним рефреном: «Але що буде завтра, однак?»* [1: 152].

НАВЗГІНЦІ, *присл.* У зігнутому стані, зігнувшись. *Зненацька з-за рогу біля Критого ринку навзгінці вискочили якісь чорні постаті з автоматами і, пригинаючись, перебіжками, як вийшли з ночі, так і поринули в ніч ...* [1: 172].

НАВМИРЇЩЕ, присл. На ознаку смерті, на смерть. *Тещі снилося, що вона жала жито і недождала. Каже, що це навмируще* [1: 119].

НАПРОДУКУВАТИ, ую, уєш, док., що. Багато виробити, виготовити, випустити чого-н. *Це ж треба так скористатися свободою, щоб напродукувати стільки сміття!* [1: 106].

НАСТУПНІШИЙ, а, е. Той, який йде, настає, виникає за наступним. *Наступне покоління на них озирнулося, а ще наступніше хвицнуло ратицями й забуло* [1: 50].

НАСЮЇЯТИ, яю, яєш, док., перен., розм. Виразити зневагу до кого-н. *А всі разом хочуть насюяти на великих, витерти ноги об попередників, проголосивши у тональності язикакої Хвеськи: «Літератури у нас нема»* [1: 105].

НАТУЛИТИ, лкю, лиш, док., що. Розміщувати що-н. у тісному місці дуже близько одне від одного. *У дворі натуплено гаражів* [1: 54].

НЕДОЛЮДСЬКИЙ, а, є, ірон., авт. Не розрахований на сприйняття пересічною людиною. *Бо стільки вже наговорено, до цілковитої втрати смислу. Та ще й якоюсь мовою недолюдською, сурогатом української і російської, мішанкою, плебейським сленгом, спадком рабського духу і недолугих понять, від чого на обличчі суспільства лежить знак дебілізму, — а при чому ж тут я?* [1: 6].

НЕ-ІСТИНА, и, жс., висок., авт. Хибна суть, неправда. *У нас є два крени в не-істину* [1: 26].

НОВОНАСЕЛЕНЕЦЬ див. новонаселенці.

НОВОНАСЕЛЕНЦІ, ів, мн. (одн. новонаселенець, нця, ч.). Нові мешканці певної території. *Австралійці ж виходили з аборигенами, просили у них пробачення за всі кривди і утиски від новонаселенців* [1: 139].

ОДПЛАКАТИСЯ, ачуса, ачешся, док., пас. Поступово припинити плакати. *Нічого, нехай одплачеться, може, їй [дружині] трохи полегшає* [1: 145].

ОЧУЖІТИ, ю, єш, док. Збайдужіти, втратити почуття до кого-, чого-н. *Відчуваю, що вона [дружина] очужіла, і вже й сам її сторонюсь* [1: 137].

ПАЛАХТЮЧИЙ, а, е, дієприкм. акт. Який горить, палахкотить. *Хтось кинув щось палахтюче* [1: 92].

ПАПАТИВНО, присл. З тимчасовим ефектом, з частковим вирішенням проблеми. *І щороку в одному й тому ж місці вигризає яму бульдозер, шукають якусь трубу, торік уже так-сяк полатану, папативно латають і знову, до наступного разу, наглухо утрамбовують катком* [1: 68].

ПЕРЕНАВЕСТИСЯ, дуса, дєшся, док. Пас. до перенавести. *Згодом визнали, що такі їхня [ракета]. Перенавелася на іншу ціль* [1: 183].

ПІВМЄНЄ, невідм., ч. і жс. Частина сутності кого-н. *Я людина ХХ століття, принаймні півмене залишилося там* [1: 86].

ПІДМІНОВАНИЙ, а, е, дієприкм. пас. 1. Під якого заклали міни для вибуху. *Стало ясно, що центр міста підмінований* (ПС, 15.05.11).

2. перен. Якому надали інформацію, що здатна спричинити нервовий зрив. *Я вже весь підмінований тими дзвінками і звуками* [1: 13].

ПІДТІПАНИЙ, а, е, дієприкм. пас. *Тягнуться й тягнуться її* [епохи] шлейфи, *підтіпані брудом і кров'ю* [1: 149].

ПОГУГЛИТИ, лю, лиш, док., сленг. Певний час користуватися пошуковою системою мережі інтернет (від Google – назви найпопулярнішої пошукової системи). *Але погуглив і здивувався* [1: 133].

ПОЛІТПАТОЛОГ, а, ч., авт. *По-моєму, тут уже потрібні не політологи, а політпатологи* [1: 47].

ПО-НАСЬКИ, присл. По-нашому. *Одягнуті* [орден Тамплієрів] *дивно, моляться не по-наськи* [1: 35].

ПОСТАЖУВАТИСЯ, уюся, усься, док., пас. Певний час стажуватися. *Може, піді постажуйся у нього, — каже дружина* [1: 176].

ПРОСОТАНИЙ, а, е, обр. Обплутаний, взаємопов'язаний. *Все просотане* *всесвітньою павутиною, електричними струмами, радіомагнітними хвилями* [1: 149].

ПСЕВДОСОЦІАЛІЗМ*, у, ч., публіц. Несправжній соціалізм. *Чи я мушу терпіти, щоб ця квазідемократія нищила мене не згірш, як той псевдосоціалізм?!* [1: 24]. ДПСУЛ, УЛ-ХХ (А).

ПСИХОФАНТАСМАГОРІЯ, ї, ж., літ. Психологічна фантазмагорія. *І є в нього* [Амброза Бірса] *оповідання, така психофантазмагорія, коли один чоловік страждав, мучився, а ніхто не розумів, чому, — думали, що, може, він божевільний* [1: 117].

РАЦІО, невідм., с., розм. Рациональна поведінка, раціоналізм. *Рацію* *в мені явно переважало, поки не зустрів свою майбутню дружину* [1: 5].

РОЗПАНОШІЛИЙ, а, е. Який став та відчуває себе паном, поводить-ся як пан. *Уявляю собі, як ті люди в далеких вимираючих селах, де вже ні школи, ні клубу, ні бодай фельдшерського пункту, як у кого є старенький телевізор, — дивляться, наче з іншої планети, ці трансляції зі столиці, — як тут жирує бомонд, на їхній біді розпаношіле свинство, в блиску й розкошах нічних клубів, ресторанів, світських вечірок* [1: 96].

САМОРОЗЗБРОЮВАТИСЯ, юся, єшся, недок., пас. Позбавляти себе зброї, військової техніки. *Слухняна Україна, самороззброюється* [1: 138].

СВІНСТВО*, а, с., збірн. Непорядні, нечемні, невдячні люди. *Уявляю собі, як ті люди в далеких вимираючих селах, де вже ні школи, ні клубу, ні бодай фельдшерського пункту, як у кого є старенький телевізор, — дивляться,*

наче з іншої планети, ці трансляції зі столиці, — як тут жирує бомонд, на їхній біді розпаношіле **свинство**, в блиску й розкошах нічних клубів, ресторанів, світських вечірок. ВТССУМ, ВТССУМ(Б) (розм. 1. Бруд, неохайність; відсутність культурних навичок, невігластво. 2. Непорядний, низький вчинок; нечесна, підступна поведінка; неподобство) [1: 96].

СОМНАМБУЛІЧНО, присл. У стані своєрідного сну, автоматично. *Я взагалі тепер деякі речі роблю сомнамбулічно* [1: 141].

СОФІСТИКОВАНИЙ, а, е. Який містить софізми, хитромудрий. *І розповів софістикований програмістський анекдот* [1: 109].

СТУПОРНО, присл. Перебуваючи у стані ступору, заціпеніння. *Помічаю — я почав швидко говорити або ступорно мовчати* [1: 137].

ТЕХНОГЕ́ННО, присл. Через розвиток техніки, під її впливом. *Вся Україна фактично у зоні ризику. П'ять атомних станцій, безліч техногенно небезпечних об'єктів, військових складів, сміттєзвалищ, абияк прикопаних відходів* [1: 70].

УБЛЮДОЧНИЙ, а, е, *нереком.* (реком.: ублю́дковий). Який має ознаки ублю́дка. *Ми, покоління у силі віку, ми, ніби ж уже громадяни вільної країни, ми, ублюдочні катастрофісти своїх особистих драм, сипонули урозтіч по світах, або сидимо тут, скніємо, чекаємо, поки нам усміхнеться доля* [1: 193].

УБО́ЙНА, и, ж., збірн. М'ясо дорізаної, вбитої тварини. *Може, ми вже й м'яса скаженого спожили. Воно тепер в Європі дешевше, знайдуться спритники, що завезуть всяку убойну* [1: 70].

УПАДА́ЛЬНИК, а, ч., розм. Залицяльник. *Зрештою, дружина в мене розумна й красива, біля неї не бракувало упадальників, і якби зі мною щось не так, то вона вибрала б не мене* [1: 5].

УПІВСВІДО́МОСТІ. Присл. Не до кінця усвідомлюючи. *Добре, що я все це слухаю впіввуха, а то й упівсвідомості* [1: 90].

УСІ́ЙШИЙ, а, е, *вищ. ст., авт.* Який має більше повноважень (за словом у назві титулу «Патріарх Київський і всія України»). *Один всія України, і другий всія України. В очах двоїться — хто ж із них усійший?* [1: 120].

УШКУ́ЙНИК*, а, ч., *ірон.* Охоронець, помічник високопосадової особи. — *Нічого, знайдемо вітер, який їх здмухне, — обіцяють йому [меру] його ушкуйники* [1: 39]. СУМ (річковий розбійник); ВТССУМ(Б) (ще: у Новгородській землі 14-15 ст. член озброєної дружини).

ХАРИЗМА́Т, а, ч. Той, хто має харизму, харизматик. *Рік Коня обіцяють кращий. Особливо для харизматів і людей творчих, як віщує астролог з ас-сирійською бородою* [1: 189].

ХЛЯПА, и, ж. Дошова, сира погода. Туман. *Хляпа. Ворона сидить на дереві і страшенно регоче* [1: 67].

ХОРОР, у, ч. Фільм жахів. *Хорори й трилери, серіали і серії, рیمейки й ремікси. Великий проект для сімейного балдіння* [1: 114].

ЯК-ІЗ-КОСМОСУ-І-НІЯКИХ-ПОЗИВНІЙХ. Присл., авт. Байдуже, не реагуючи на навколишню дійсність. *Дивиться* [Тінейджер], *як-із-космосу-і-ніяких-позивних* [1: 188].

Література

1. Костенко Л. Записки українського самашедшого. – Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2010. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/260940/read>.

2. Нові й актуалізовані слова і значення: словникові матеріали (2002-2010) / кер. пректу і відп. ред. О.М. Тищенко, авт. колектив: В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко [Інститут української мови НАН України] – К., 2010. – 278 с.

Valentyna BALOG

Lina Kostenko's new words (in prose novel «Memoirs of Ukrainian crazy» (Записки українського самашедшого), К., 2010). (Dictionary Materials)

Article is devoted to the lexical-semantic analysis of new words in Lina Kostenko's prose novel «Memoirs of Ukrainian crazy» (Записки українського самашедшого) (К., 2010). Contextual fields, character of nominations has been analyzed and monolingual dictionary entries for the neologisms and neosemantisms of common language has been proposed based on the material of new words and meanings, collected by continuous sampling.

Авторські лексичні новотвори як джерело поповнення словникового складу мови

Мова як явище, що безперервно розвивається, не може існувати без постійного лексичного оновлення. Наприкінці минулого – на початку ХХІ ст. мовознавці звернули особливу увагу на всебічне дослідження нових слів – власне мовних неологізмів, основним призначенням яких є поповнення лексикону національної мови, та індивідуально-авторських новотворів, мета яких полягає насамперед у стилістичному й емоційно-експресивному увиразненні художнього (зокрема поетичного) тексту. Попри те, що авторські лексичні новотвори (АЛН) характеризуються переважно функціональною одноразовістю, тобто вживанням лише в одному контексті, у якому вони й реалізують свій структурно-семантичний потенціал, незначна частина таких номінацій з часом закріплюється в лексичній системі мови. Відомо, що стали загальноновживаними словами колишні авторські новотвори М. Старицького (*мрія*, *страдниця*), І. Франка (*чинник*, *поступовий*), І. Нечуя-Левицького (*стосунок*), П. Тичини (*юнка*, *вітровіння*) та ін.

Однією з умов входження індивідуально-авторських новотворів до лексичного складу української літературної мови є їхня регулярна відтворюваність. Процес переходу АЛН до загальнономовного словника триває постійно, хоч і не дуже активно. Так, дієприкметник *осніжений* Г. М. Колесник подає як індивідуально-авторський неологізм П. Тичини [7: 136], оскільки АЛН не був зафіксований у тогочасних словниках. Проте вже через кілька років цю лексему засвідчено в академічному словнику української мови [11: 775]. Інший приклад наводить у своїй монографії Ж. В. Колоїз [9: 71]: лексема *весніти*, яка в енциклопедії «Українська мова» подана як ілюстрація індивідуально-авторських (оказіональних) неологізмів [14: 377], вже зафіксована у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [3: 84] та «Великому зведеному орфографічному словнику української лексики» [2: 73].

У процесі аналізу словників авторських лексичних новотворів поетів ХХ – ХХІ ст., укладених членами лексикографічної лабораторії «Острозький неограф» Національного університету «Острозька академія» та неографічної лабораторії «NEOLEX-Рівне» Рівненського державного гуманітарного уні-

верситету [1; 4; 5; 6; 8; 10; 12; 13], а також поетичних сайтів українськомовного інтернет-простору, ми виявили АЛН, уживані в мовотворчості кількох поетів. Метою пропонованої статті є представлення найбільш уживаних у поетичному мовленні новотворів, які в перспективі могли б поповнити словниковий склад мови.

Нашу вибірку склали 10 АЛН, засвідчених у творчості десятих і більше поетів: *осонцений* – зафіксовано у доробку 18 авторів, *розвеснений* – 17, *небовись* – 15, *білопінно* – 12, *безкрилля* – 10, *гіркавий* – 10, *наструнений* – 10, *прозоритися* – 10, *стоголося* – 10, *стодзвонний* – 10. Подаємо новотвори з ілюстраціями вживання у творах кожного з поетів, що дозволить виявити всі відтінки значень та стилістичні особливості авторських номінацій.

ОСОНЦЕНИЙ, дієприкм., *В осонценому сліз тремтінню / Сповідю все тобі...* (Василь Пачовський); *...стоїть над молодістю моря та пожарами / степними, /.../ і дивиться, прощаючи і люблячи, звучи / і помагаючи... в руках – осонцені ключі...*; *Якби пригас мій сум, пригас – / на дно, в осонценим затоні...* (Василь Барка); *На колимськім морозі калина / зацвітає рудими слізьми. / Неосяжна осонцена днина, / і собором дзвінком Україна / написалась на мурах тюрми.* (Василь Стус); *...осонцене сонячне сонцегоріння...* (Микола Корсюк); *Чистий, як дощ травневий, / осонцений мужній велет / Вулиці сірі обстрілював / промінням тернових очей.* (Анатолій Гризун); *...З самих грудей осонценого неба / Озвалися журливо журавлі.* (Олександр Педяш); *Ніколи не згасне осонцений геній / Кріпацької долі, кріпацького сина.* (Михайло Дубов); *А світ цей – ще й осонцена пустиня, / Що переходить у розкішний сад, / Де чеберяють Марта і Христина / Через пісок в їдальню і назад* (Олександр Ірванець); *У мене воно не камінь, / не грудка рудого намулу, / а мов осонцений вулик, / що дужо гуде під руками* (Віктор Грабовський); *О, який ти ранковий осонцений, світе...* (Борислав Степанюк); *Тут: осонцена доля пісень, / І життя їх безсмертне й крилате* (Михайло Островський); *Біля хатини осені / В далекій стороні, / Осонцений, заросяний, / Зустрілися не ми.* (Юлія Костюкевич); *І знов осонцена весна, / А біль чорнобильський не гасне.* (Іван Пашук); *Очі сліпої надії / прагнуть серпневої висі, / малюють її осонценою / в смарагдовому листі.* (Анна Войнарович); *І хоч цвіте вже з наших бростей парость, / І прихисток осонцений знайшла...* (Василь Ярмолук); *Старих смерек осонцені вершки...* (Степан Бабій); *А дні погожі, щедрі, світлі / Пливуть в осонцений воді.* (В'ячеслав Романовський); *Я чую грецьких діток гам, / Осонцені їх бачу лиця.* (Катерина Козицька).

РОЗВЕСНЕНИЙ, дієприкм., *А звідки ж аромат чарівний долина, / П'янкий, розвеснений, як солов'їні трелі?* (Дмитро Павличко); *...О Білий Ду-*

найцю, / **розвеснений** Білий Дунайцю, / Ясній же мені, як щоденно беруся до праці! (Наталя Кашук); Так хочеться дужим злітати, / В **розвеснені** далі іти, / Щоб людям, як мовила мати, / Від серця дарунки нести. (Арсен Левкович); Бринить струною, проситься до слова / Мелодія **розвеснених** садів. (Олесь Ундір); В міжгір'ї туман волохатий / Клубиться в **розвеснений** млі. / А небом до рідної хати / Вертають мої журавлі. (Данило Кононенко); Хотів би тобі доточити я віку, / Щоб ти повернулась назад – / Всмійнулась коханому чоловіку, / Ввійшла у **розвеснений** сад... (Юрій Кібець); Скільки життя у **розвеснений** кроні, / Скільки жаги у калиновім гроні – / Стільки вогню у сонцевій короні. (В'ячеслав Романовський); Жду як колись... Лиш не вмиваюся сльозою, / Прийде **розвеснена** пора, нова... (Володимир Ковалик); Не боюся померти. Страшуся життя. / Що вбиває **розвеснену** душу. (Володимир Бровченко); Ступить на стежку **розвеснену** мама, / Руки назустріч оселі розкине, / Нібито кривну уздрівши родину, / Й серденьком буде вас відігрівати... (Любов Баранова); Ніч розсипала зорі для нас, / В ту єдину, **розвеснену** осінь, / Зупинися задимлений час, / Зупинися задимлений час, / Дощ весняний у літо голосить. (Любов Завіщана); ...мені зорю / котру ти зірвеш із віт вишневої повні / в солов'яхи **розвеснену** ніч / я поведу тебе крізь сни любовні / невідгаданих стріч (Іван Златокудра); Світить день березову свічу. / На твоє **розвеснене** «кохаю» / Ластівкою долі прилечу... (Галина Приступа); І таке це погідне, **розвеснене** слово, / І такі журавлині над світом ключі!.. (Василь Місевич); І зазимків, і гроз – всього було. / Топтали орди нескориму вроду. / Та зводилось **розвеснене** чоло – / Чоло високе гідності народу. (Наталка Нікуліна); Краса білокора поранена й гине, / Жорстока рука не здригнулась, не стерпла. / Бринить, наче струни, **розвеснене** віття, / Сміється до сонця ростиночка кожна... (Наталя Плакуща); Вітаю день, де променить зело, / Де грім стокрило задзвенів на дощ: / **Розвеснене** у матері чоло, / І мліє у печі зелений борщ. (Петро Мельник).

НЕБОВИСЬ, ім., ж. р., День світає у ризах пасхальних, / Дзвони срібно пливуть в **небовись**...; Тремтіла по тобі блаватом **небовись**...; І не мандруй за мною в **небовись**, / Ти на землі, очистившись у мислях... (Борис Олійник); Духовності собор у **небовись** / Із мозолистої долоні звивсь... (Олесь Ундір); Як пташата малі, ми колись / Відлетіли в простори далекі, / А сьогодні ячить **небовись**, – / Повернулись додому лелеки. (Іван Наконечний); За одквітлим садками / Зупинюсь на мить, / Над ярами, над ланами / **Небовись** дзвенить. (Валентин Бурхан); Про карі очі, чорні брови / І про бездонну **небовись**. / Про те, чи «зійдемося знову», / Чи вже навіки розійшлись». (Олександр Олійник); У сні заплива золотий карась, / Джерельних озер самот-

ник. / Агов, дитинство моє, озовись, / Засяйте, гірлянди лілій / ...Заплив карась золотий в **небовись**, / І сонечком став у квітні. (Юрій Кібець); ... Аж меркне, гляньте, **небовись**. (Василь Бухало); «Уже потуманіла **небовись**, / А я усе ніяк не вийду з бою, – / Із того герцю із самим собою...» (Володимир Бровченко); Курортний Крим, ліси Полісся, / безмежний степ і **небовись**, / ковил хитається від вітру, / до всього пильно придивись. (Валентина Нижегороденко); Мов звікувала горда **небовись** / (Лиш тихий відсвіт гожої зорі...) / В Чернігові на Болдиній горі. (Анатолій Мойсієнко); З тобою янголом злітаю / Під ясні зорі, в **небовись**! (Наталія Крісман); Затягнулась густіш **небовись** / Й вже річки в море Горя стікали. (Микола Тимошенко); Їхні крила вросли в **небовись** завірюх і сльоти... / Перший рейд їх – супроти зневіри, марноти, підлоти, / Хоч непросто безкарно зенітки ворожі пройти... (Юрій Кириченко); Дніпровські пороги – малі кити, / Яких пойняла вода; / Але як досягнуть вони висоти, / Знай: буде комусь біда. / Не ватерлінія, а **небовись** – / Отих порогів мета... (Анатолій Гризун); І щораз дзвінкіша **небовись**. / А пополу́дні сьогодні знову. / З мого серця жайвори знялись. / З мого літа – вже літа юрбою... (Степан Борисюк).

БІЛОПІННО, присл., Срібнодзвінно, **білопінно** / гречка зацвіла. (Валентина Малишко); Виводить місяць сині тіні / на шир, торовану удаль, / а до-вкіль тебе **білопінно** / ласкавиться лунка вода. (Павло Мовчан); Не забудеш. / Раптом байдуже і гнівно / **Білопінно** стогнеш-плачеш... (Володимир Калашник); Забіліли сніги... / **Білопінно** навкруг / Забіліли. (Святослав Праск); **Білопінно** квітнуть вишні / В росянистих панчішках трав. (Надія Гаврилюк); То квітнуть весни **білопінно**, / А то вже осінь б'є крильми. (Андрій Демиденко); Відтанцює травень **білопінно**... (Ярослава Гладин); Так розрісся вишневий садок! / **Білопінно** окутує хату... (Ніна Супруненко); Хвилі до мене примчать **білопінно** – знаю, це ти, дорога Україно... (Олекса Палійчук); Наша зустріч була випадкова, / Вже цвіли **білопінно** сади. (Микола Верещака); І... Пристрасть **білопінно** розцвіта! / На серця квіт сім років я чекала. (Світлана-Майя Залізняк); Квітують вишні **білопінно**... (Вікторія Івченко).

БЕЗКРИЛЛЯ, ім., с. р., Все, що гуло / В надрах запліля, / Все, що росло, / В криках **безкрилля**... (Юрій Клен); ...як дикий птах, що відлетів в **безкрилля**, / і в порожнечі, під камінним небом, / кривавить над водою, де лиш янгол / пливе, в незнанні, над зоряними греблями. (Женя Васильківська); Тіла хотіли б злетіти в небо – / та обважніли занадто. / До того ж, вони / позбавлені крил взагалі – / **безкрилля**. (Валентина Корнійчук); Бліда і стомлена луна / тихенько скиглить в мурах, стінах. / Довкола сіра пелена... / **Безкрилля**. І немає винних. / Смертельний туск залив до краю / мій світ, мій дім, мій

дух і час. / Де Вас шукати, я не знаю... / О, жах! Нема мене без Вас. (Іван Ольховський); Літав крізь бурі! Вже – **безкрилля**, пролежні. / Я бачу їх крізь твідове пальто. / Мудрує Клим по чарці й хрину ложечці. / У бурю спить міцним дитинним сном. (Світлана-Майя Залізняка); Розсипле блискавки гарячі, / Здола **безкрилля** / І світ відкриється незрячим, / Котрий створив я. (Анатолій Кримський); ...від остуди **безкрилля** тривожно гули передпліччя... (Дарина Березіна); **Безкрилля** душ – найвища кара. / Дедал за море долетів, / А люди згадують Ікара. (Наталка Позняк); Пролетівши усі падіння, розломи, зло, / половину **безкрилля**, єдине міцне крило... (Анна Малігон); Розпачлива хвиля, / розбитий міт. / Велике **Безкрилля** / покрило світ. /.../ У втоптанім зіллі / зростає страх. / На цьому **безкриллі** / і яшур – птах. (Олеся Мамчич).

ГІРКАВИЙ, прикм., Ми лиш п'ємо **гіркаву** каламуть, / жахним на світ рожені лихоліттям. (Юрій Клен); Душу ж давить твій **гіркавий** сміх. (Василь Стус); Театр – із загадками **гіркавими**, / З пронизливим болем, – / То – від лукавого? (Валентина Малишко); **Гіркавий** досвід питимеш щодня... (Віра Вовк); Що буянна пахучої м'яти / Через втрачений час / Забиває **гіркавий** полин. (Вадим Крищенко); ...попідтинню блукають тіні / попіддашию – **гіркавий** дим / заблукали в бурлескній сині / сивочолі і молоді... (Світлана Мейта); А хтось спиває з губ твоїх / **Гіркавий** і цілющий трунок. (Богдан Столярчук); Все таке, як було колись: / І сорочка, од поту **гіркава**, / І солодка над грушею вись. (Любов Пшенична); **Гіркавий** присмак пізньої черешні... (Оріяна Зайцева); **Гіркавий** смак трави і листя суміш. / І сум осінній в небі журавлів. (Оксана Зоря).

НАСТРУНЕНИЙ, дієприкм., Він [Коцюбинський] один сидів **наструнений**... (Павло Тичина); Озер осінніх сонні небеса, / І щучі дні, **наструнені** на спінінг... (Микола Вінграновський); Ще несдих, сновигаю в полинах, / **наструнений**, / зарошений, / мов пташка... (Віктор Грабовський); Ти тугою силою **наструнених** мостів / поєднуєш розпатлані береги поцілунків... (Олег Коверко); сніг підхоплений закоханий швидкий **наструнений** / не споглядальний а спостерігальний перед рогами / блискавичний радісний швидкий... (Олег Коцарев); Вітри сміються і ридають ридма, / жбурляють жовте листя по лісах. / Народжуються і вмирають ритми, / **наструнені** на різних полюсах. (Петро Перебийніс); Стрімкого сліду білі паралелі / серед снігів **наструнені** лежать. / Праворуч нас кмітливі і веселі / антени вух допитливих зайчат. (Олександр Вертіль); Сторожа лісу вічна і зелена / **Наструнена** у небо смолоскипами. (Оксана Сенатович); розмежовую вічності що повернулися / з ними праця інакша їх простір змарнів / по **наструнених** вилицях ніби по вулицях / небезпечно і легко дістатися брів (Іван Андрусак); Залишилось

від юності, / Від шалених надій / Серце, дивом **наструнене**, / Теплих згадок сувій. (Василь Буденний).

ПРОЗОРИТИСЯ, дієсл., *Прозориться* душа, і кольориться врода... (Андрій Малишко); Але не може скам'яніти спалах, / бо не в сльозі **прозориться** кристаль. (Василь Стус); Але в одвічному дарі чудування / Моя душа **прозориться** до дна; / Любові сяйвом повниться вона, / Як сонцем плід у пору дозрівання. (Дмитро Павличко); ...як сльоза, **прозориться** криниця. (Дмитро Луценко); Від голосу стіна скляна / щомиті далі відступає – / душа **прозориться** до дна, / бо її світлом заливає. (Павло Мовчан); Там і сьогодні джерело моє, / наснажене цілющою землею, / **прозориться** і чистим струмом б'є, / дзвенить – перемовляється зі мною. (Микола Сингаївський); Синь під човном і над човном / Видзвонює, **прозориться**. / І гасне звук за літаком, / І вітер бавиться листком, / І десь воркує горлиця. (Микола Луків); І **прозориться** вись, / Коси небом пахтять... (Борис Боровець); Пелюстки неба. Вереснева, смаглява пора, / Наче небо, **прозориться** днина. / І до школи біжить дівтора. / Веселіє моя Україна. (Володимир Матвієнко); Послухать її, і **прозориться** даль, / Де падає сніг так неспішно. / Бурулька – на друзки. Бурульку не жаль. / А жаль, хто на світі невтішний. (Іван Левченко).

СТОГОЛОСНЯ, ім., с. р., Залишивши міське **стоголосня**, / ти ідеш тихім полю навстріч. (Анатолій Таран); Просинь наповнюється ключами / По самі **стоголосня**. (Михайло Дубов); Босою / Літаю по траві, / в очах **стоголосня** / ріки і дощу... (Надія Мориквас); І промені засяють у волоссі / Твоїм на кшталт чи німбу, чи стрічок. / Пташине березневе **стоголосня** – / На честь твою, як полум'я свічок. (Тетяна Сальникова); Зоряні вітрила розтинають простір / З виру **стоголосня** закрутився світ / Сонячне горнило, зоряні вітрила / Понесуть планети із старих орбіт. (Олександр Кочинаш); Там огниться чуттів **стоголосня**. / Обережно зсуваю до скроні. / Неслухняне пасемко волосся. (Олексій Ганзенко); ...руно золоте! Гривасте коливання, / кучерів тремких пахуче **стоголосня**! (Іван Петровіч); Тебе не чути мій Золотоуст / Прости, пробач такого **стоголосня** / Іще не чуло небо голубе. (Олександр Смик); Коли мене впізнаєш в **стоголоссі**, / З червоних яблук постіль простелю... (Іван Дубінін); Usta мовчать, а очі – **стоголосня**! (Ольга Форгіль).

СТОДЗВОННИЙ, прикм., О вогню мій, в цей сніг, в цей рік, / Як в жодне з сотень літератур, / Ти так не цвів, ти так не пік / **Стодзвонної** землі. (Микола Бажан); Oddзвонено навік шаблями-ятаганами... / На подзвін бомб – на атомний той дзвін / Ми дзвоним віршами ясними і світанними, / Ми дихаєм **стодзвонними** органами. / Наш бог – поезія. На дружбу дзвонить він. (Іван

Драч); ...Складу я пісню про працю, втілену / В нові будови, в **стодзвонну** крицю. (Любов Забашта); *А ще вчора весна **стодзвонна** / усміхалась, тобою п'яна.* (Наталія Лівницька-Холодна); *Це був не сон. Гримів похід **стодзвонний** – / І скоро знову загримить похід. / Плеч-о-пліч підуть бойові колони / На кривдоносний і московський схід.* (Яр Славутич); *Лети у світ **стодзвонний**, / Де спогади мої і щемний біль, / Хоча б майбутнім душу мою втішать...* (Лариса Коваль); *Мати б голос **стодзвонний**, / Щоб почули світи. / І заслухалась ти... / Мати б голос **стодзвонний**!* (Петро Мельник); *Доброго ранку тобі, батьку Львово, / Древній граде українських земель! / Доброго ранку, **стодзвонна** любово, / Білокрилих надій журавель!* (Т. Василько); *Пісня лине навколо **стодзвонна**, / Заплітається в віти смерекам. / Чаша щастя – ще вчора повна, / А сьогодні – у вирій, лелеки!* (Олег Вістовський); *Твоїх поем, твоїх **стодзвонних** рим, / Хай негучних, але до болю щирих... / В житті буденнім був неповторим, – / Таким зостався. Юнаком із Сквири.* (Леонід Куліш).

Наведені вище АЛН не зафіксовані в сучасних лексикографічних працях (ми опрацьовували близько 20 різнотипних словників). Винятком є лише АЛН *наструнений*, засвідчений в орфографічному словнику 2006 р. видання [15: 448], однак не виявлений у жодному з тлумачних словників.

Безперечно, говорити про підстави для введення АЛН у загальномовний словник можна буде лише після виявлення частотності і регулярності вживання цих лексичних одиниць не тільки в поетичному мовленні, а й в інших жанрах, стилях і сферах української мови. Сподіваємося, що поданий нами матеріал зацікавить лексикографів, які зможуть дати належну оцінку щодо можливості і необхідності залучення представлених АЛН до сучасних словників української літературної мови.

Література

1. Адах Н. А. Словник авторських лексичних новотворів Василя Барки // Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти) / Н. А. Адах ; за ред. Г. М. Вокальчук. – Рівне : Видавництво Олега Зеня, 2007. – С. 52–131.
2. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 896 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1426 с.
4. Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії

XX століття (лексикографічний аспект) : монографія / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. – Рівне : Перспектива, 2004. – С. 94–524.

5. Вокальчук Г. М. Словник лексичних новотворів Михайля Семенка // Вокальчук Г. М. «Я – беззразковості поет» (словотворчість Михайля Семенка) : монографія / Г. М. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2006. – С. 141–175.

6. Гаврилюк Н. В. Словник авторських лексичних новотворів київських неокласиків / Н. В. Гаврилюк // Київські неокласики: словотворчість ; [збірник наукових праць ; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2009. – С. 60–134. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія». Вип. 2).

7. «З'являються нові слова у мові...» / [упор. Г. М. Колесник] // Тичина П. Квітни, мово наша рідна / П. Тичина ; відп. ред. І. К. Білодіа. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 95–171.

8. Кирилюк О. В. Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини // Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття : [збірник наукових праць ; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2011. – С. 181–263. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія». Вип. 5).

9. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація : монографія / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.

10. Максимчук В. В. Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини / В. В. Максимчук ; за ред. Г. М. Вокальчук // Проблеми й перспективи авторської лексикографії. «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина). – 2-ге вид., випр. і доповн. / [уклад. Г. М. Вокальчук]. – Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. – С. 65–188. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія». Вип. 1).

11. Словник української мови : [в 11 т.] – Т. 5. – К. : Наук. думка, 1974.

12. Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський : [збірник наукових праць ; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. – С. 106–138. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія». Вип. 3).

13. Тимочко О. Б. Словник авторських лексичних новотворів поетів-дисидентів 60–70-х років XX століття // Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай : [збірник наукових праць ; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. – С. 158–477. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія». Вип. 4).

14. Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський,

О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

15. Український орфографічний словник : [уклали: В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун] ; за ред. В. М. Русанівського. – 6-е вид., переробл. і доповн. – К. : Довіра, 2006. – 959 с.

Natalija GAVRYLJUK

Author's lexical new formations as a source of vocabulary adjunction

The author's vocabulary neoplasms as a source of replenishment vocabulary are considered in the article. Examples of author's nominations that have entered the common vocabulary are demonstrated. The individual authors' growths found in the poetic language of ten and more authors, but not recorded in modern lexicographical works, are presented.

Олександр Скопненко

Тетяна Цимбалюк-Скопненко

Матеріали до «Словника фразеологічних синонімів Миколи Лукаша»

Фразеографічний опис ідіолектів — одне із центральних завдань сучасного вивчення мовотворчості окремих письменників. Певна річ, цю проблему можна розглядати і як галузь, що цілком підпорядкована авторській лексикографії, і як діяльність та результат, що мають відтіняти лексикографічний опис ідіолекту, адже, на перший погляд, у лексичному матеріалі можна виявити куди більше всіляких знахідок (розширення значень, несподіваних конотацій, актуалізації тощо), ремінісценцій, алюзій та ін., ніж у фраземіці, що приймає до себе в загальнонародному масштабі нові елементи досить повільно. Коли ж уважніше придивитися до проблеми, то з погляду розвитку національного словникарства важливість і самостійність авторської фразеографії в межах вітчизняного мовознавства набуває досить чітких обрисів. Скажімо, якщо в україністиці створено багато різнотипних словників лексичних синонімів, зокрема й академічний двотомний (1999—2000), то словники фразеологічних синонімів і досі рідкісні в національному

УДК 811.161.2.373

словникарстві. Власне, найповніше фразеологічну синоніміку української мови відбито в «Словнику фразеологічних синонімів» М. П. Коломійця та Є. С. Регушевського (1988). Ця лексикографічна праця містить понад 300 синонімічних рядів, що охоплюють 2 тис. фразеологічних одиниць. І в наш час це найповніший кодекс, що подає українські фразеологічні синоніми, а від доби його появи минуло понад 20 років. Коли ж порівняти наведену кількість проаналізованих одиниць з названого словника з 7922 фразеологізмами, поданими в найновішому академічному «Словнику фразеологізмів української мови» (2003), то виходить, що *поза синонімічними рядами опинилося близько трьох чвертей відповідних зворотів, використовуваних у літературній мові*. Тому створення кодексів фразеологічних синонімів окремих авторів виходить за межі суто авторського словникарства, а переймає естафету теоретичного й практичного опису фраземіки в ракурсі синонімічних зв'язків. На нашу думку, тільки належний опис фразеологічної синонімії на матеріалі мови видатних письменників зможе наблизити національну фразеографію до створення великого словника фразеологічних синонімів. Цьому має посприяти й «Словник фразеологічних синонімів Миколи Лукаша», частини з якого тут подано.

Попередні матеріали до цього Словника (початок літери Б) опубліковано в дев'ятнадцятому (2010) та двадцятому (2011) випусках «Лексикографічного бюлетеня». Словникові статті названої майбутньої лексикографічної праці заплановано побудувати таким чином: передусім позначатиметься лексична змістова домінанта фразеологічного ряду, далі — тлумачення синонімічного ряду, у разі потреби — повторення дефініції біля деяких наступних членів синонімічного ряду із зазначенням семантичних відтінків (з абзацу), фразеологічна одиниця, дібрана з перекладних та оригінальних творів, стилістичні ремарки, ілюстративні цитати та паспортизація прикладів. Статті міститимуть також і недиференційовані варіанти фразеологічних одиниць. Усі ілюстративні приклади будуть подані без правописних змін, так, як вони засвідчені в Лукашевих перекладах.

БЛИЗЬКО

ДУЖЕ БЛИЗЬКО ВІД КОГО-НЕБУДЬ, ПОРЯД

ЗА ПЛЕЧІМА *що у кого і без додатка. Так, я любила й люблю Гвіскалда, і любитиму до смерти, що вже в мене **за плечима**; а як потойбіч є любов, то й там його любити не перестану [Боккаччо: 460]; Під час тієї війни королева французька тяжко занедужала. Чуючи, що смерть уже*

за плечима, покаялась вона в усіх гріхах своїх і висповідалась благочесливо перед архієпископом руанським, мужем, як то всім було відомо, святим і праведним... [Боккаччо: 344].

ПЕРЕД НОСОМ у кого, кого. [Люцифер (до Адама):] *Так думає, можливо, і черв'як, // Що точить плід у тебе **перед носом**, // І той орел, що птиць дрібних хапає* [Мадач: 21]; *Вислухавши його слів, я вже заради вас не кричала, підбігла тільки до вікна гола, як мати родила, і зачинила його **перед носом** того нахаби* [Боккаччо: 390].

ПЕРЕД ОЧИМА у кого і без додатка. *Отак із ласки вірного свого друга опинився Лотаріо як на бойовищі, а ворог же в нього **перед очима** такий був, що одною красою своєю цілий загін збройних рицарів міг би перемогти й підкорити...* [Сервантес: 213]; *Розсаджуючи гостей за столами, він [Настаджо] зробив так, щоб його дівчина мала те видовище прямо **перед очима*** [Боккаччо: 558].

ПІД НОСОМ. Вона [Елен] згадала свою кохану дитину, маленьку Міши, її пустоці,... *про фотографії, що висіли в кімнаті гітлерівського офіцера,... про те, як вона зачинила двері йому **під носом**, як вона тоді перелякалась...* [Стіль: 116].

ПІД РУКОЮ. Гізмонда ж, як пійшов од неї батько, рішення свого страшного не одмінила; *накопавши всякого отруйного зілля та коріння, вона виварила його, щоб мати **під рукою** трутизну, коли станеться те, чого вона боялась* [Боккаччо: 462].

ПІД САМИМ НОСОМ чийм. *Залишившись сам один перед важкими залізними дверима, що з грюкотом зачинились **під самим** його **носом**, Ян Бібіан зрозумів, що Мірілайлай знову обдурих його* [Єлін Пелін: 61].

ПОДАТИ РУКОЮ. Леон, очманілий від гніву Емми, базікання Оме, а може, трохи і від доброго сніданку, стояв, вагаючись, ніби загінотизований аптекарем, який торочив одно: — *Ходімо до Бріду. Це тут близьенько, **рукою подати**, на вулиці Мальпалю* [Флобер: 260].

РУКОЮ ВЗЯТИ. [Фауст:] *Навіщо нам до вічності ширяти! // Що знаємо, **рукою** можна **взяти**. // Отак мудрець ітиме у житті, // І не зіб'є мара його з путі...* [Гете: 482].

РУКОЮ ДОСЯГНУВ БИ. ...він [Торральба] сам говорив, що, як летіли попід небом, чорт наказав йому відкрити очі; він послухав і побачив, каже, Місяця так близько, що ***рукою досягнув би**, і не важився на землю глянути, щоб голова не закрутилась* [Сервантес: 524].

У П'ЯТЬ ПАЛЬЦІВ. *А як сьому не вірить ваша милість, то не повірить також, що, одсунувши хусточку од брів, побачив я небо так*

близько, так близько, ну, може, **у п'ять пальців**; та великенне ж яке, Господи, не гріх і забожитись! [Сервантес: 256].

ЯК ДВІЧІ ЛУКОМ ДОСТРЄЛИТИ. І як ото він [потурнак] плив уздовж берега, то щоразу, було закидав кітву у невеличкій затоці, звідки до Хаджі-Муратової садиби було **як двічі луком дострелити** [Сервантес: 263].

ЯК ІЗ (З) ЛУКА ДОСТРЄЛИТИ. ...оселившись у Кастель-а-Маре ді Стабія, він [Нері] вирішив довікувати тут тихо й мирно свого віку. Купив собі садибу трохи на одишбі, так **як з лука дострелити** до міських кам'яниць... [Боккаччо: 816]; Як уже світ свінув і небо трохи прояснилося, тогді тільки помітили кіпріоти судно, яке вони зачепили були напередодні, так од них завдавши, **як із лука дострелити** [Боккаччо: 520].

ЯК СПІСОМ ДІСТАТИ. ...а в тебе під ногами тільки дошка на два ступні завиришки, а смерть заглядає тобі в вічі хто зна скількома гирлами гармат ворожих, **як списом дістати**... [Сервантес: 249].

ЯК ТРИЧІ З МУШКЕТА СТРЕЛЬНУТИ. Уплили ми вже добрих тридцять миль, коли почало сіріти; як розвиднилось трохи, ми побачили, що од землі до нас **як тричі з мушкета стрельнути**... [Сервантес: 269].

У БЕЗПОСЕРЕДНІЙ БЛИЗЬКОСТІ

ГРУДЬ У ГРУДЬ. Ми стоїмо на кручі // **Грудь в грудь** і очі в очі, // Самі, удвох, тремтючи, // Без сліз, без зойків, без розмов... [Аді 1990: 305—306].

ДВІР УЗ ДВІР. Се, бачте, вівчар із того ж таки села, що й Кітерія, сусіда близький — **двір уз двір** живуть вони собі, що й дало Амурові привід воскресити в пам'яті людській призабуте вже кохання [Сервантес: 424].

КОЛІНО В КОЛІНО. [Хор:] Ближче й ближче зсуваються // Вже цариця та лицар, — // **Коліно в коліно**, плече в плече, // Рука в руці гойдаються... [Гете: 400].

ЛИЦЕМ ДО ЛИЦЯ. Переносили їх [ящики] звичайно удвох, ідучи **лицем до лиця** й притиснувшись бороною до ящика — так легше нести [Стіль: 204].

ОЧІ В ОЧІ. Ми стоїмо на кручі // **Грудь в грудь і очі в очі**, // Самі, удвох, тремтючи, // Без сліз, без зойків, без розмов... [Аді 1990: 305—306]; [Ахілл (до Улісса):] А глянеш на людину **очі в очі**, // Вони уже вітаються любенько, // Як в дзеркалі, взаємно пізнаються: // Це й зветься відображенням [Шекспір: 387].

ПЛЕЧЕ В ПЛЕЧЕ. [Хор:] Ближче й ближче зсуваються // Вже цариця та лицар, — // **Коліно в коліно, плече в плече**, // Рука в руці гойдаються... [Гете: 400].

БЛІДИЙ

ХТО-НЕБУДЬ ЗМІНИВСЯ

НА ВИДУ ВІД РАПТОВОГО СИЛЬНОГО ХВИЛЮВАННЯ, ПЕРЕЖИВАННЯ, СТРАХУ ТОЩО

БІЛИЙ, ЯК ПОЛОТНО́. І Дубак, який колись водив перед у всіх танцях, не витерпів. Дух йому забило, серце закалатало... Мов у нестямі, кинувся він перед Христину і, мовчки, **білий, як полотно**, пішов у танок [Єлин Пелин 1980: 28]; Старий увійшов до кімнати **білий, як полотно**. — Леа! Леа! Ти тут? Я зараз піду до мерії. Вони не мають права... Дільниця моя, я її купив... [Стіль: 105].

БІЛИЙ, ЯК СТИ́НА. То приїхав Шарль; він відчинив хвіртку, сам **білий, як стіна**... Емма прожогом кинулась на сходи... [Флобер: 282].

ЛИЦЯ НЕМА́ на кому. Тут Каландріно почувив, що його почала трясти-тряся. Аж ось надійшов Бруно і, не кажучи нічого иншого, зауважив: — Каландріно, що з тобою? На тобі **лиця нема**, ти якийсь наче тлінний і смертенний. Що б се могло бути? [Боккаччо: 757]; Чернець тим часом устав, переляканий та перестрашений, що й **лиця** на ньому **не було**, зліз мерцій на свого мула й погнав до товариша, що піджидав його віддалік... [Сервантес: 54].

МОВ МЕРТВЯ́К ІЗ ДОМОВИ́НИ ВСТАВ. Вона [Геріна] теж була така сумна, така сумна, що страх. Просто жаль було на неї дивитися — **стоїть на порозі, мов мертвяк із домовини встав** [Флобер: 104].

НА́ЧЕ СМЕРТЕ́ННИЙ. — Каландріно, що з тобою? На тобі **лиця нема**, ти якийсь **наче тлінний і смертенний**. Що б се могло бути? [Боккаччо: 757].

НА́ЧЕ ТЛІ́ННИЙ. — Каландріно, що з тобою? На тобі **лиця нема**, ти якийсь **наче тлінний і смертенний**. Що б се могло бути? [Боккаччо: 757].

НЕМА́Є О́БРАЗУ на кому. — Що з вами, пані господине? Що вам оце такого подіялось, що на вас **образу немає**? [Сервантес: 367].

БЛЮВАТИ/ВИБЛЮВАТИ

МИМОВІ́ЛЬНО ВИКИ́ДАТИ З ШЛУ́НКА ЧЕРЕЗ РОТ СПОЖИ́ТИЙ ПРОДУ́КТ ХАРЧУВА́ННЯ

ВІ́БЛЮВАТИ ПЕЧІ́НКИ. — Авжеж, — сказав Санчо, — аби тільки те каміння не з шви галок летіло, як ото в битві двох військ, де вашій милості зуби поблагословили і розбили бляшанку з тим свяченим бальзамом, що через нього я всі **печінки виблював** [Сервантес: 118].

ВІРИГАТИ ОСТАННІ ТЕЛЬБУХИ. — *Еге! Чи ви вже забули, що я не рицар, чи хочете, щоб я після вчорашнього останній тельбухи виригав? Сховайте той бальзам із нечистій матері, а мені дайте спокій!* [Сервантес: 96].

ПОЇХАТИ В РІГУ. — *Хто допався — усміхався, // Ненажерно запи- хався, // Не один барон і князь // Маже губи в чорну мазь, // А білугу жруть сирою,— // Котрі, звісно, при здоров'ю... // («Ще, гляди, поїде в Ригу!» — // Знишка шпиг моргає шпигу)* [Тувім: 52].

БОГ

*ЗА РЕЛІГІЙНИМИ УЯВЛЕННЯМИ — НАДПРИРОДНА ІСТОТА,
ЯКА СТВОРИЛА СВІТ ТА КЕРУЄ НИМ*

ВІЧНИЙ ЖЕНИХ. *Клавдія об'явила Роке, що піде в монастир, де абатисою була її тітка: там вона доживе вік з кращим, вічним женихом* [Сервантес: 614].

НЕБЕСНИЙ ОБРАНЕЦЬ. *Так часто повторювані в проповідях образи: наречена, жених, небесний обранець, вічний шлюб — будили в неї [Емми] в глибині душі якусь недовідому ніжність* [Флобер: 38].

БОЖЕВІЛЬНИЙ

ЯКИЙ МАС ДУШЕВНИЙ, ПСИХІЧНИЙ РОЗЛАД

НЕ ПРИ ТЯМІ. *Почувши таку мову, стражник зміркував, що сей чоло- вік, мабуть, не при тямі; та що вже почало на світ займатися, одчинив двері до корчми, гукнув господаря й переказав, чого тому дивакові треба* [Сервантес: 93].

НІБИ НЕ ПРИ СОБІ. — *Єсть такі люде, що кажуть, міркуючи по- простацькій, нібито любов ізводить чоловіка з розуму, а хто закохаєть- ся, той уже ніби не при собі* [Боккаччо: 638].

ПОЗБАВЛЕНИЙ ДОБРОГО РОЗУМУ. *Ні, кажу я, все то щира і суц- та правда, а хто її заперечує, ще раз кажу, той без усякого сумніву позбавле- ний доброго розуму і здорового глузду* [Сервантес: 317].

ПОЗБАВЛЕНИЙ ЗДОРОВОГО ГЛУЗДУ. *Ні, кажу я, все то щира і су- цта правда, а хто її заперечує, ще раз кажу, той без усякого сумніву позбав- лений доброго розуму і здорового глузду* [Сервантес: 317].

*ХТО-НЕБУДЬ ПЕРЕБУВАЄ
В СТАНІ ПСИХІЧНОЇ НЕРІВНОВАГИ*

БЕЗУМНІШИЙ ЗА БЕЗУМ *хто*. [Троїл:] *Ті греки сильні, ще й до того вмілі, // А ще ж і люті, в лютості завзяті,— // А я слабкіший за сльозу жіночу, // Смирніший сну, безумніший за безум...* [Шекспір: 317].

ЗСУНУВСЯ (ІЗСУНУВСЯ) З ГЛУЗДУ *хто*. *Якийсь там лицар із глузду зсунувся, а він [Лісовий Рицар] хоче йому ума вставити, та й сам дуріє, і все їздить та шукає біди на свою ж таки голову [Сервантес: 395]; Пасамонте зроду був не дуже терпливий; побачивши ж тепер, що Дон Кіхот ізсунувся з глузду..., і почувши, якими словами він його шпетить, підморгнув своїм товаришам і одійшов із ними трохи одаль [Сервантес: 130]; І так наш гідальго у те читання кинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знов до рання, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решити висох ізсунувся бідаха з глузду [Сервантес: 25].*

**БОЖЕВОЛІТИ/ЗБОЖЕВОЛІТИ
СТАВАТИ/СТАТИ ПСИХІЧНО ХВОРИМ**

БАЛАКАТИ НЕ СВОЄ. *Не їсть, не п'є, спитай його [чоловіка] про що, то балакає таке — не своє... Певно ж йому пороблено (себто, вважаєте, зачаровано його) [Сервантес: 314].*

БҀТИ НЕ ПРИ СОБІ. *Карденіо, як я вже сказав, був не при собі; почувши, що його звивають брехуном, лайдаком та іншими гнилими словами, він розсердився не на жарт: підняв із землі каменюку і так нею Дон Кіхотіві в груди торохнув, що той миттю навзник повалився [Сервантес: 143].*

БҀТИ ЯК НЕ ПРИ СОБІ. *Одного вечора Емма навіть не повернулася в Йонвіль. Шарль був як не при собі, а Берточка не хотіла лягати спати без мами і ридала до повної знемоги [Флобер: 255].*

ВІДБІТИСЯ ГЛУЗДУ. *Аби переконатися в тому, хочу в вас децю спитати, і як матиму од вас ту відповідь, якої сподіваюсь, то ви самі побачите, що вас одурено в живі очі і що то не чари такі наслано, а просто ви глузду відбилися [Сервантес: 312].*

ЗАГУБИТИ РОЗУМ. *Ти повідаєш приго-(ди) // Дворянина із Лама-(нчі), // Що, романів начита-(виись), // Загубив свій добрий ро-(зум) [Сервантес: 13].*

ЗБІТИСЯ З ГЛУЗДУ. [Хірон (до Фауста):] *По-людському ти просто захопився [Геленою], // А духам так здається — з глузду збився [Гете: 324].*

ЗБІТИСЯ З ПЛІГУ. — *Чи то можебна річ, пане шляхтичу, аби читання тих нікчемних та пустодзвонних романів рицарських так на вас подіяло, що ви зовсім із плугу збилися й забрали собі в голову, ніби хтось вас зачарував...* [Сервантес: 315].

ЗІЙТИ З УМА. [Мефістофель (до Фауста):] *Клянусь, вона [Маргарита] зійде з ума, // За цей спокусливий гостинець // Тобі гостинця дасть сама. // Дитя — дитя, і цяця — цяця* [Гете: 117].

З'ІХАТИ З ГЛУЗДУ. — *Ти [, Пірре], мабуть, і справді з глузду з'їхав, — одказав йому Нікострат, — бо відколи ти поліз на дерево, ми з місця не вставали; як сиділи, так і сидимо* [Боккаччо: 660]; *Оттак! Крові багато, а мозку мало. Обидва [Ахілл і Патрокл], певно з глузду з'їдуть. Та якби й навпаки було — тієї мало, а сього багато, на одно вийде, хіба що я міг би той безум улічити* [Шекспір: 117].

НЕДУГУВАТИ НА ГОЛОВУ. — *Ой лишко мос, — забідкалася знов клюшниця, — святій Аполлонії, кажете? Се ж якби мій пан на зуби недугував, а він же на голову* [Сервантес: 367].

ОДБИГАТИ РОЗУМУ. *А хто його [Дон Кіхота] слухав, усім знову жаль душу обійняв, що такий розумний, дивитись, і в багатьох речах зналий чоловік, зразу того розуму одбігає, як зайде мова про те проклятуще, про те нещасне рицарство* [Сервантес: 249].

ПОЗБУТИСЯ ГЛУЗДУ. [Фауст:] *Та дякую тобі я на цей раз, // Ти, син землі, над всіх нікчем нікчемний // Ти з пут відчаю визволив мене, // Бо я вже мало глузду не позбувся...* [Гете: 28].

ПОМІШАТИСЯ РОЗУМОМ. *До його відома, бачте, ще не дійшла перша частина рицаревої історії: якби був прочитав її, то не дивував би на слова і вчинки Дон Кіхота, знаючи, на чому той розумом помішався* [Сервантес: 416].

ПУСКАТИСЯ БЕРЕГА. *...розмовляє чоловік і на питання відповідає ніби цілком розумно, а зайде річ про рицарство, одразу берега пускається, не знати що городить* [Сервантес: 315].

РІШАТИСЯ/РІШИТИСЯ УМА. *Чи то виданська річ, щоб отакий славетний мандрований лицарюга, як ваша милость, та мав ні сіло ні впало рішатись ума через якусь там...* [Сервантес: 154]; *Емма не відповідала. Задиhaючись, вона дивилась навкруги безтямними очима, і перелякана селянка аж позадувала від неї; їй здалося, що пані рішилася ума* [Флобер: 284]; [Камілло:] *Ну й красунь ваш Теодоро! // [Людовіко:] Одного боюсь — // що я із радощів ума рішусь* [Лопе де Вега: 334]; [Мефістофель (до Ламій):] *Бо-дай вам грець! З Адама плем'я кляте // Привчилося чоловіків звабляти! // На*

староцях ізнов ума рішивсь... // Чи мало ж я іще у дурні шивсь? [Гете: 333].

СКРУТИТИСЯ З ГЛУЗДУ. *Доротея, дівчина дотепна і бистроумна, знала вже, що Дон Кіхот із глузду скрутився, і бачила, що всі, окрім Санча Панси, роблять собі сміх із нього, то й сама вирішила позаду не лишатись і звернулась до розгніваного Дон Кіхота з такими словами... [Сервантес: 187].*

СПАДАТИ/СПАСТИ З РОЗУМУ. *Знов же Амадіс Гальський, як мені відомо, з розуму не спадав і жодних химер не строїв, а залучив собі превеликої слави як найпалкіший закоханий... [Сервантес: 155]; [Зібель (до Брандера):] Хіба я з розуму вже спав, // Щоб за повією впадав? // Як у біса їй привіти? // Хіба що вікна потроцяти! [Гете: 83].*

СПЛИСТИ З РОЗУМУ. — *Пане Кикоть, — так-бо звали нашого героя, поки не сплив із розуму і не пошився з статечного гідальга в мандроване рицарство, — хто ж се так вашу милость понівечив? [Сервантес: 40]; [Мефістофель (до Емпузи):] Я постеріг, що в цій країні // Шанують страх зв'язки родинні; // Та ще я з розуму не сплив, // Щоб родичатись до ослів [Гете: 335].*

СТЕРЯТИСЯ УМОМ. *Ходить усе, лебедаха, сумний та думний, мурмотить щось там сам до себе — знати по всьому, умом стерявся [Сервантес: 425].*

СТРАТИТИ ГОЛОВУ. *Як була вже [Марсела] по чотирнадцятій чи п'ятнадцятій весні, то хто було не гляне, всі, всі Господа святого хвалять, що такою красою благословив її, не один же тоді в неї закохався, не один голову стратив [Сервантес: 69].*

СТРАТИТИ РОЗУМ. — *У севільському шпиталі для божевільних сидів один чоловік, якого родичі запроторили туди, бо стратив розум [Сервантес: 342].*

СХИБНУТИСЯ РОЗУМОМ. *...хоч і знали вони [священик і цілжурник], що Дон Кіхот розумом схибнувся, що такий блуд на нього напав, та мусили знову й знову на його вчинки чудувати [Сервантес: 157]; Коли ж парох сказав, що Дон Кіхот схибнувся розумом на рицарських романах, господар обізався... [Сервантес: 201].*

СХОДИТИ З УМА. *Годі сходити з ума, // А стокрот же її ма...» // Ех і женихання! [Бернс 1959: 158].*

*ХТО-НЕБУДЬ ПЕРЕБУВАЄ В СТАНІ ДУШЕВНОЇ НЕРІВНОВАГИ,
НЕ МОЖЕ НОРМАЛЬНО МИСЛИТИ, ДІЯТИ*

АЖ ГОЛОВА ДУРІЄ. [Фауст (до Мефістофеля):] *Ну й шарварок — аж голова дуріє... // Це ярмарок, чи що, кругом шаліє? [Гете: 183].*

АЖ У ГОЛОВІ МУТИТЬСЯ кому. ...*невже ж то такі люди [радники королівські], що дали б комусь дозвіл друкувати всяку фальш і неправду, всі оті баталії і всі чари, що аж у голові тобі од них мутиться?* [Сервантес: 203].

АЖ У ГОЛОВУ ЗАХОДИТИ. Він [Лотаріо] проклинав свою дурість, картав себе за таку легкодумність і *аж у голову заходив* — як би те діло назад повернути, як би знайти якийсь порятунк [Сервантес: 222—223]; ...[люди] ще голосніше заговорили, коли дізнались, що Люсінда зникла кудись із рідного дому й міста, батько й мати *аж у голову заходили*, не знаючи, де і як її шукати [Сервантес: 178].

БЛУД НАПАВ на кого. ...*хоч і знали вони [священик і цілюрник], що Дон Кіхот розумом схибнувся, що такий блуд на нього напав, та мусили знову й знову на його вчинки чудувати* [Сервантес: 157]; ...*щоб той здогад підтвердити і з'ясувати, який блуд на нього [Дон Кіхота] напав, Вівальдо знов спитав у нього — що воно таке оті мандровані рицарі?* [Сервантес: 71].

ГЛУЗД ЗА РОЗУМ ЗАХОДИТЬ у кого. [Мефістофель (до Фауста):] *От і повеслували ми до того берега, де у вашого брата, людини, глузд за розум заходить* [Гете: 197].

ПАДЬ ПАЛА на кого. ...*він [панич] почасти виходив отут на дорогу — коли попросить, було, в пастухів чогось попоїсти, а коли то й силою виidere, бо як паде на нього падь, то зроду по-доброму, ні в кого не візьме, а все з кулаками кидається* [Сервантес: 137]; *Всю тую розмову чули Дон Кіхот і селянин, що збагнув тепер цілком, яка падь на його сусіда пала, і зауважав зичним голосом:* [Сервантес: 42].

ПОРВАЛО РОЗУМ чий. Санчо говорив те все так поважно, сякаючи час од часу носа, і з такою певністю, що слухачі його мусили знов подивляти Дон Кіхотове навальне божевілля, що й сей бідний розум за собою *порвало* [Сервантес: 159]; ...*небачена й нечувана недоля порвала мій бідний розум і занесла десь далеко; що більше його шукаю, то менше знаходжу* [Сервантес: 512].

ПРИЧІНА НАХОДИТЬ/НАЙШЛА на кого. Санчо підвівся, лютий-прелютый, що його так безвинно побито, і вирішив на козопасові серце своє зігнати: то він, мовляв, у всьому винен, бо не сказав їм загодя, що на того чоловіка *причина наводить*, а якби був сказав, то вони б уже малися на бачності [Сервантес: 143]; А він [панич] то витріщить очі і пильно в землю дивиться, ані змигне, то знов заплющить, та губи зіплює, та брови сучить, — догадалися ми, що то *причина* на нього *найшла* [Сервантес: 137].

ПРИЧІНА СКЛАЛАСЯ кому. В цьому сум'ятті й замішанні спала раптом тафта, що заслоняла її обличчя, і всі присутні побачили ту пишину

вроду, те чудове личко, хоч було воно в тій хвилі бліде й налякане, а очі блукали неспокійно по всіх напрямках, мов у божевільної; Доротею і всіх, що на незнайомку дивились, аж жаль обгорнув, що їй така **причина склалась** [Сервантес: 236].

СХИБНУТИ З РОЗУМУ кого. — А ще додала до того ваша милость, що ті книги завдали мені буцімто великої шкоди, **схибнувши** мене з **розуму** й довівши до клітки, і що треба мені схаменутись і вдатись до інших, правдивіших книг, корисніших і цікавіших за ті романи [Сервантес: 316].

ШАЛ НАПАЇВ на кого. Ще ж і на те зваж, що Карденіо сказав це, як на нього вже **шал напав**: він сам не знав, що говорить, от собі блудив словами [Сервантес: 145].

БОЛІТИ

ХТО-НЕБУДЬ ВІДЧУВАЄ СИЛЬНИЙ БІЛЬ

АЖ ОЧІ РОГОМ ПОЛІЗЛИ в кого. — Цить, не кричи! — промовив бондар і так стиснув злодієві шию, що в нього **аж очі рогом полізли**, а язик прилип до гортані [Єлін Пелин: 27].

БОЛЕМ БОЛІТЬ що кому. І все-таки почував себе [Дон Кіхот] щасливим: адже це, гадав, звичайна знегода мандрованого рицаря, та й винен був у всьому кінь. Проте встати так і не зміг, бо все тіло йому **болем боліло** [Сервантес: 40].

ГОРІТЬ ВОГНЕМ що в кого. — Фітю, ти ж усе можеш, допоможи мені. Зробися невидимим та вицпни за ногу того проклятого бондарюгу, бо вже вся спина в мене **вогнем горить**! [Єлін Пелин: 14].

БРЕХАТИ

КАЗАТИ НЕПРАВДУ

ВИКРУЧУВАТИСЯ БРЄХНЯМИ перед ким. Тоді ото довелось мені сльози тихцем ковтати та вдавати, що я весела, аби не питали в мене отецьмати, чого я сумую, аби не мусила я перед ними **брєхнями викручуватись** [Сервантес: 177].

ЗАВДАВАТИ БРЕХНЮ кому. — А то, може, я вмію, сестричко моя? — впала їй у річ Камілла. — То хоч би мені й смерть загрожувала, негодна я брєхні скласти, ані неправди сточити. Як уже немає іншої ради, то краще виявити усю щирю правду, аніж мав би нам хто **брєхню завдавати** [Сервантес: 228].

ПРИПЛІТАТИ БРЕХНІ до чого. [Діана:] Як говорять про кохання // кавалери із жінками? // [Теодоро:] Як? Та так — щоб мати ласку, // **приплітають сотні брехень** // до одної ніби правди [Лопе до Вега: 215].

СКЛАДАТИ/СКЛАСТИ БРЕХНІ. А то, може, я вмію, сестричко моя? — впала їй у річ Камілла. — То хоч би мені й смерть загрожувала, негодна я **брехні скласти**, ані неправди сточити. Як уже немає іншої ради, то краще виявити усю щиру правду, аніж мав би нам хто брехню завдавати [Сервантес: 228]; Тут вони обидві знову залементували, знов почали клясти рицарські романи та молити Бога, щоб він послав у геєну огненну всіх писак, що такі **брехні безглузді складають** [Сервантес: 330].

СТОЧИТИ НЕПРАВДУ. — А то, може, я вмію, сестричко моя? — впала їй у річ Камілла. — То хоч би мені й смерть загрожувала, негодна я **брехні скласти**, ані **неправди сточити**. Як уже немає іншої ради, то краще виявити усю щиру правду, аніж мав би нам хто брехню завдавати [Сервантес: 228].

БРЕХУН

ЯКИЙ ЗАВЖДИ ГОВОРИТЬ НЕПРАВДУ

БРЕХЛИВИЙ НА НАТУ́РУ. Як же нашій історії і можна щодо правдивості який закид зробити, то хіба одне тільки, що автор її араб, а ся нація **на натуру брехлива**; та що араби на нас ворогують, то можна припустити, що він радше примениує, ніж прибільшує [Сервантес: 58].

ТОРБА З БРЕХНІЄЮ. Геть мені з-перед очей, потворо всьогосвітня, **торбо з брехнею**, бочко з мерзотою, усипище підлоти, гніздовище облуди, плетуне дурниць... [Сервантес: 300].

Джерела

Адї 1990	Адї Анре // Від Боккаччо до Аполлінера: Переклади / Ред., упоряд., авт. передм. М. Н. Москаленко. — К.: Дніпро, 1990. — С. 300—316.
Бернс	Бернс Роберт / Пер. з англ. М. Лукаш і В. Мисик. — К.: Держлітвидав УРСР, 1959. — 255 с.
Боккаччо	Боккаччо Джованні. Декамерон / З італ. пер. М. Лукаш; упорядкув., редагування Л. Череватенка. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2006. — 896 с.
Гете	Гете Йоганн Вольфганг. Фауст: Трагедія / Пер. з нім. М. Лукаш. — К.: Дніпро, 1981. — 540 с.

Елин Пелин 1980	Елин Пелин. Вітряк // Весняний міраж / Пер. з болг. М. Лукаш. — К.: Дніпро, 1980. — с. 20—31.
Елин Пелин	Елін Пелін. Ян Бібіян: Повість-казка / Пер. з болг. М. Лукаш. — К.: Дитвидав УРСР, 1961. — 195 с.
Лопе де Вега	Вега Карліо Лопе Фелікс де. Овеча криниця. Собака на сні / Пер. з ісп. М. Лукаш. — К.: Держлітвидав УРСР, 1962. — 359 с.
Сервантес	Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / Пер. з ісп. М. Лукаш, А. Перепадя. — К.: Дніпро, 1995. — 703 с.
Стіль	Стіль Андре. Перший удар / Пер. з франц. М. Лукаш. — К.: Держлітвидав, 1953. — 412 с.
Тувім	Тувім Юліан. Бал в опері / Пер. з польськ. М. Лукаш // Всесвіт. — 1961. — № 11. — С. 50—57.
Флобер	Флобер Гюстав. Мадам Боварі. Побут провінції / Пер. з франц. М. Лукаш. — К.: Держлітвидав УРСР, 1961. — 237 с.
Шекспір	Шекспір Вільям. Троїл і Крессіда: Драма / Пер. з англ. М. Лукаш // Шекспір Вільям. Твори: В 6-ти т. — Т. 4. — К.: Дніпро, 1986. — С. 331—435.

Oleksandr SKOPNENKO

Tetyana TSYMBALYUK-SKOPNENKO

Materials for the «Phraseological Synonyms Dictionary of Mykola Lukash»

This publication contains phraseological synonyms, taken from the translations of Mykola Lukash (registered article *близько — брехун*). These registered articles have illustrative quotes from translated and original works of Mykola Lukash. Materials will be included in the future «Phraseological synonyms dictionary of Mykola Lukash».

Іншомовне в новій лексиці (матеріали до словника)

2010 р. в Інституті української мови було опубліковано словникові матеріали «Нові й актуалізовані слова та значення» (2002–2010) за авторства В. Балог, Н. Лозової, Л. Тищенко, О. Тищенко, де зафіксовано нову й актуалізовану лексику й фразеологію, а також раніше відому лексику, ще не зафіксовану в лексикографічних джерелах, але поширену в сучасній мові. Призначення Матеріалів – виявити нове в лексичному й фразеологічному складі сучасної української мови й продемонструвати якісні та кількісні зміни відносно вже наявного в узусі або зафіксованого в словниках, а також бути джерелом для створення нормативних словників української мови. У 20-му випуску «Лексикографічного бюлетеня» (2011) на прикладі словникових статей, пробних до наступного випуску Матеріалів, запропоновано форму зв'язку інформації в Матеріалах з інформацією в інших лексикографічних джерелах. Цей зв'язок виявляється, зокрема, на рівні паспортизації реєстрових одиниць (позначкою ~) і скорочених назв словників наприкінці словникової статті (знаками *, ** та ін.) (див. список умовних позначень).

У пропонованих словникових статтях опрацьовано іншомовну або створену на іншомовній основі нову лексику.

Матеріали до словника

АЙПАД див. iPad.

АЙПОД див. iPod.

АЙФОН див. iPhone.

АНІМЕ (англ. anime, від animation – анімація), невідм., с. Японські мультфільми з характерною графікою, напр., у стилі манга, признач. перев. для підлітків та дорослих. Ілля Семенов розповів, що в новому сезоні QTV удвічі покращив свої показники за аудиторією 14–49 завдяки «трьом китам», на яких тримається канал – реслінгу, **аніме** та мультиплікаційним серіалам пакету Nickelodeon (СТБ-С, 19.10.2010).

БАН~ (англ. ban – заборона, оголошення поза законом, вигнання), у, ч., інт. Покарання порушника правил поведінки на форумі або в чаті через блокування його акаунту, внаслідок чого користувач не може продовжувати спіл-

кування; вигнання. *Забороняється.. імітувати в ході дискусії тупість і нерозуміння, приписуючи опонентові у відповідь на його цілком виразне твердження щось, чого опонент не стверджував, закопуючи тим самим тему дискусії в словесному смітті. За подібні дії невідворотно посідує покарання баном* (УР, 11.01.2010). Зафікс. у УЖ* (вокзал).

БАНЕРОПОКАЗ (англ. banner – прапор, транспарант і показ), у, ч., інт. Демонстрування банера користувачеві сайту. *Західно-Українська банерна мережа (ЗУБМ). Охоплює понад 90% регіонального ринку інтернет-реклами, більше 1000 регіональних сайтів різноманітної направленості, що становить 500 000 банеропоказів щоденно* (Агенція ІР, 29.01.2011); *Автор Носкрипта заробляв трохи грошей на банеропоказах зі свого сайту* (Google, 4.04.2011).

БАЊИТИ² (див. бан), ю, иш, недок., забанити, ю, иш, док., кого, інт., сленг. Блокувати акаунт користувача інтернет-ресурсу в разі порушення ним правил форуму або чату, позбавляючи його права спілкуватися; виганяти. *Якщо ви проголосуєте, щоб не банити – банити не буду, але й скарги тоді розглядатися не будуть, ображайтеся на себе* (ХФ, 4.04.2011). Зафікс. у СУМ*, ВТССУМ(Б)* (мити, бити).

БАН-ЛИСТ (англ. banlist, див. бан і list – список), граф. бан-лист, бан-лист, а, ч., інт. Список покараних (забанених) користувачів певного інтернет-ресурсу у спеціальній програмі або в розділі на форумі. *Від сьогодні на нашому сервері встановлено банлист і статистику Psychostats. Відтепер ви можете бачити список всіх забаних на сервері і передивлятися статистику у нас на сайті* (Казант, 5.04.2011); *Увага! В разі флуду, «спамер» потрапляє в бан-лист. Є питання?* (Google, 4.04.2011).

БАЊНИЙ: Банний лист, інт., сленг. – тс. бан-лист. *Правила форуму, запитання до модератора, банний лист* (ФУП, 4.04.2011). Зафікс. у СУМ*.

БАЊЯ³ (див. бан), і, ж., інт., сленг. 1. Тс. бан. *Хто буде спамити, одразу отримає баню* (Google, 4.04.2011).

2. Тс. бан-лист. *Баня* [назва розділу на форумі]. *Усього в Бані 34561 користувачів. Користувач. Коли прийшов. Коли вийде. Сільки лишилось. За що покараний* Зафікс. у ВТССУМ* (І. лазня, прочухан; ІІ. купол), СУМ* (І. ще: прилад для нагрівання; ІІ. ще: сферична поверхня); УМТ* (задній прохід); Орф-2009*.

БІЗНЕС-КОМУНІКАТОР (див. комунікатор), а, ч. Комунікатор з набором застосувань і функцій, актуальних для ділової людини (органайзер, GPS, розпізнавач візитівок тощо). *Бізнес-комунікатор.. ASUS створив ідеальну модель: новинка не розрядиться в самий потрібний момент, забезпечить*

надійним і якісним зв'язком і навіть зможе підказати хорошиший маршрут, щоб швидко дістатися до важливої зустрічі (Дешевше, 29.01.2011).

БЛЕК-МЕТАЛ (англ. black metal, black – чорний), *граф.* блек-метал, блек метал (*реком.*: блек-метал), у, ч., муз. Екстремальний напрям металу, музиці якого властиві зацикленість та одноманітність, а текстам – антирелігійна, сатанинська тематика (від назви альбому Black Metal групи Venom). У славному місті-герою Городоку сталася визначна подія...: єдиний за останні 5 років концерт культових *Nokturnal Mortum*.. Звісно ж, справжні поціновувачі патріотичного **блек-металу** аж ніяк не могли дозволити собі пропустити таке (Городоцький МС, 26.10.2010). Зафікс. у ВТССУМ(Б)** (невідм.: надважка версія хеві-метал).

БЛЕК (див. **блек-метал**), у, ч. муз., сленг. Блек-метал. Нарешті справжні фанати і просто знайомі зі справжнім **блеком** дочекалися на своїй вулиці свята. Отож довгоочікувані, неперевершені і в своєму особливому репертуарі *Nokturnal Mortum* в Городку цієї осені (Городоцький МС, 18.09.2010). Зафікс. в УЖ* (негроїд, уродженець Кавказу).

БЛЕКЕР (див. **блек-метал**), а, ч., муз., сленг. Виконавець або прихильник блек-металу. Є дуже гарні **блекери** з Норвегії *Morgul*. Переслуховую з великим задоволенням *Parody Of The Mass* (Городоцький МР, 4.01.2011).

БЛЕКОВИЙ (див. **блек-метал**), а, е, муз., сленг. Прикм. до **блек**. Так було в мене в свій час з **блековим Emperor** – ніби культова банда, засновники симфо-блеку, але попри їх статус я їх не сприймаю взагалі через надмірну складність композицій (Городоцький МР, 5.01.2011).

БЛЕКУШНИЙ (див. **блек-метал**), а, е, муз., сленг. Тс. **блековий**. А хтось слухав шведську **блекушну** банду *War*? (Городоцький МР, 4.01.2011).

БРУТАЛ (див. **брутал-метал**), ч., муз., сленг. 1. у. Тс. **брутал-метал**. Малому дуже подобається грайндкор чеської школи. Страшенно любить танцювати під *Rubifaso Mikufo* і ще *Oritz*. Що ж до **бруталу**, тут менша цікавість, оскільки там мелодії не такі структуровані (Городоцький МС, 5.02.2011).

2. а. Брутальна людина. // Прихильник або виконавець брутал-металу. *Я не панк, я брутал* (Google, 8.04.2011).

БРУТАЛ-МЕТАЛ (англ. brutal metal, brutal – грубий, жорстокий), *граф.* брутал-метал, брутал метал (*реком.*: брутал-метал), ч., муз. Напрямок дез-металу, якому властиві ще більша жорсткість, екстремальність, виражені у швидкому ритмі, важкому звучанні гітар, грубому, агресивному вокалі, у текстах, максимально сповнених тематикою насилля, смерті. На «*Саботажі*» було все: панк-рок, альтернативний метал, **брутал-метал** (20хв, 8.04.2011).

ВЕБ-БЛОКНОТ (з *англ.* web pad, web – мережа, pad – блокнот), а, ч. Тс. **інтернет-планшет**.

ВЕБ-ПЛАНШЕТ (з *англ.* web tablet, web – мережа, tablet – планшет), а, ч. Тс. **інтернет-планшет**.

ВЕБ-ПОШТА (*англ.* web – мережа і пошта), и, ж. Послуга пересилання електронних повідомлень, зокрема аудіо, відео, у мережі інтернет. Є розповсюдженими такі сервіси: пошукова система, .. **веб-пошта**, зберігання в інтернеті різної інформації, календар (Агенція ІР, 29.01.2011).

ВІАГРА (*англ.* viagra, від. vigor – енергія, Niagara – Ніагара), и, ж. Препарат для лікування розладів ерекції (від оригінальної назви Віагра, Viagra американської фірми «Pfizer»). Гранатовий сік названий природною **віагрою**. Журнал Forbes опублікував список найбільш корисних для здоров'я людини продуктів (Новини, 5.07.2010).

ВІДБАНИТИ (див. **бан**), юю, юєш, док., кого-що, інт. Тс. **розбанити**. Адміни, прошу, не розумію по якій причині я забанений, прошу **відбанити** (cs. telelan.com.ua, 29.01.2011).

ВІДЖЕТ (*англ.* widget – засіб, пристосування), а, ч., інт. Тс. **гаджет 2**. **Віджети** і кнопки для встановлення на сайти і блоги від соціальних мереж (Google, 8.04.2011).

ВІРТ (від *англ.* virtual – віртуальний, який існує в інтернеті), у, ч., інт., сленг. Віртуальний світ – спілкування, стосунки тощо в мережі Інтернет; протил.: реал. **Вірт...** *Перевернута свідомість... Чати, чати, чати... Чатимось до почервоніння в очах, від світла монітора та їдучого сигаретного диму* (Хай-Вей, 23.03.2011).

ГАДЖЕТ (*англ.* gadget – засіб, пристосування), а, ч. 1. Портативне технічне пристосування, перев. високотехнологічне цифрове, яке звичайно підключають до персонального комп'ютера (плеєр, мікрофон та ін.). **Гаджет** вийшов дійсно цікавим. Його комплектний 6-дюймовий дисплей e-ink з роздільною здатністю 800х600 тепер підтримує 16 градацій сірого, а не 4, як у попередньої версії Kindle (Дешевше, 29.01.2011); Французи розробили **гаджет**, який дозволить спілкуватися у Facebook .. У США **гаджет** буде продаватися за ціною 129 доларів. Super Tooth HD кріпиться на сонцезахисному козиру в салоні автомобіля (Коресп. 24.03.2011) // Будь-яке пристосування. Придумали **гаджет** для взуття проти ковзання (фото) (Леді, 4.11.2010).

2. інт. У програмному забезпеченні – пристосування, яке надає додаткову інформацію, напр., про погоду, курси валют тощо; віджет. **Вставте гаджет «Погода» на свою домашню сторінку** (Google, 23.03.2011).

ДАЙКІРІ, невідм., ч. і с. Коктейль на основі роуму й цукру (перев. з лимонним соком) (від назви містечка Daiquiri на Кубі). *Аомаме пила дайкірі* — ром з лимонним соком (Х. Мураками, 1Q84, перекл. І. Дзюби); *Дайкірі*. *Придумали: американські інженери, що рятувалися від Кубинської спеки на родовищах* (РБ, 21.02.2010).

ДЕЗ (див. дез-м'етал), у, ч., муз., сленг. Тс. дез-м'етал. *Дез, брутал... то насправді жорстокість... то біль, кров...* (Дак, 8.04.2011).

ДЕЗ-М'ЕТАЛ і **ДЕТ-М'ЕТАЛ** (англ. death metal, death – смерть), граф. дез-метал, дез метал, дет-метал, дет метал (реком.: дез-метал, дет-метал), у, ч., муз. Екстремальний напрям металу, музиці якого властиві агресивність, швидкість, інтенсивність важких гітарних і барабаних партій, своєрідний вокал – гроул, а текстам – темна, кривава, смертельна тематика (від назви групи Death (Mantas) або від назви демо Death Metal групи Possessed). *Група існує ось уже 9 років. Доволі солідний вік для дез-метал сцени, ще й в Україні і у Львові* (Городоцький МС, 5.02.2011).

ДЕЗНЯ (див. дез-м'етал), і, ж., муз., сленг. Тс. дез-м'етал. *Та взагалі – важко сказати, який [напрямок музики] подобається найбільше, це під настрій – то дезня чорна, то щось легше* (Городоцький МС, 2.10.2010).

ДЕЗОВИЙ (див. дез-м'етал), а, е, муз., сленг. Прикм. до дез. *Дезова дефіляда за участі монстра м'ясної сцени STICKOXYDAL (Goregrind) – Білорусь* (ВКонт., 14.02.2011).

ДЕМО-ВЕРСІЯ (англ. demo – демонстраційний запис і версія), її, ж. Тс. демо – демонстраційний запис (УЖ). *Ігри, трейлери, демо-версії, фільми і ТВ-шоу представлені в онлайн-магазині PlayStation Store* (Дешевше, 29.01.2011).

ДЕТ-М'ЕТАЛ див. дез-м'етал.

ДУМ, у, ч., муз., сленг. Тс. дум-м'етал. *Swallow the Sun. прекрасний колектив, класний дум. Не похоронний чи маніакально-депресивний а-ля esoteric. Гарно, мелодійно, красиво і сумно* (Городоцький МР, 4.01.2011).

ДУМ-М'ЕТАЛ (англ. doom metal, doom – доля, фатум, загибель), граф. дум-метал, дум метал, (реком.: дум-метал), у, ч., муз. Екстремальний напрям металу, якому властиві дуже повільний темп та настрої відчаю, страху, приреченості. *Засновниками дум-металу вважається британський гурт Black Sabbath* (Yandex, 19.04.2011).

ЕСЕМЕСКА, и, ж., розм. Тс. СМС. *Ми не перший рік відпочиваємо в Єгипті.. Коли нам прийшла есемеска з дому »Що у вас там робиться?«, ми включили Бі-Бі-Сі* (Н-100, 01.02.2011). Зафікс у ЛСІ*; ДПСУЛ*.

ЗАБАЇНИТИ див. баїнити*.

ЗАБА́НЕНИЙ (див. **ба́н**), а, е, *інт., сленг.* Дієприкм. пас. мин. до **заба́нити**. *Адміні, прошу, не розумію по якій причині я забанений, прошу відбанити* (cs.teletlan.com.ua, 29.01.2011); // у знач. *прикм.* *Не переживайте ви не одні, нас багато, я теж забанений*))))) (cs.teletlan.com.ua, 29.01.2011).

ЗМІКСУВА́ТИ див. **міксува́ти**.

ІНТЕРНЕТ-ПЛАНШЕ́Т (англ. internet tablet, tablet – планшет), а, ч. Плаский невеликий (розміром із книжку) комп'ютер із сенсорним екраном, який поєднує якості ноутбука й смартфона і може бути постійно під'єднаним до інтернету через Wi-Fi. *Компанія Dell продемонструвала інтернет-планшет Mini 5. Такий пристрій оснащується 5-дюймовим сенсорним дисплеєм з роздільною здатністю 800×480 пікселів* (Google, 26.03.2010).

КЛІК (англ. click – клацання, клацати), у, ч., *сленг.* 1. Натискування лівою кнопкою миші або торкання тачпаду для вибору команди, інструмента тощо; клацання. *CTR.. це відношення кількості натискань (кліків) на банер до кількості показів банера, яке виражається у відсотках* (Агенція ІР, 29.01.2011).

2. Перехід на іншу інтернет-сторінку натискуванням лівої кнопки миші. *Ви не платите за покази реклами. Ви платите за «кліки» – стовідсоткові переходи на Ваш сайт* (Агенція ІР, 29.01.2011).

КЛІКА́БЕЛЬНІСТЬ (див. **клік**), ості, ж. Власт. за знач. **кліка́бельний**. *Параметр, який визначає «натискуваність» (клікабельність) банера. Відношення кількості натискань (кліків) на банер до кількості показів банера, яке виражається у відсотках* (Агенція ІР, 29.01.2011).

КЛІКА́БЕЛЬНИЙ (див. **клік**), а, е. Який відкривається кліком, діє (про посилання, малюнок, банер тощо). *Суркіса зобов'язали провести Конгрес ФФУ. Документ клікабельний* (Обозреватель, 14.01.2011)

КОМУНІКА́ТОР (англ. communicator – передавальний механізм), а, ч. КПК з телефонним модулем. *Комунікатор HTC Desire – це максимальний спектр мультимедіа, переваги операційної системи Android, тривала автономність роботи, поєднання висококласного виконання і зручності використання* (Дешевше, 29.01.2011).

КОРПСЕ́ЙНТ див. **пейнтко́рпс**.

КПК [ка-пе-ка́], невідм., ч. Скор.: кишеньковий персональний комп'ютер. *КПК – це аналог настільного комп'ютера з тими самими, але спрощеними додатками – офіс, інтернет, ігри, МПЗ-плеєр* (Google, 4.04.2011).

ЛОГІ́Н, (англ. login – вхід, початок, ім'я при реєстрації), а, ч. Реєстраційне ім'я користувача системи; псевдонім, нік. *Іноді під акаунтом мають на увазі ім'я користувача системи (логін) і його пароль* (Агенція ІР, 29.01.2011).

МАСТЕРИНГ (англ. mastering – виготовлення еталону), у, ч., муз. Остаточне оброблення зведеного аудіозапису й перенесення його на певний носій для тиражування. Як відомо, *мастеринг* *Silicone Magic* робився на *Beast Studio*, з надр кузні якої вийшли такі шедеври, як *Mental Demise*, *Datura*, *Epicrise*, *Vulvulator*... Солідно, як-не-як (Городоцький МС, 5.02.2011).

МЕТАЛХЕД (англ. metal head – металева голова), а, ч., муз., сленг. Виконачець або прихильник музики в стилі метал; металіст. *Кілька разів в організаторів з різних причин зривалися концерти з участю «Hell:On», і в кінці-кінців по дорозі до сусідньої Польщі вдалось запросити їх відлабати для металхедів* Львова і не тільки (Городоцький МС, 21.04.2010).

МЕДІА-... (від англ. media – ЗМІ, від лат. medium – посередник). Перша або кінцева частина слів, яка вказує на зв'язок явища, предмета, особи з: а) ЗМІ: медіа-вплив, медіа-комплекс; б) створенням, поширенням реклами: медіа-план, медіа-пропозиція тощо; в) (*і ...МЕДІА*) вміщенням, поширенням інформації взагалі: медіа-плеєр, медіа-жанр, мультимедіа тощо.

МЕДІА-ЖАНР, граф. медіажанр, медіа-жанр (реком.: медіа-жанр), у, ч. Тип подання інформації – новини, хроніка, репортаж, телефільм та ін. 18 вересня 2010 року у головному читальному залі Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка .. відбулася презентація відеозбірки поезій Юрія Андруховича «Цинамон». Цей проект є втіленням нового *медіажанру*, що поєднує музику, відео і поезію (НБ, 29.09.2010); Проект «Porto Franko 2010» не містить в собі жанрових та стилістичних обмежень, поєднує різні види мистецтва (музика, кіно, театр, візуальне мистецтво, література, синтетичні та *медіа-жанри*) та різні стильові напрями (<http://nashemisto.if.ua>, 5.08.2010).

МЕДІА-ПОЕЗІЯ, граф. медіапоезія, медіа-поезія (реком.: медіа-поєзія), ії, жс. Тс. **відеопоезія**. Найактивніше *медіапоезія* продукується саме у західних країнах, зокрема Німеччині, Угорщині та Латвії. В Україні цей жанр щойно розвивається (НБ, 29.09.2010); Брав участь у роботі журі фестивалю *медіа-поезії* «Вентилятор» у Центрі Сергія Курьохіна (estatetop.org.ua, 18.04.2011).

МОДЕРАТОР (англ. moderator — регулятор, арбітр, посередник), а, ч., інт. Користувач інтернет-ресурсу (форуму, чату), який стежить за дотриманням правил іншими користувачами: має право редагувати, видаляти некоректні повідомлення, карати баном порушників правил. *Якщо ви помітили порушення правил спільноти, повідомляйте відразу ж доглядачам у коментарі до спеціального посту «Книга скарг і пропозицій» в спільноті.. Ні модератор,*

ні помічники за всім доглянути не мають змоги, от тому допомога учасників дуже важлива (РУ, 11.01.2010). Зафікс у СУМ*, ВТССУМ(Б)* (пристрій у клавішних інструментах для регулювання сили звуку), ССІН* (*ще*: телеведучий у кадрі); НСЗ* (фахівець, який займається формуванням іміджу нового продукту).

МОДЕРАТОРСЬКИЙ (див. **модератор**), а, е. Належний модератору, зроблений модератором. *Забороняється.. створювати записи, які неможливо коментувати (у зв'язку з заборонаю або приховуванням коментарів) та записи, що знаходяться під замком. Це правило не поширюється на спеціальні **модераторські** записи* (РУ, 11.01.2010); **Модераторські права**.

МОДЕРАЦІЯ (див. **модератор**), її, ж. інт. Тс. **модерування**. Якщо це прохання буде почуте переважною більшістю користувачів, **модерація** буде непотрібна (gro-za.pp.ua, 23.12.2010).

МОДЕРУВАННЯ (див. **модератор**), я, с., інт. Контроль за змістом інтернет-ресурсу, здійснюваний модератором. *Наглядову раду створили із метою **модерування** коментарів, які будуть надходити на сайт про діяльність волинських депутатів, аби відсікти недостовірну інформацію* (pravda.lutsk.ua, 19.04.2011).

МОДЕР (див. **модератор**), а, ч., сленг. Тс. **модератор**. *Щоб стати **модером**, потрібно мати мінімум 20 повідомлень, але не флудити, флуд викидаю і роблю зауваження!* (onlyforgirls.at.ua, 4.02.2010).

НЬЮ-МЄТАЛ (англ. nu metal, від new metal – новий метал), граф. нью-метал, нью метал, (реком.: нью-метал), у, ч. Альтернативний напрям металу, що поєднує його з іншими стилями – гранж, хіп-хоп, фанк та ін., і музиці якого властиві перев. електронне звучання, інтенсивні гітарні рифи, відсутність традиційного для металу соло. *Before the Dawn – слухається приємно, але то по-любому занудний **нью-метал**, хоча сподобалась річ – Dying Sun* (Городоцький МР, 4.01.2011).

ОНЛАЙН-... (англ. online, від on line — на лінії), інт. Перша частина складних слів, що означає «який здійснено в режимі реального часу, онлайн-новий», напр.: онла йн-по купка, онла йн-конференція, онлайн-зв'язок та ін. **55% онлайн-покупок і замовлень здійснюються на сайтах, знайдених через пошукові системи** (Агенція ІР, 29.01.2011).

ОНЛАЙН-МАГАЗИН, у, ч. Сервіс в Інтернеті, який дає можливість вибирати, замовляти й оплачувати товари у режимі онлайн. *Ігри, трейлери, демо-версії, фільми і ТБ-шоу, представлені в **онлайн-магазині** PlayStation Store* (Дешевше, 29.01.2011).

ПЕЙНТКОРПС і КОРПСПЕЙНТ (англ. paintcorpse, corpsepaint, paint – фарба, corpse – труп), граф. пейнткорпс, пейнт-корпс, корпспейнт, корпс-

пейнт (реком.: пейнткорпс, корпспейнт), у, ч., муз. Грим (перев. чорно-білий), який використовують виконавці блек-металу, щоб викликати похмурі, потойбічні асоціації. – Блек метал безпосередньо асоціюється з **пейнт-корпсом**. Дехто вважає, що гримуватися банально і старомодно. Як ви вважаєте? – Для нас важливий **пейнт-корпс** як допоміжний засіб. Вміло підібрана маска сприяє кращій концентрації музикантів (Городоцький МС, 5.02.2011).

ПЕРЕМОДЕРАЦІЯ (див. **модератор**), її, ж. Повторна модерація. В цій спільноті використовується два покарання за порушення її правил: бан і **перемодерація**. Другий вид використовується головним чином до «дописувачів», помічених у схильності до написання так званих «набросів» (УР, 11.01.2010).

ПОСЛЄМИТИСЯ див. **слємитися**.

ПРОМО (англ. promo, від promotion – сприяння, просування), невідм., с. Продукція, акція, дія та ін., метою яких є просування на ринку, популяризація чого-, кого-н. Студія дає можливість диджеям записати **промо** (Google, 1.04.2011).

ПРОМО-... (див. **промо**). Перша частина складних слів, яка означає «промоційний»: про мо-захід, про мо-альбо м та ін.

ПРОМО-ТРЕК (див. **промо** і трек), а, ч. Трек, записаний і поширений з рекламною метою. Не так давно в інтернеті ви виклали для загального огляду три **промо-треки** з вашого майбутнього альбому, котрий має кодову назву *Silicone Magic* (Городоцький МС, 5.02.2011).

ПРОМОТУВАННЯ (див. **промо**), я, с. Дія за знач. **промотувати**; промоушн, промоція. Учасники зобов'язані брати участь у всіх заходах, пов'язаних з виробництвом Проекту, його рекламуванням і **промотуванням** (СТБ-С, 4.11.2010); До складу служби просування бренду увійшли .. відділ **промотування** й анонсів, який очолила Леся Терещенко та відділ просування бренду (Сост., 20.01.2011).

ПРОМОТУВАТИ² (див. **промо**), ую, уєш, недок., що. Сприяти популяризації, просуванню, збуту товару, послуги тощо. Катерина до нас в універ із американцями приїздила **промотувати** один бізнес-тренінг (Ліга, 4.02.2011). СУМ*, ВТССУМ* (мотати якийсь час, нерозумно витрачати щось).

ПРОМОУШН-ПРОДЮСЕР (див. **промо**), а, ч. Промоутер. На каналі створено службу просування бренду, керівником якої призначили Марину Шоломову, яка нещодавно прийшла на канал в якості **промоушн-продюсера** (Сост. 20.01.2011).

ПРОМО-ФОТОГРАФІЯ (див. **промо** і фотографія), її, ж. Фото, зроблене з рекламною метою. Навіть ілюстрації, де товщину моделі порівнюють

з олівцем, «злизаний» з аналогічних **промо-фотографій iPod nano** (Дешевше, 29.01.2011).

ПРОМОЦІЙНИЙ (див. **про́мо**), а, е. Прикм. до **промо́ція**². **Промоційний** ролик України до Євро-2012 (Google, 1.04.2011).

ПРОМО́ЦІЯ² (див. **про́мо**), її, ж. Популяризація, рекламування, просування товару, ідеї, особи тощо; промоушн, промотування. *Критик підходить до відеопоезії як до відеокліпу, але чому тоді не як до рекламного ролика (адже відеопоезія наразі хороша **промо́ція** конкретного автора)?* (Дніпро, 2010, №5, 154). РУС(Кр-Єф)*, Грінч* (підвищення); СУМ* (переведення до вищого розряду); ССІН* (заст.: присудження вищого наукового ступеня); УЛ-ХХ*; ДПСУЛ*.

РЕА́Л³, у, ч., сленг. Реальні, а не віртуальні стосунки, події, спілкування тощо; реальність; протил.: вірт. *У вірті ти зізнаєшся людині в коханні, а в житті боїшся сказати «привіт»... Міняю вірт на **реал*** (Б-Яс., 5.06.2010). Зафікс. у ВТССУМ* (монета), ССІН* (*ще*: грошова одиниця Бразилії); СУМ*, ВТССУМ(Б)*, (*ще*: П. друкарський стіл); Орф-2009*.

РОЗБА́НИТИ (див. **бан**), юю, юєш, док., кого-що, інт. Розблокувати акаунт користувача інтернет-ресурсу, якого було забанено, повернувши йому можливість спілкуватися *Попрошу **розбанити**. Пояснити* [за що забанено]! (cs.novalan.com.ua, 12.04.2011).

СІМФО (див. **симфометал і блек-метал**), невідм., ч. і ж., муз., сленг. Тс. **симфометал**. *Хотілося б точніше дати характеристику своїй музиці, глибиш, ніж «**симфо**» – так часто говорять, вловивши клавішні партії* (Городоцький МР, 5.02.2011).

СІМФО-БЛЕК, (див. **симфометал і блек-метал**), у, ч., муз. Напрям, який поєднує симфо- та блек-метал. *Так було в мене в свій час з блековим Emperor – ніби культова банда, засновники **симфо-блеку**, але попри їх статус я їх не сприймаю взагалі через надмірну складність композицій* (Городоцький МР, 5.01.2011).

СИМФОМЕТАЛ (англ. symphonic metal – симфонічний метал), граф. симфометал, симфо-метал, симфо метал (*реком.*: симфометал), у, ч., муз. Гранічний напрям металу, який поєднує метал і симфонічну оркестрову (або імітовану на синтезаторі) музику. – *Любиш симфоніку (не важливо класичну, чи **симфометал**)? – Люблю* (ГП, 12.01.2011); *І байдуже, що мені за сорок. Сучасний **симфометал**, готику і альтернативу я поважаю;* (Б-Лам., 21.12.2010).

СИНГЛ (англ. single – єдиний, одиничний), а, ч., муз. Магнітний звукознімач для електрогітари, який складається з однієї котушки (на відміну від хамбакера) і дає різкий, чистий звук. *Електрогітара YAMAHA EG-112*

УР.. Звукознімачі: 2 **сингли**, 1 **хамбакер** (ДоДієз, 25.03.2011). Зафікс у УЛ-ХХ*; ВТССУМ*, НСЗ* (маленька платівка з однією чи двома піснями), ВТССУМ(Б)* (*ще*: гра в теніс один на один); ДПСУЛ*; Орф-2009*.

СЛЕМ (англ. slam – врізатися, обрушуватися), у, ч., сленг. Штурханина, створена спеціально для розваги відвідувачами концерту альтернативної музики або футбольного матчу. *Не обійшлося і без жертв, в результаті слему постраждала дівчина, яку трішки затоптали. На щастя, вона лише отримала переляк та кілька синців* (Yandex, 6.04.2011).

СЛЄМИТИСЯ (див. **слем**), млюся, мишся, *недок.*, **послємитися**, млюся, мишся, *док.*, сленг. Створювати слем, брати участь у слемі. *Зазвучали дезовські рифи.. Народ відразу почав махати хаєрами, пробував слемитись* (Yandex, 6.04.2011); *Зміст афіш обіцяв, що фест буде неймовірним.. принаймні буде можливість «поковбаситись» і «послемитись»* (Yandex, 6.04.2011).

СПАМІТИ (від англ. spam), млю, миш, *недок.*, сленг. Розсилати спам (НСЗ) (spam, *скор.* від spiced ham – свинина зі спеціями – нав'язуваний рекламою продукт). *Забороняється.. писати коментарі, що не мають жодного стосунку до теми публікації (посту). Тобто .. спамити* (УР, 11.01.2010).

СУСТЕЙН (англ. sustain – затримка), у, ч., муз. Тс. **гейн**. Глибокий тон, насичені тембри, хороший **сустейн**, прекрасна як на 30-літній вік збереженість. *Можливий обмін на дешевшу [гітару]* (Google, 16.10.2010).

ТАРГЕТИНГ (див. **таргетування**), у, ч. 1. Тс. **таргетування**.

2. Цільові орієнтири. *Дефолтові банери показуються системою в тих випадках, коли не може бути вибраний один з банерів, які знаходяться в сценаріях з визначеним таргетингом* (Агенція ІР, 29.01.2011).

ТАРГЕТУВАННЯ (від англ. target – ціль), я, с. Установлення цільових орієнтирів у господарській, фінансовій, виробничій, рекламній тощо діяльності. Зафікс. у ВТССУМ(Б)** (встановлення цільових орієнтирів грошової системи).

ТАЧФОН (від англ. touch – торкатися, phone – телефон), а, ч. Телефон із сенсорним екраном. Головною особливістю **тачфона Samsung AMOLED 3D** є можливість відображення об'ємних зображень (Мобіл., 29.01.2011).

ТВІТТЕР (реком.: твітер) (англ. twitter – щебетати, щебетання), у, ч. Назва однієї із соціальних мереж в Інтернеті (від оригінальної назви Twitter). *Ха-ха, оце прикол, зайшов на його профіль ... таки да – прям аська а не твіттер))* (Google, 16.10.2010).

ТРИБЮТ (реком.: триб'ют) (англ. tribute – данина, колективний дар), у, ч., муз. Музичний альбом, збірка, концертна програма, що цілком складається з кавер-версій (зазвичай одного автора чи виконавця). *Протягом літа*

щосуботи чекайте **трибюту** до свого улюбленого гурту (Городоцький МС, 22.04.2010); Jason Bonham зіграв **трибют** своєму батькові John Bonham, виступивши на фінальному концерті Guitar Center's Drum-Off 2009 в Лос-Анжелесі (Google, 23.03.2011).

ТРУШНИЙ (від англ. true – істина), а, е, сленг. Правильний, справжній, істинний. Також був прослуханий фінський Satanic Warmaster альбом Nachzehrer. Як на мене, то **трушним** поціновувачам блеку – це те що треба (Городоцький МР, 4.01.2011).

ФАНФІК (англ. fanfic, від fanfiction, fan – прихильник, фанат, fiction – художня література), у, ч. Жанр масової літератури, створеної за мотивами популярного твору (зазвичай літературного або кінематографічного) фанатом цього твору Честно кажучи, мені від початку не захотілося читати ваш **фанфік** (Аніме, 20.12.2010).

ФЛЕЙРИНГ (англ. flairing, від від flag – спалах, flair – талант, чуття), у, ч. Видовищне мистецтво приготування коктейлів з елементами жонглювання. **Флейринг** – це обов'язкове уміння бармена? (Новий, Підйом, 7.02.2011).

ФOLK-MEТАЛ (англ. folk metal), граф. фолькметал, фольк-метал, фольк метал) (реком.: фольк-метал), у, ч., муз. Граничний напрям металу, основою якого є народна музика. У **фолк-металі** використовуються ті самі типові інструменти, характерні для металу (гітари, бас, барабани) і, як правило, народні інструменти, які коливаються від звичайного до екзотичного (Вікіпедія, 26.03.2011); До альбому увійшло 4 композиції у стилі **фолк метал** із значними впливами традиційної карпатської музики (Городоцький МС, 30.09.2010).

ХАМБАКЕР (від англ. humbucking – пригнічення шуму), а, ч., муз. Магнітний звукознімач для електрогітари, який складається з двох котушок (на відміну від сингла) і дає насичений, теплий звук. *Електрогітара YAMAHA EG-112 UP.* Звукознімачі: 2 сингли, 1 **хамбакер** (ДоДієз, 25.03.2011).

ХОЛІВАР (англ. holy war – священна війна), у, ч., сленг., інт. Безкомпромісна запекла суперечка (перев. у інтернеті), коли її учасники у будь-який спосіб намагаються перевершити суперника, а не дійти спільної думки. Головна мета **холівару** – якнайпривабливіше виглядати в очах глядачів (Драма-тика, 15.02.2010).

ЮСБІ див. USB.

ЮТУБ, невідм. і у, ч., інф. Тс. **YouTube** (від оригінальної назви сервісу). 21 бер. 2011. Новини: ютуб (Google, 21.03.2011).

CTR (скор. від англ. click through ratio – зіставлення через клік) [сі-ті-ер], граф. CTR, невідм., ч., інт. Параметр, який визначає ефективність роботи банера у відсотковому відношенні кількості натискань (кліків) на банер до

кількості показів банера; клікабельність. *Сьогодні.. пошукові системи самі дають Вам можливість дізнатися точний **CTR** для пошукових запитів, по яких були здійснені переходи на Ваш сайт* (ВебМарк, 6.03.2011).

FLASH-... (див. **flash**), *інф.* Перша частина складених слів, що означає «зроблений у форматі Flash»: Flash-файл.

FLASH-КОНСТРґКЦІЯ (див. **flash**), *граф.* Flash-конструкція, її, *жс., інф.* Мультимедійний файл у форматі Flash. *Нашими спеціалістами будуть проаналізовані внутрішня структура .. сторінок на предмет можливих помилок (наявність битих .. посилань, **Flash-конструкцій**, редиректів та ін.), які стають на перешкоді коректної індексації сторінок сайту роботою пошукових машин* (Агенція IP, 29.01.2011).

GPS (*скор. від англ. global positioning system* – глобальна система позиціонування) [джі-пі-ес], *граф.* GPS, *невідм., ч., інф.* 1. Супутникова система навігації, яка дає можливість визначити місцеперебування об'єкта на Землі (окрім приполярних зон) та в космічному просторі поблизу планети. *Супутники **GPS** невисоко піднімаються над Землею* (Google, 5.04.2011).

2. Засіб, функція для здійснення такої навігації. *Перші телефони з **GPS** з'явилися в 90-х роках.. Трохи докладніше про GPS. Навігатор чудово тримає зв'язок з супутниками. Правда, дуже довго «домовляється» з ними — час холодного старту займає декілька хвилин* (Дешевше, 29.01.2011).

GPS-... (див. **GPS**), *інф.* Перша частина складених слів, що означає зв'язок із супутниковою системою навігації: GPS-приймач, GPS-навігатор та ін.

IPAD (*англ. і* (багатозначне) – я або *скор. від* Internet – Інтернет, intellect – інтелект тощо, *рад – планшет*) [ай-пед, ай-пад], *граф.* iPad, ipad, айпад, *невідм. і а, ч.* Інтернет-планшет виробництва компанії Apple. *Цей набір для підключення до камери дозволяє імпортувати фотографії та відео з цифрової камери двома способами: імпорт фотографій та відео в **iPad**, використовуючи USB-кабель камери* (Дешевше, 29.01.2011); *Новий айпад показали просто щойно. Почав презентацію Стів Джобс, але закінчив хтось інший. Загалом нічого нового, нові пончики, щоб купували* (toss.pp.ua, 2.03.2011).

IPHONE (*англ. і* (багатозначне) – я або *скор. від* Internet – Інтернет, intellect – інтелект тощо, *phone – телефон*) [ай-фон], *граф.* iPhone, iphone, Айфон, айфон, *невідм. і а, ч.* Мультимедійний смартфон виробництва компанії Apple, який поєднує функції плеєра, комунікатора та інтернет-планшета. *Інтерфейс iPad успадкований з існуючих продуктів Apple і легкий у керуванні так само, як інтерфейс **iPhone*** (Дешевше, 29.01.2011); ***iPhone-Центр** (Все для Айфон у Львові).. «Айфон-Центр» – Все для Вашого айфона* (vseuslugi.info/detai, 18.04.2011).

IPOD (англ. і (багатозначне) – я або скор. від Internet – Інтернет, intellect – інтелект тощо, pod – стручок, підвіска) [ай-пòд] *граф.* iPod, ipod, айпод, невідм. і а, ч. Портативний медіаплеєр виробництва компанії Apple. *Мій комп не бачить айпод, підключений через USB* (its.ua, 18.04.2011); *У ipod touch так багато технологій, що ви забудете, що це просто ipod* (<http://applevsim.uaprom.net>, 18.04.2011).

USB (скор. від англ. universal serial bus – універсальна послідовна шина) [ю-ес-бі́], *граф.* USB, ЮСБі, невідм., ч., *інф.* Послідовний (через кабель або вбудовані елементи) інтерфейс передавання даних для середньо- та низькошвидкісних пристроїв. *Підключення через USB значно скоротить ваші зусилля* (Дешевше, 29.01.2011); *Мій комп не бачить айпод, підключений через USB. Визначає, як девайс підключений через ЮСБі, але вказує, що пристрій не опізнаний* (its.ua, 18.04.2011).

USB-... (див. **USB**), *інф.* Перша частина складених слів, що вказує на відношення чого-н. до передавання даних через USB: USB-порт, USB-роз'єм,

USB-КАБЕЛЬ (див. **USB**), *граф.* USB-кабель, я, ч. *інф.* Кабель для передавання даних через USB. *Набір для підключення до камери дозволяє імпортувати фотографії та відео з цифрової камери двома способами: імпортувати фотографії та відео в iPad, використовуючи USB-кабель камери* (Дешевше, 29.01.2011).

USB-РОЗ'ЄМ (див. **USB**), *граф.* USB-роз'єм, у, ч. *інф.* У цифрових пристроях – вхід для USB-кабеля. *За кришкою панелі розміщений USB-роз'єм* (Дешевше, 29.01.2011).

WI-FI (скор. від англ. wireless fidelity – безпроводна точність) [вай-фай́], *граф.* Wi-Fi, WiFi, невідм. і ю, ч., *інф.* Технологія безпроводного високошвидкісного передавання даних (перев. для підключення до інтернету) у радіусі 50–500 м, напр., у кафе, ресторанах, готелях, вокзалах тощо. *Батареї вистачить на 3–4 доби постійної готовності прийняти вхідний дзвінок або відправити який-небудь файл по Wi-Fi* (Дешевше, 29.01.2011).

WIMAX (скор. від англ. worldwide interoperability for microwave access – глобальна телекомунікація), [вай-ма́кс], *граф.* WiMax невідм. і у, ч., *інф.* Технологія безпроводного високошвидкісного передавання даних (перев. для підключення до інтернету) в радіусі 1–10 км. *Від інших радіотехнологій WiMAX відрізняється тим, що стабільно працює навіть за відсутності прямої видимості базової станції, використовуючи відбитий сигнал* (Соломон, 4.04.2011).

WWW (скор. від англ. World wide web – Всесвітня павутина) [ве-ве-ве́, да́бі-да́бі-да́бі, да́бл-ю-да́бл-ю-да́бл-ю, три-ве́, три-да́бі], *граф.* www, невідм., с.

Система гіпертекстових документів, перегляд яких здійснюється за допомогою браузера; мережа, веб. *Відвідати сайт Google у вашому місцевому домені. www.google.ad. Andorra (Yandex, 6.04.2011).*

Х-ФАКТОР [ікс-фактор], *граф.* Х-фактор, а, ч. Виняткова якість людини, яка визначає її талант, харизму; божя іскра. *Талант-шоу «Х-Фактор» – це найпопулярніше у світі вокальне талант-шоу! Маєш Х-фактор – чекаємо на СТВ! (СТБ-С, 24.01.2011).*

YOUTUBE (англ. you – ти, tube – труба, тунель) [ю-ту́б], *граф.* YouTube, Youtube, youtube, ютуб *невідм.* і у, ч., *інт.* Сервіс в інтернеті, призначений для перегляду, коментування, скачування й розміщення відеоматеріалів будь-якого характеру. *Програмне забезпечення .. дає змогу програвати ролики з YouTube (Дешевше, 29.01.2011); Щодо редагування статті Великі Межирічі, то Youtube є найкращим і найповнішим зібранням відеоматеріалів в Інтернеті (2 млрд переглядів на день) (Вікіпедія, 18.05.2010).*

Умовні позначення

° **слово, словосполучу** раніше вже зафіксовано в певному лексикографічному джерелі, але з іншим значенням або без тлумачення;

• **слово** зафіксоване в інших лексикографічних джерелах без тлумачення, у Матеріалах уперше витлумачено його значення;

* **слово** вже зафіксоване й витлумачене в лексикографічних джерелах, а в Матеріалах наведено нове, не зафіксоване досі, значення;

** **слово** зафіксоване в інших лексикографічних джерелах з тим самим значенням, однак у Матеріалах розширено чи скориговано його граматичну, стилістичну, ілюстративну, тлумачну характеристики тощо;

•• **слово** зафіксоване в іншому словнику без тлумачення, однак його значення, що випливає із перекладної частини словника, синонімів та ін., відрізняється від поданого в Матеріалах.

Список скорочень словників

ВТССУМ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Н. Клічак, наук. ред. В. В. Жайворонок. – К.: Дніпро, 2009. – 1329 с.

ВТССУМ(Б) Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.

ДПСУА	Динамічні процеси у сучасному українському лексиконі / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. – 335 с.
ЛСІ	Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003). – Х., 2004.
НСЗ	Туровська Л. В., Василюкова Л. М. Нові слова та значення. – К.: Довіра, 2008. – 271 с.
Орф-2009	Український орфографічний словник / За ред. В. Г. Скляренка. – К.: Довіра, 2009. – 1011 с.
ССІН	Сучасний словник іншомовних слів / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 1017 с.
УЖ	Ставицька Л. О. Словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 335 с.
УА-XX	Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К.: Видавн. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

Oksana TYSHCHENKO

Foreign language elements in the new vocabulary (Dictionary Materials)

The article analyzes the ways of certification of register units and lexicographic sources in the dictionary materials intended for identifying and fixing new words in the modern Ukrainian language. Special means are used, such as graphic characters indicating some peculiarities of recording the words in other dictionaries as well as their significance, functional use, etc. This encourages diachronic and synchronic observation of the development of lexical units in language and in lexicographic interpretation.

РЕЦЕНЗІЇ

Тетяна Михайлова

Словник агентивів української мови

Годована, М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / М. Годована; за ред. Л. В. Туровської. – К.: Наукова думка, 2009. – 176 с. – Бібліогр.: с. 7.

Сучасна українська термінологія – один із найрухливіших лексичних шарів, що постійно змінюється внаслідок поступу науки й техніки. Для розуміння закономірностей розвитку сучасної лексичної системи української мови, для впорядкування термінології з метою забезпечення комунікативно-пізнавальних потреб фахівців різних галузей потрібно вивчати склад термінологічної лексики і зміни в ній.

За часів незалежності нашої держави опубліковано чимало термінографічних праць, які певною мірою фіксують процеси, що відбуваються в терміносистемах, засвідчують принципи системної організації спеціальних одиниць, їхні лексико-семантичні та структурно-граматичні особливості, унормовують і кодифікують терміни різних галузей. Дослідники (Л. Боярова, Т. Кияк, М. Комова, Л. Симоненко та ін.) відзначають важливість цих видань перекладного і тлумачного типів, зокрема, для того, щоб уводити терміни в науковий обіг не лише фахівців, але й тих, хто навчається майбутній професії. Проте кожне нове словникове видання потребує аналізу й об'єктивного оцінювання, оскільки досі наявні різні підходи й тенденції щодо опрацювання термінологічної лексики та створення словникарських праць, що зумовлює наявність нерівноцінних за якістю й нормативними властивостями публікацій.

Серію лексикографічних видань українських мовознавців, які вивчали й цілеспрямовано допомагали в нормувати мовні засоби спеціальної сфери, логічно продовжує «Словник-довідник назв осіб за видом діяльності» М. Годованої, який ґрунтується на чинних нормативних документах («Класифіка-

УДК 811.161.2'374.46

тор професій», К., 2007), термінологічних словниках і словниках-довідниках із різних галузей, енциклопедіях, словниках іншомовних слів і неологізмів, загальномовних тлумачних і перекладних та багатогалузевих академічних російсько-українських й українсько-російських словниках і має на меті систематизувати назви осіб за видом діяльності та уточнити тлумачення цих лексем згідно з указаними вище працями.

Словник можна вважати комплексним, бо в його статтях подано семантичну структуру кожної реєстрової одиниці, акцентні й морфологічні особливості (зокрема закінчення родового відмінка однини у відмінюваних іменників і субстантивованих прикметників), парадигматичні відношення й варіанти заголовних слів, російські відповідники до них. Отже, перед нами багатогалузеве тлумачно-перекладне термінологічне видання.

Поява такого довідника важлива й корисна. Словникарські праці вміщують, як правило, терміни багатьох семантичних розрядів (назви спеціальних дій і процесів; ознак і властивостей; машин, пристроїв та їхніх частин; одиниць виміру; речовин і матеріалів; станів, режимів, методів виконання; професій і спеціальностей), які застосовують в одній або декількох суміжних галузях чи багатьох сферах людської діяльності. Рідше (залежно від настанови автора, обсягу словника, тематичне обмеження реєстру та ін.) можуть фіксуватися тільки певні значення в угруповання (здебільшого назви спеціальних дій, станів, методів виконання тощо). Через це значення термінів на позначення осіб за видом діяльності можна дізнатися насамперед із тлумачних загальномовних словників або лише деяких термінографічних праць з окремих галузей. Видання «Словник-довідник назв осіб за видом діяльності» М. Годованої є **актуальним**, оскільки допоможе визначити принципи організації вказаного шару спеціальної лексики й можливості подальшого його впорядкування, з'ясувати особливості семантичної структури назв осіб за видом діяльності та принципи засвідчення таких одиниць у тлумачних термінологічних словниках, а також оптимізувати опанування майбутніми фахівцями галузевої термінології у ВНЗ. Рецензована праця відзначається **новизною**, яка полягає в тому, що вперше в українській лексикографії досить повно описано такий семантичний розряд, як назви фахівців різних галузей виробництва й науки, освіти й культури, керівників установ і службових осіб, спортсменів та ін.

Варто підкреслити, що видання створено за загальноприйнятими в лексикографії правилами. Макроструктура словника, як і годиться, містить передмову, переліки умовних позначень і використаних джерел, а також дві основні частини: тлумачну й перекладну (російсько-український показник

назв осіб за видом діяльності). Оскільки подані у словнику одиниці застосовуються в різних галузях знань і людської діяльності та часто не пов'язані між собою, тому обрано абетковий порядок розміщення лексичного матеріалу, що є традиційним для українських словників тлумачного типу.

Словник М. Годованої фіксує найменування виконавців дії (агенти́ви), що належать до семантичного розряду назв діячів на позначення осіб за видом діяльності, фахом, заняттям, виражаються віддієслівними (найчастіше) і відіменними іменниками (рідко – неповністю субстантивованими прикметниками) та є однією з найчисельніших груп серед назв осіб за іншими ознаками (зовнішністю, поведінкою, місцем проживання, родинними стосунками тощо). Аналізований семантичний розряд досить важливий у термінознавстві, оскільки його одиниці поймають безпосереднього виконавця дії.

Агенти́ви, уміщені в довіднику, вважаються напівпредикатними іменами, оскільки в їхніх значеннях наявні семи *‘той, хто виконує спеціальну дію’*, *‘той, хто працює з машиною чи спеціальним пристроєм’*. У семантичній структурі цих назв, окрім указаних, наявні ще й такі лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) – *‘застосування в певній галузі’*, *‘професійна діяльність’*, а також можлива (або потенційно закладена) сема *‘наявність в особи спеціальної освіти або професійних умінь і навичок у певній сфері діяльності’*.

Проте словник не фіксує одиниці, семантиці яких властивий значеннєвий компонент *‘діяльність, що заборонена, суперечить чинному законодавству’* (*браконьєр, шахрай*).

Як позитивне слід відзначити, що реєстр словникарської праці достатньо широкий, оскільки вміщує понад 2 500 нормативних українських лексем: давніх за походженням (*жнець, кушнір, різьбяр*), уже усталених (*кіноактор, складув, фрезерувальник*) і нових (*комп'ютерник, провайдер*); питомих (*вугляр, заготівельник*), іншомовних (*кінолог, трейдер, фотограф*) і гібридних (*бетоняр, гравіювальник, метробудівець*); похідних простих (*годинникар, кранівник, освітлювач*) і складних (*верстатобудівник, музикознавець, теплоенергетик*); іменникових (*генетик, лісозаготівельник, слюсар*) і частково субстантивованих (*випусковий, горновий, стерновий*); відмінюваних (*розточувальник*) і незмінних (*аташе*) з їхніми російськими відповідниками. Такий обсяг, на нашу думку, є достатнім для того, щоб твердити, що рецензований довідник певною мірою відбиває лексичний шар української мови на позначення назв за видом діяльності на сучасному етапі.

Зауважмо, що в загальномовних і термінологічних словниках із різних сфер людської життєдіяльності агентивні назви не завжди описуються належним чином, а часом узагалі не подаються. Досить часто в таких працях

значення агентивів не пояснюють через обсяг видань, а також через те, що наявність у довідниках лексичних одиниць на позначення наук, галузей, спеціальних дій чи пристроїв, які вмотивовують найменування осіб за видом діяльності, спрощує розуміння семантики таких слів. Агентиви мають здебільшого коротке пояснення: *‘фахівець із певної галузі’*, наприклад: **фармаколог** – *‘фахівець із фармакології’*, через що доводиться дивитися ще й визначення цієї галузі: **фармакологія** – *‘наука, що ...’*. Порівняно з більшістю таких довідників «Словник назв осіб за видом діяльності» М. Годованої має переваги, бо містить більш повне розкриття семантики подібних найменувань: **фармаколог** – *‘фахівець із фармакології, який вивчає дію ліків на організм, розробляє нові лікувальні засоби, встановлює методи та принципи їх застосування’* [с. 128]. Авторка детальніше пояснює значення реєстрових слів шляхом опису спеціальних дій чи галузей або машин, пристроїв та інших знарядь, із якими працює особа (далі виділення наше – Т. М.): **шліфувальник** – *‘фахівець зі ШЛІФУВАННЯ – оброблення поверхні металів, дерева, скла абразивними матеріалами’* [с. 138], **конверторник** – *‘робітник, який працює біля КОНВЕРТОРА – металургійної печі, у якій виплавляють сталь продуванням повітря чи кисню через розплавлений метал’* [с. 61]. Тут дотримано один із головних принципів лексикографування, який полягає в тому, що наукове визначення не повинно мати у своєму складі слів, зовсім не зрозумілих користувачам і не витлумачених у цьому словнику.

Хоча, на жаль, трапляються поодинокі реєстрові одиниці з недостатнім, на наш погляд, розкриттям семантики, бо деякі дефініції не містять пояснення спеціальних (виробничих) дій, галузей чи наук, через що втрачається зрозумілість, прозорість поданих визначень. Тому варто, уважаємо, доопрацювати такі словникові статті: **агроном** – *‘фахівець із сільськогосподарського виробництва’* [с. 11]; **вертебролог** – 1) *‘фахівець із вертеб্রології’*; 2) *‘лікар, який спеціалізується на захворюваннях хребта людини’* [с. 22]; **фехтмейстер, фехтмайстер** – *‘тренер із фехтування’* [с. 129] та деякі ін.

Семантична структура поданих агентивів містить переважно одне значення (закрійник, комбайнер, насіннезнавець, сурдоперекладач, шліфувальник), рідше два (випусковий, волочильник, декоратор, регулювальник) і навіть три або чотири лексико-семантичні варіанти (в’язальник, оператор). Наприклад: **оператор** – 1) *‘кваліфікований робітник, який керує роботою складного механізму або відповідає за виконання певного виробничого процесу’*; 2) *‘фахівець, який працює на комп’ютері, виконуючи регламентований інструкціями набір дій’*; 3) *‘митець, який знімає кінофільми або матеріал для телепередачі; кінооператор’*; 4) *‘юридична особа, яка здійснює операції’*

на біржі' [с. 84]. Зафіксовано й декілька пар агентивів-омонімів: *вибійник*¹ – *вибійник*², *шпалерник*¹ – *шпалерник*².

На відміну від загальномовних словників і словників іншомовних слів, у яких назви осіб переважно є однозначними, в аналізованому словнику М. Годованої агентиви часто мають ускладнену семантичну структуру (із кількох ЛСВ), що зумовлено уточненням значень та їх розмежуванням унаслідок застосування вказаних найменувань у різних сферах діяльності, порівняймо: **морильник** – 1) 'робітник, який просочує деревину спеціальним розчином, надаючи їй темного забарвлення та міцності'; 2) 'працівник санепідстанції, дезстанції, який труїть комах, щурів тощо' [с. 76]; **морозивник** – 1) 'працівник харчової промисловості, який виготовляє морозиво'; 2) 'працівник торгівлі, який продає морозиво' [с. 76]. Виправданим, на наш погляд, виявляється й уточнення та відокремлення семем інших реєстрових одиниць: **ливарник** – 1) 'фахівець із ливарної справи, який відповідає за виробництво литва; чавуноливарник'; 2) 'робітник, який відливає металеві вироби' [с. 67].

У лексикографічних працях слова однієї лексико-семантичної категорії прийнято тлумачити здебільшого однотипно. Тому, керуючись загальноприйнятими правилами лексикографічного опису, авторка для розкриття семантики назв осіб за видом діяльності застосувала класичну форму дефініції – родо-видову – через найближчий рід і видову відмінність. Усі реєстрові одиниці визначено через відповідні родові найменування: «фахівець», «працівник», «робітник», «майстер», «музикант», «спортсмен», «торговець» («торгівець»), «філолог», «художник» тощо, семантику яких теж розкрито в указаному словнику. Порівняймо: **апретурник** – 'робітник, який обробляє тканини та шкіри спеціальними речовинами для надання їй цупкості, водонепроникності тощо' [с. 13], а **робітник** – 'особа, зайнята фізичною працею у сфері матеріального виробництва' [с. 105]. Як бачимо, усі родові назви авторка звела до загальноновживаного слова **особа** (щоправда, не витлумачено родові назви *аматор* й *автор*, через які визначаються найменування *автомобіліст* і *лірик*). Тобто загалом дотримано вищезгаданий принцип лексикографування. Можливо, у наступних виданнях «Словника-довідника назв осіб за видом діяльності» варто було б чи то уточнити значеннєву структуру таких заголовних лексем, як **працівник** і **фахівець** (мають по два ЛСВ), чи то вказувати, у якому значенні їх ужито в інших визначеннях.

Слід зауважити, що окремі реєстрові лексеми, як свідчить аналіз їхніх значень, не є термінами, наприклад: **автомобіліст** – 'аматор автомобільної справи' [с. 10], **лірик** – 'автор ліричних поезій' [с. 68]. Однак можна твердити, що М. Годована уникнула суб'єктивності та випадковості у відборі

назв для словника, оскільки кількість нетермінів у словнику є незначною. Та й вони наближаються до одиниць спеціальної лексики, тому що в їхніх семантичних структурах наявні семи *‘виконавець спеціальної дії’*, *‘наявність в особи професійних умінь’*.

Видові відмінності вміщених у словнику найменувань описуються як за допомогою загальновідомих, загальноживаних слів, так і термінів, що пов’язані з реєстровим словом, уживаються у відповідних галузях і належать до інших семантичних розрядів (назв спеціальних дій і процесів; галузей і наук; назв машин, пристроїв тощо).

Позитивним, на наш погляд, є той факт, що досить широко (порівняно із загальномовними й термінологічними словниками) в аналізованому виданні подано синонімічні відношення. Різнокореневі синоніми наведено у двох статтях: у першій розкрито значення вживаної назви (*склодув* – *‘робітник, який виготовляє скляні порожнисті вироби дуттям; видувальник’*), у другій – подано менш поширену за формулою *те саме, що...* (*видувальник* – *те саме, що склодув*). Словотворчі варіанти, які часто мовознавцями називаються спільнокореновими синонімами, фіксуються в одній статті: *монтажник, монтувальник* – *‘фахівець зі складання та встановлювання різних машин, конструкцій, споруд за певними планами й кресленнями; складальник’* [с. 76].

В описах семантичної структури термінологічних одиниць не відбито антонімічні відношення, що можна, на наш погляд, пояснити особливостями агентивів, бо ці найменування не антонімізуються, тому що статева ознака у сфері термінологічних назв за професіями (спеціальностями) не є відмінною, суттєвою для протиставлення цих назв.

Значною перевагою такого словника є також фіксування паронімічних назв осіб за видом діяльності, що важливо для розрізнення їх користувачами, які можуть помилятися, плутатися: *інструменталіст* – *інструментальник*, *конюх* – *коняр*, *лялькарь* – *ляльковик*, *набивальник* – *набивач*. Наприклад: *інструменталіст* (1/ *‘музикант, який грає на якому-небудь музичному інструменті’*; 2/ *‘майстер, який виготовляє музичні інструменти’*) – *інструментальник* (*‘слюсар, який виготовляє інструменти – знаряддя праці’*); *лялькарь* (*‘майстер, який виготовляє ляльки’*) – *ляльковик* (*‘артист, який маніпулює ляльками під час вистави у театрі’*).

Оскільки словник М. Годованої зафіксував певні системні відношення (гіперо-гіпонімічні, синонімічні, ін.), можна твердити, що він містить окрему семантичну систему, яка існує в межах лексичної системи української мови.

Тільки незначна кількість назв осіб, засвідчених у довіднику, стосується суто чоловічих видів діяльності (*коваль, лоцман, обсмолювач, шахтар*) і ще менша – суто жіночих професій (*друкарка, курчатниця, модистка, покоївка*). До деяких видів діяльності, якими раніше чоловіки не займалися, наведено форми чоловічого роду, оскільки певні представники сильної статі виявляють бажання працювати, наприклад, *доярем, манікюрьником*.

Переважає ж більшість агентивів – форми чоловічого роду (*жокей, залізопрокатник, літредактор, пічник, рієлтор, сходовознавець, шоумен*), що позначають осіб як чоловічої, так і жіночої статі. Однак до невеликої частини назв осіб у формі чоловічого роду в словнику подано форми жіночого роду: *верстатниця, економістка, касирка, кравчиня, лаборантка, масажистка, монтажниця, музикантка, оглядачка, офіціантка, сортувальниця, сценаристка, укладальниця*. Це зумовлено тим, що в сучасному суспільстві жінки оволодівають багатьма спеціальностями, обіймають різноманітні посади, що розширює коло жіночих професій і занять. Зазначмо, що ще не так давно деякі з цих назв із суфіксами *-к(а), -ниц(я)* уживалися лише в розмовному стилі, а отже, можна зробити висновок, що лексикографічне видання М. Годованої, на відміну від інших словників, фіксує перший ступінь термінологізації окремих агентивів жіночого роду. Щоправда, на думку авторки, такі назви, як *писанкарка, програмістка, учителька*, поки що не є термінами (їх не зафіксовано в аналізованій праці).

До реєстру рецензованого видання входять лише терміни-слова: терміни-іменники (*екскурсовод, приладобудівник, упорядник*) і частково субстантизовані прикметники (*люковий, рульовий, чановий, щогловий*), що зумовлено семантичними особливостями поданих найменувань, які називають осіб за видом діяльності. Зауважмо, що, на відміну від нормативних документів («Класифікатора професій»), рецензована термінографічна праця не містить складені назви, що зумовлено певними нормалізаторськими настановами авторки. У словнику подано тільки однослівні назви, мабуть, тому, що засвідчуються назви осіб за видом діяльності (зокрема за фахом), але не фіксуються назви однотипних посад у різних галузях (наприклад, *складальник виробів з пластмас, складальник радіодеталей*). Уведення до реєстру довідника термінів-словосполучень, на нашу думку, можливе в наступних виданнях.

На наше переконання, ця публікація виняткова й важлива для посадовців, працівників підприємств і фахівців, лексикографів і термінологів, які можуть користуватися нею у спеціальній діяльності. Оскільки довідник складено за Класифікатором професій та іншими перекладними, енциклопедичними і тлумачними словниками різних галузей, то можна вважати цю

термінографічну працю не тільки систематизувальною та регламентувальною, але й інформативно-довідковою та навчальною. Словник корисний для тих, хто студіює термінознавчі дисципліни і, зокрема, курс «Українська мова за професійним спрямуванням», під час вивчення якого студенти повинні опанувати певні відомості про терміни та особливості їхньої семантики.

Здобуті результати, безсумнівно, мають також значущість для лексикографії, стандартизації та подальшого розвитку національної термінології. Виявлення значеннєвої специфіки агентивів сприятиме систематизації вказаних найменувань, збереженню нормативності їх уживання, створенню сучасної уніфікованої термінологічної бази різних наук, виданню українськомовної навчальної літератури для вищої освіти.

Отже, у «Словнику назв осіб за видом діяльності» М. Годованої зафіксовано агентиви з різних галузей, це зроблено із дотриманням загальноприйнятих в українській та зарубіжній лексикографії принципів опису лексичних одиниць спеціального призначення. Система агентивних назв української мови за професією та видом діяльності є динамічною й відкритою, як і термінологія загалом, що засвідчено в аналізованому виданні. Семантику вказаних найменувань розкрито за допомогою родо-видових дефініцій, подані тлумачення відповідають найважливішим логічним вимогам, визначення термінів у межах словника узгоджені між собою. Синонімні й гіперо-гіпонімічні зв'язки між взаємопов'язаними одиницями, одноманітність в організації матеріалу всередині словникових статей, наявність посилань на інші статті свідчать про системність у відборі, аналізі й описі назв у виданні, яке кодифікує значний шар спеціальної лексики.

Tetiana MIKHAILOVA

The dictionary of Ukrainian agentive names.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ТОВАРИСТВ

Володимир Дубічинський

Харківське лексикографічне товариство

На початку 1992 року на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») створено Харківське лексикографічне товариство (ХЛТ), що об'єднує вчених, перекладачів, викладачів, студентів, спеціалістів-нефілологів різних вишів міста Харкова та інших міст і держав, які працюють над створенням різноманітних словників, удосконалюють словникарську теорію та практику.

Товариство працює на громадських засадах. Харківським іменується лише за місцем знаходження. Його членами можуть бути мешканці різних міст, громадяни різних країн, всі, хто працює над створенням словників і навчальних словникових матеріалів.

Товариство бачить свої завдання не тільки у підготовці та виданні різноманітних словників, але й у концентрації зусиль і координації праці всіх словників світу, в організації та проведенні науково-практичних конференцій, семінарів, обговорень тощо.

ХЛТ організувало декілька міжнародних наукових конференцій і семінарів:

- Алушта – 1993, 1995 – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»;

- Гродно (спільно з Гродненським державним університетом) – 1997, 1998, 2002, 2005, 2007, 2009 – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»;

- Київ (спільно з Національним авіаційним університетом) – 2000 – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми термінології та термінографії»;

- Відень (спільно з Австрійським комітетом славістів) – 2001 – Міжнародна наукова конференція «Слов'янські мови сьогодні»;

- Харків (спільно з Міжнародним слов'янським університетом) – 1999 – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»;

– Харків (НТУ «ХП») – 2004 Міжнародна наукова конференція «Проблеми викладання мов»;

– Харків (НТУ «ХП»), спільно з Гродненським державним університетом та Інститутом славістики Клагенфуртського університету, Австрія) – 2011 – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії».

– Харків (НТУ «ХП») – 1994, 1996, 1998, 1999, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012 – Міжнародний лексикографічний семінар для студентів, аспірантів і молодих учених (Школа молодих лексикографів).

У наукових заходах ХЛТ брали участь словникарі з України, Росії, Білорусі, Австрії, Великобританії, Ізраїлю, Китаю, Кореї, Німеччини, Польщі, Угорщини, Швеції тощо, обговорювалися проблеми методології словникової праці, термінографії, типології словників, національно-культурної специфіки лексикографічної практики, проблеми історичного та комп'ютерного словникарства. Форуми закликали лексикографів до створення міжнародних авторських колективів, заявили про «відкриття державних кордонів» у галузі співробітництва словників.

ХЛТ встановило наукові та ділові контакти з провідними міжнародними словникарськими організаціями EURALEX, Лексикографічним центром університету м. Ексетера (Великобританія), Мовним центром Університету ім. Гумбольдта в Берліні (Німеччина), Інститутами славістики Клагенфуртського (Австрія) та Гранадського (Іспанія) університетів, є одним з ініціаторів створення Харківського відділення Українського термінологічного товариства.

З 1998 року ХЛТ на базі НТУ «ХП» розробляє комп'ютерні системи забезпечення українсько-російсько-українського й українсько-англійсько-українського перекладу наукових текстів. На програмній основі, розроблений в лабораторії машинного перекладу НТУ «ХП», товариством виконується перспективна програма складання україномовних перекладних словників на електронних носіях за провідними галузями людської діяльності (за різними терміносистемами), створюється єдина технологія постійного оновлення термінології української мови.

ЗБІРНИКИ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ХАРКІВСЬКОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

1. Современные проблемы лексикографии / Под ред. В.В.Дубичинского, С.В.Вакуленко, А.И.Даниленко – Харьков, 1992 – 286 с.

2. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь / Под ред. В.В.Дубичинского, С.В.Вакуленко, А.И.Даниленко – Вып. 1 – Харьков, 1994 – 268 с.
3. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь / Под ред. В.В.Дубичинского – Вып. 2 – Харьков, 1995 – 73 с.
4. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь / Под ред. В.В.Дубичинского – Вып. 3 – Харьков, 1996 – 133 с.
5. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь / Под ред. В.В.Дубичинского – Вып. 4 – Харьков, 1997 – 115 с.
6. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь / Отв. ред. В.В.Дубичинский – Вып. 5 – Гродно, 1998 – 188 с.
7. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь / Отв. ред. В.В.Дубичинский – Вып. 6 – Харьков, 1999 – 134 с.
8. *Vocabulum et vocabularium*: Слово и словарь // Вестник Международного славянского университета (МСУ). Серия «Филология». – Вып. 7. – Харьков, 1999 – Т. 2, № 4. – 146 с.
9. Сучасні проблеми термінології та термінографії – Київ, 2000.
10. *Slavic Languages Today* / Ed. T.Reuther – Vienna, 2001.
11. *Vocabulum et vocabularium*. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. В.В.Дубичинский, С.А.Емельянова, Л.В.Рычкова – Вып. 8. – Гродно, 2002 – 227 с.
12. Прикладная лингвистика. Проблемы построения лингвистического обеспечения образовательных систем высшей школы: Сб. научных статей / Сост.: В.В.Дубичинский, К.А.Метешкин, Л.А.Федорченко – Харьков: МСУ, 2005 – 112 с.
13. *Vocabulum et vocabularium*. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. Л.В.Рычкова и др. – Вып. 9. – Гродно, 2005. – 251 с.
14. *Vocabulum et vocabularium*. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. Л.В.Рычкова, В.Л.Воронович – Вып. 10. – Гродно, 2007. – 181 с.
15. *Vocabulum et vocabularium*. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. Л.В.Рычкова, И.А.Усаченко – Вып. 11. – Гродно, 2009. – 137 с.
16. *Vocabulum et vocabularium*. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Под. ред. В.В.Дубичинского и Т.Ройтера – Вып. 12. – Харьков, 2011. – 230 с.

ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРІВ-ЧЛЕНІВ ХАРКІВСЬКОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

1. Дубичинский В.В., Валит Е.С., Трофимченко Ю.И. Учебный словарь сочетаемости терминов. Сельскохозяйственная техника / Под ред. В.В. Морковкина. – М.: Русский язык, 1990.
2. Боярова Л.Г., Корж А.П. Короткий російсько-український словник сучасних математичних та економіко-математичних термінів. – Харків, 1993.
3. Дубичинский В.В. Искусство создания словарей. Конспекты по лексикографии. – Харьков, 1994.
4. Термінологічна лексика з мікро- та макроекономіки: Російсько-український словник / За ред. Т.В.Рябової та В.В.Дубічинського – Харків, 1994.
5. Дубичинский В.В., Романов Ю.А., Данилевич С.Б., Медолазов А.А. Учебный русско-английский словарь математических терминов / Под ред. В.В.Дубичинского – СПб: СПбГУ, 1996.
6. Дрозд О.М., Дубічинський В.В., Д'яков А.С., Зубарєва В.А., Кияк Т.Р., Куліш В.І., Олійник С.П. Словник-посібник економічних термінів. Російсько-українсько-англійський / За ред. Т.Р.Кияка – Київ: Вид. дім «КМА», 1997.
7. Боярова Л.Г., Корж А.П. Російсько-український словник сучасних банківських, фінансово-кредитних та комерційних термінів – Харків, 1997.
8. Дубичинский В.В. Теоретическая и практическая лексикография // Wiener Slawischer Almanach – Sonderband 45 – Wien, Харьков, 1998.
9. Дубичинский В.В., Зубарева В.А., Олейник С.П. и др. Словарь-справочник терминов внешнеэкономической деятельности: Русско-англо-китайский – Харьков: Харьк. коллегіум, 2000.
10. Дубичинский В.В., Самойлов А.Н. Словари русского языка. Учебное пособие – Харьков, 2000.
11. Дубичинский В.В. Лексикология, лексикография и словообразование русского языка. Пособие для немецкоговорящих студентов – Клагенфурт: Клаг. ун-т, 2001.
12. Бондаренко В.В., Гаврись О.М., Ларка М.І. Російсько-український словник організаційно-економічних та супутних термінів – Харків: НТУ «ХП», 2001.
13. Дубічинський В.В. Лексикографія української мови. Конспект лекцій – Харків: НТУ «ХП», 2002.
14. Дубічинський В.В., Кринець О.М., Чернявська С.М. Словник-мінімум термінів ділової української мови – Харків: НТУ «ХП», 2002.

15. Зембинська Т.М., Морозов І.В., Дубічинський В.В. Російсько-український та українсько-російський словник термінів сільськогосподарської техніки – Харків: ХТУСГ, 2004.
16. Дубічинський В.В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології – Харків: НТУ «ХП», 2004.
17. Канова Е., Эгерт В., Дубичинский В. Краткий учебный русско-немецкий словарь актуальной лексики – Берлин: Ун-т ім. Гумбольдта, 2005.
18. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів // Укладачі: Кусайкіна Н.Д., Цибульник Ю.С. / За ред. В.В.Дубічинського – Х.: ВД «Школа», 2006.
19. Dubichynskij V., Chaikhieva T., Conacova E. Diccionario didáctico de paralelos léxicos Ruso-Español. // Filología y Lingüística. Universidad de Granada, Granada, 2006.
20. Дубичинский В.В., Евдощенко С.И., Гайворонская В.В. Словарь химических терминов. // Под ред. В.В.Дубичинского – Ростов н/Д: Феникс, 2006.
21. Сучасний орфографічний словник: 180000 слів. // Укладачі: Дубічинський В.В., Косенко Н.Я. Харків: ВД «Школа», 2007.
22. Дубичинский В.В., Шайхиева Т.Н. Лексикология и лексикография русского языка. Учебное пособие для испаноговорящих студентов. // Гранада: Гранадский университет, 2007.
23. Васенко Л.А., Дубічинський В.В., Крimeць О.М. Фахова українська мова: Навчальний посібник – К.: Центр учбової літератури, 2008 – 272 с.
24. Орфографічний словник сучасної української мови: 30.000 слів / Укладач В.В.Дубічинський – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008 – 512 с.
25. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка: учебное пособие – М.: Наука: Флинта, 2009 – 432 с.
26. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів. // Укладачі: Кусайкіна Н.Д., Цибульник Ю.С. / За заг. ред. В.В.Дубічинського – Х.: ВД «Школа», 2009. – 1008 с. + CD версія.
27. Сучасний орфографічний словник української мови: 180000 слів // Укладачі: Дубічинський В.В., Косенко Н.Я.– Х.: ВД «Школа», 2009. – 1024 с. + CD версія.
28. Дубічинський В.В. Українська мова. Сучасний довідник. Орфографія, стилістика, граматика, пунктуація, словники – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010 – 544 с.

29. Dubichynskyj V., Chaikhieva T. Pràcticas de lexicologia y lexicografia de lengua rusa (Ejercicios y comentarios para hispanohablantes) – Granada: Universidad de Granada, 2011. – 203p.

30. Дубичинский В., Ройтер Т. Русско-немецкий словарь лексических параллелей: около 1750 словарных статей – М.: ЭЛПИС, 2011. – 304 с.

Volodymyr DUBICHYNSKY

Kharkiv centres for lexicography.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАЛОГ Валентина

кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Київ)

БОЯРЧУК Олена

кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Київ)

ВИННИК Василь

кандидат філологічних наук, професор (Київ)

ГАВРИЛЮК Наталія

кандидат філологічних наук, Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне)

ГОРДІЄНКО Наталія

кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Київ)

ГРИГОРЧУК Юлія

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (Київ)

**ДУБЧИНСЬКИЙ
Володимир**

д. філол. н., професор, голова Харківського лексикографічного товариства (Харків)

ДЮНДИК Олена

Інститут української мови НАН України (Київ)

ДЯДЕЧКО Людмила П.

доктор філологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ)

ЛЄСНОВА Валентина

кандидат філологічних наук, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Луганськ)

ЛОЗОВА Ніна

Інститут української мови НАН України (Київ)

МИХАЙЛОВА Тетяна

кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (Харків)

ОЛІЙНИК Оксана

Інститут української мови НАН України (Київ)

СКОПНЕНКО Олександр	кандидат філологічних наук, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (Київ)
СУХОВІЙ Оксана	кандидат філологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ)
ТИМЕНКО Лідія	кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Київ)
ТИЩЕНКО Оксана	кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Київ)
УСТЕНКО Людмила	Інститут української мови НАН України (Київ)
ЦИМБАЛЮК-СКОПНЕНКО Тетяна	кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Київ)
ЯРМАК Вероніка	кандидат філологічних наук, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (Київ)

Шановні колеги!

Відділ лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України запрошує Вас до участі в збірнику наукових праць “**Лексикографічний бюлетень**”, де є такі рубрики:

1. **Лексикографія, лексикологія, фразеологія: теорія та практика.**
2. **Словникові матеріали.** 3. **Персоналії.** 4. **Рецензії, анотації.** 5. **Хроніки.**

Збірник висвітлює питання, пов'язані з історією лексикографії, методикою й технологією укладання словників різних типів, аналізом українського та іноземного словникарства, лексикологією, фразеологією, а також із проблемами структурного, семасіологічного, комунікативного та ін. аналізу мовного матеріалу як передумови його кодифікації й параметризації, зокрема корпусної.

Вимоги до оформлення матеріалів:

- поля: праве – 1,5 см; ліве, верхнє та нижнє – по 2,5 см;
- гарнітура Times New Roman; розмір 14; інтервал звичайний;
- абзацний відступ 0,5 см, міжрядковий інтервал 1,5;
- ініціали в межах статті подавати **уніфіковано** через знак “нерозривний проміжок” (Ctrl+Shift+проміжок): М. П. Лісовий;
- назву друкувати по центру з великої літери; прізвище, ім'я, по батькові автора – у правому куті над назвою;
- **відомості про автора** (ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи) та **УДК** розміщувати на окремому аркуші, зазначивши **адресу й контактний телефон**;
- після статті обов'язкові **резюме і ключові слова українською та англійською мовами** (7–10 рядків), а також **ім'я, прізвище автора, назва статті англійською**;
- список використаної літератури подавати **нумеровано** в кінці статті **за алфавітом**, посилання в тексті оформляти у **квадратних дужках**, напр.: [21: 107; 22: 15; 23], [СУМ, XI: 56].

Література

1. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. – Х.: Вища шк., 1977. – 114 с.
2. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии. – Л.: Наука, 1990. – 240 с.
3. Мельникова А. И. К вопросу о русских омографах // Русский яз. в шк. – 1974. – №4. – С. 80–84.

– список джерел, скорочень подавати в алфавітному порядку, після списку літератури, причому **між скороченням і повною назвою джерела** – знак **табуляції**, напр.:

Джерела

СДЯ Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / Гл. ред. И. Аванесов. – М., 1989. – Т. 1 – 6.

Сл.РЯ Словарь русского языка XI–XVII вв. – М.: Наука, 1975. – Вып. 1.

– посилання на джерела ілюстративних матеріалів робити у квадратних дужках, напр.:

.../ *Далі йду тим шляхом до мети / І несу покути свій тягар* [Забашт: 45];

– назву, абзаци, відомості про автора та інше **не формувати** за допомогою **знака проміжку, стилями заголовків тощо**;

– матеріали подавати як файл у форматі Word 97 (або пізніша версія) та в друкованому варіанті (у двох примірниках) або надсилати за електронною адресою: ok-t@mail.ru;

– **спеціальні шрифти** (у разі їх використання) надсилати разом із файлом статті або прикріплювати до тексту (Сервіс–Параметри–Збереження–Приєднати шрифти TrueType); для **наголосу** використовувати символ Юнікод F009; розрізняти **дефіс і тире**;

– для авторів без наукового ступеня – **дві рецензії від фахівців з науковим ступенем** (хоча б одна з них – від філолога), одна з яких має бути з іншої організації. Питання, які обов’язково треба висвітлити у рецензії на статтю: 1) опис об’єкта дослідження; 2) актуальність роботи; 3) наукова новизна; 4) значення одержаних результатів дослідження; 5) недоліки роботи; 6) рекомендації.

Бюлетень є **фаховим виданням** зі спеціальності 10.02.01.

Матеріали до **22 випуску** просимо надсилати до **15 вересня 2013 року** за адресою:

Відділ лексикології та лексикографії (для Оксани Тищенко),
Інститут української мови НАН України, вул. М. Грушевського, 4,
м. Київ, 01001, Україна
тел.: 097-339-836-7; e-mail: ok-t@mail.ru.

Редакційна колегія

Наукове видання

Лексикографічний бюлетень

Л 43 Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць / Відпов. ред. к. філол. н.
І. С. Гнатюк. – К., 2012. – Вип. 21. – 176 с.

ISBN 966-02-3450-3 (серія)

ISBN 978-966-489-177-3 (вип. 21)

Технічне оформлення: А. А. Ребрина

Оригінал-макет Є. М. Нестеренко

Підписано до друку 28.12.2012 р.

Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 18,04. Ум.-друк. арк. 16,87. Наклад 300 прим. Зам. № 1253.